

Θεωρία

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Περιεχόμενα

ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ	1
ΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΣΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	12
ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ	35
ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ	46
ΟΝΟΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΣΥΝΟΛΑ	50
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΠΟΙΗΣΗ	51
ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ	54
ΤΟ ΡΗΜΑ.....	57
ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ	63
ΔΟΜΗ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ.....	75

ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Με τον όρο εκφραστικά μέσα αναφερόμαστε σε όλες τις εκφραστικές επιλογές που κάνει ο συγγραφέας προκειμένου να αποδώσει τα νοήματα που επιθυμεί και να προσδώσει στον λόγο του ιδιαίτερο και προσωπικό ύφος. Στα εκφραστικά μέσα εντάσσονται:

- ❖ Τα σχήματα λόγου
- ❖ Οι εικόνες
- ❖ Η γλώσσα που χρησιμοποιείται
- ❖ Τα σημεία στίξης
- ❖ Τα ρητορικά ερωτήματα
- ❖ Πιθανές ιδιοτυπίες στη σύνταξη
- ❖ Οι εγκλίσεις του ρήματος

Τα βασικά σχήματα λόγου

Α. Σχήματα λόγου σχετικά με τη σημασία των λέξεων

Αλληγορία

Ολόκληρο ποιητικό ή πεζό κείμενο, που κρύβει νοήματα διαφορετικά από εκείνα που φαίνεται ότι δηλώνει. Μοιάζει με τη μεταφορά, όμως δεν περιορίζεται σε μία λέξη, αλλά εκτείνεται σε ένα μεγάλο μέρος του κειμένου.

Παράδειγμα

*Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης
από την περηφάνια του κι από τη λεβεντιά του
δεν πάει στα κατώμερα να καλοζεχειμάσει,
μόν' μένει πάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια*

(ο αϊτός είναι ο περήφανος, ο λεβέντης και ασυμβίβαστος αντάρτης που πολεμά τον κατακτητή από τα βουνά).

Λειτουργία - ρόλος

Προσδίδει υποβλητικότητα (σχηματισμός ιδέας ή εντύπωσης με έμμεσο τρόπο) και καθιστά τα νοήματα περισσότερο αισθητά και ζωντανά. Προκαλεί τον προβληματισμό του αναγνώστη, ο οποίος καλείται να αποκωδικοποιήσει τις πληροφορίες / να αποκρυπτογραφήσει τα νοήματα.

Αντίθεση

Παρατίθενται ή/και συσχετίζονται δυο έννοιες που έχουν ή δηλώνουν εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Παραδείγματα

*Τέτοιαν ώρα οι ψυχές διψούν και πάνε
στης λησμονιάς την κρουσταλλένια βρύση
μα βούρκος το νεράκι θα μαυρίσει*

*στήν άχαρη ζωή τήν άνεκπλήρωτη
μένα ή ζωή πληρώθη*

Λειτουργία – ρόλος

Αποτέλεσμα της χρήσης της αντίθεσης είναι η εντονότερη έκφραση συναισθημάτων ή σκέψεων ή/και η πληρέστερη απεικόνιση μιας πραγματικότητας.

Οξύμωρο

Όταν συνυπάρχουν δύο έννοιες αντιφατικές, αντίθετες μεταξύ τους, οι οποίες, αν και αποκλείουν μια την άλλη, εκφράζουν ωστόσο ένα λογικό νόημα.

Παραδείγματα

Αυτός ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας.

Χαίρε νύμφη, ανύμφευτε.

Λειτουργία – ρόλος

Χρησιμοποιείται για να δοθεί έμφαση σε δύο έννοιες/χαρακτηριστικά που συνυπάρχουν αν και μεταξύ τους είναι αντικρουόμενα. Προσδίδει ζωντάνια και εκφραστική δύναμη στον λόγο.

Ειρωνεία

Η ειρωνεία είναι ένας λεκτικός τρόπος (ή ένα λεκτικό σχήμα), σύμφωνα με τον οποίο το πραγματικό νόημα είναι διαφορετικό ή και αντίθετο από αυτό που αρχικά φανερώσουν οι λέξεις.

Παράδειγμα

« Αν τουλάχιστον, μέσα στους ανθρώπους
αυτούς, ένας επέθαινε από αηδία...
Σιωπηλοί, θλιμμένοι, με σεμνούς τρόπους,
θα διασκεδάσαμε όλοι στην κηδεία».

Λειτουργία – ρόλος

Με τη χρήση της ειρωνείας συνήθως ο αφηγητής (ή ο ήρωας) κατακρίνει κάποια κατάσταση ή στιγματίζει κάποια συμπεριφορά. Επιπλέον, μπορεί να υποδηλώνει κάποιο συναίσθημα όπως αποδοκιμασία ή θυμό. Συχνά, επίσης, η ειρωνεία χρησιμοποιείται με σκοπό το χιούμορ προσδίδοντας σκωπτικό ύφος.

Κλιμακωτό

Σε αυτό το σχήμα λόγου οι εικόνες, οι έννοιες, οι ιδέες, τα συναισθήματα κλπ. παρουσιάζονται κλιμακωτά, δηλαδή από το λιγότερο σημαντικό στο πιο σημαντικό ή το αντίθετο, από το πιο μικρό στο πιο μεγάλο ή το αντίθετο κοκ.

Παραδείγματα

Πλούσια, όμορφη και σεβαστή και αγία (από το λιγότερο σημαντικό στο πιο σημαντικό).

Λευκό βουνάκι πρόβατα – η πεταλούδα – το σκουληκάκι – η πέτρα – το χορτάρι (από τα έμψυχα στα άψυχα και από τα μεγάλα στα μικρά).

Λειτουργία – ρόλος

Με το κλιμακωτό σχήμα είτε αυξάνεται και κορυφώνεται η ένταση είτε μειώνεται και φθίνει. Επιπλέον, μέσω της κλιμάκωσης επιτυγχάνεται συνήθως η συναισθηματική φόρτιση. Επίσης, προσδίδει αμεσότητα, παραστατικότητα και πρωτοτυπία στον λόγο.

Μεταφορά

Το σχήμα λόγου κατά το οποίο μια λέξη δεν χρησιμοποιείται με την κανονική της σημασία, αλλά με μια άλλη, διαφορετική σημασία.

Παράδειγμα

Κοίτα με μες στα σωθικά, που φύτρωναν οι πόνοι.

Έχει πέτρινη καρδιά.

Λειτουργία - ρόλος

Με τη μεταφορά η γλώσσα και οι λέξεις ανανεώνονται, «φρεσκάρονται», ξαναγεννιούνται με διαφορετικές σημασιολογικές αποχρώσεις και πλουτίζουν τη γλώσσα με καινούριες εκφραστικές δυνατότητες. Επομένως, η μεταφορική χρήση της λέξης προσδίδει στη γλώσσα πλούτο και δύναμη, εκφραστικότητα και ζωνρότητα.

Παρομοίωση

Ένα πρόσωπο, ένα πράγμα ή μια αφηρημένη έννοια συγκρίνεται με ένα άλλο. Τα δυο συγκρινόμενα στοιχεία έχουν μια κοινή ιδιότητα πάνω στην οποία στηρίζεται η σύγκριση. Μόνο που το δεύτερο στοιχείο έχει αυτή την ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό. Από αυτόν το σχολιασμό φαίνεται πολύ καθαρά ότι η παρομοίωση στην ουσία είναι μια μορφή σύγκρισης. Συνήθως δηλώνεται με λέξεις όπως: «σαν», «μοιάζει», «όπως», «ως» κ.λπ.

Παράδειγμα

Κάτι σα ζεστό κύμα με σκεπάζει ξαφνικά.

Λειτουργία - ρόλος

Η παρομοίωση προσδίδει στον λόγο ζωντάνια, αμεσότητα, παραστατικότητα. Επιπλέον, χρησιμοποιείται για να τονιστεί και να προβληθεί με ζωνρό τρόπο μια ιδιότητα ή ένα γνώρισμα ενός προσώπου (ή ενός πράγματος ή μιας έννοιας).

Προσωποποίηση

Αποδίδονται ιδιότητες προσώπου σε αντικείμενα, ζώα, πράγματα ή αφηρημένες έννοιες.

Παραδείγματα

Κλαίνει τα δέντρα, κλαίνει τα βουνά

Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη περπατώντας η δόξα μονάχη

Λειτουργία – ρόλος

Οι προσωποποιήσεις προσδίδουν πρωτοτυπία στον λόγο και καθιστούν τη λογοτεχνική γραφή ιδιαίτερα και έντονα ζωντανή και παραστατική.

Υπερβολή

Όταν λέγεται κάτι που υπερβαίνει κατά πολύ το πραγματικό.

Παράδειγμα

Βογκάει τρέμουν τα βουνά, βογκάει τρέμουν οι κάμποι

Λειτουργία – ρόλος

Με το σχήμα της υπερβολής δίνονται μεγαλύτερες διαστάσεις από τις πραγματικές σε μία κατάσταση ή υπερτονίζεται ένα γεγονός, ένα συναίσθημα κ.λπ. Η λογοτεχνική γλώσσα χρησιμοποιεί συχνά το σχήμα της υπερβολής, για να προσδώσει στον λόγο και στο νόημα έμφαση, ζωντρότητα, παραστατικότητα και ισχυρή εντύπωση.

Β. Σχήματα λόγου σχετικά με τη θέση των λέξεων στην πρόταση

Ασύνδετο

Ασύνδετο λέγεται το σχήμα λόγου κατά το οποίο παρατίθεται όμοιες λέξεις, φράσεις ή προτάσεις χωρίς να συνδέονται μεταξύ τους με κάποιον σύνδεσμο. Αντιθέτως, οι όροι αυτοί χωρίζονται με κόμμα.

Παράδειγμα

Ήτον απόλαυσις, όνειρον, θαύμα.

Λειτουργία – ρόλος

Με το ασύνδετο σχήμα δημιουργείται μια ιδιαίτερη ένταση/φόρτιση στον λόγο, ο οποίος αποκτά ζωντάνια, δύναμη και γοργό ρυθμό. Επιπλέον, το ασύνδετο σχήμα συμβάλλει στη συμπίκνωση του λόγου, καθώς παρατίθενται σε μικρή έκταση πολλές πληροφορίες.

Υπάρχει περίπτωση οι έννοιες να παρουσιάζονται κλιμακωτά.

Πολυσύνδετο

Τρεις ή περισσότεροι όμοιοι όροι ή προτάσεις συνδέονται μεταξύ τους με αλληπάλληλους παρατακτικούς συνδέσμους (κυρίως με το «και»).

Παραδείγματα

Οι κλέφτες επροσκύνησαν και γίνηκαν ραγιάδες, κι άλλοι φυλάγουν πρόβατα κι άλλοι φυλάγουν γίδια.

Δεν έβλεπα μήτε το κάστρο, μήτε το στρατόπεδο, μήτε τη λίμνη, μήτε τη θάλασσα, μήτε τη γη, μήτε τον ουρανό.

Λειτουργία – ρόλος

Το πολυσύνδετο προσδίδει έμφαση στον λόγο ή/και συναισθηματική φόρτιση. Επιπλέον, χρησιμοποιείται προκειμένου να παρατεθούν σύντομα πολλές πληροφορίες.

Κύκλος

Όταν ένας στίχος, μια στροφή, μια αφηγηματική ενότητα ή και ένα ολόκληρο ποίημα ή αφήγημα αρχίζει και τελειώνει με την ίδια λέξη ή φράση.

Παραδείγματα

μοναχή τον δρόμο επήρες, εξανάλθες μοναχή

«Ἦμην πτωχόν βοσκόπουλον εἰς τὰ ὄρη. Δεκαοκτὼ ἐτῶν, καὶ δέν ἤξευρα ἀκόμη ἄλφα. Χωρὶς νὰ τόῃξεύρω, ἤμην εὐτυχής. Τὴν τελευταίαν φορὰν ὅπου ἐγεύθην τὴν εὐτυχίαν ἦτον τὸ θέρος ἐκεῖνο τοῦ ἔτους 187... Ἦμην ὠραῖος ἔφηβος, κ' ἔβλεπα τὸ πρωίμως στρυφνόν, ἡλιοκαές πρόσωπόν μου νὰ γυαλίζεται εἰς τὰ ρυάκια καὶ τὰς βρύσεις, κ' ἐγύμναζα τὸ εὐλύγιστον, ὑψηλὸν ἀνάστημά μου ἀνά τοὺς βράχους καὶ τὰ βουνά.

[...]

Ὡ! ἄς ἤμην ἀκόμη βοσκός εἰς τὰ ὄρη! ...»

Μόνο γιατί μ' αγάπησες γεννήθηκα,

γι' αυτό η ζωή μου εδόθη.

Στην άχαρη ζωή την ανεκπλήρωτη

μένα η ζωή πληρώθη.

Μόνο γιατί μ' αγάπησες γεννήθηκα.

Λειτουργία – ρόλος

Στην ποίηση το σχήμα κύκλου προσδίδει ρυθμό και μελωδία.

Στην πεζογραφία χρησιμοποιείται συχνά για να δοθεί έμφαση σε κάποιο γεγονός ή συναίσθημα. Επιπλέον δίνει την αίσθηση της ολοκλήρωσης, καθώς «κλείνει ο κύκλος» της αφήγησης.

Υπερβατό

Δύο λέξεις, που αποτελούν μια συντακτική και λογική ενότητα, δεν εκφέρονται, όπως θα έπρεπε, η μια δίπλα στην άλλη αλλά χωρίζονται, καθώς μεταξύ τους παρεμβάλλεται μία άλλη λέξη (ή καιπερισσότερες) που τις διαχωρίζει. Ουσιαστικά ανατρέπεται η αναμενόμενη, η φυσική σειρά των λέξεων.

Παραδείγματα

Στην καλοκαιρινή του ήλιου τη θέρμη. (στην καλοκαιρινή θέρμη του ήλιου θα ήταν η λογική σειρά)

άκρα του τάφου σιωπή (αντί για «άκρα σιωπή»)

Λειτουργία – ρόλος

Με το υπερβατό δίνεται έμφαση στις δύο έννοιες που χωρίζονται. Επιπλέον, η διάσπαση της φυσικής ροής του λόγου δίνει ένα ιδιαίτερο αισθητικό αποτέλεσμα. Κάποιες φορές αυτή η ανατροπή της φυσικής ροής, ίσως, είναι ενδεικτική των συναισθημάτων του αφηγητή. Στην ποίηση εξυπηρετεί, συχνά, το μέτρο και την ομοιοκαταληξία.

Χιαστό

Δύο ζεύγη λέξεων εκφέρονται με τέτοιο τρόπο ώστε τα δύο μέλη του δεύτερου ζευγαριού ναέχουν αντίστροφη σειρά από τα μέλη του πρώτου. Δηλαδή, η τρίτη έννοια αντιστοιχεί στη δεύτερη και η τέταρτη στην πρώτη, σε σχήμα x.

Παραδείγματα

Την κοίταξα ο βαριόμοιρος,

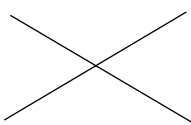
μ' εκοίταξε κι εκείνη

του δέντρου και του λουλουδιού

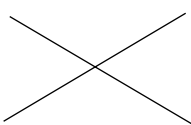
που ανοίγει και λυγάει

Σχηματικά:

Την κοίταζα ο βαριόμοιρος,

μ' εκοίταζε κι εκείνη

του δέντρου και του λουλουδιού

που ανοίγει και λυγάει

Λειτουργία – ρόλος

Με το σχήμα χιαστό τονίζονται ιδιαίτερα τα δύο λεκτικά ζεύγη που το αποτελούν. Επιπλέον ο λόγος αποκτά ζωντάνια, παραστατικότητα, πρωτοτυπία και εκφραστική δύναμη.

Γ. Σχήματα λόγου σχετικά με την πληρότητα του λόγου

Αποσιώπηση

Όταν ο λόγος διακόπτεται απότομα και η φράση παραμένει ημιτελής καθώς παραλείπονται κάποια λόγια, ενώ στη θέση τους σημειώνονται αποσιωπητικά.

Παράδειγμα

Η καρδιά της σφίχτηκε. Ο πόνος ήταν μεγάλος...

Λειτουργία – ρόλος

Η αποσιώπηση αναδεικνύει τη συναισθηματική κατάσταση του αφηγητή. Ο αφηγητής διακόπτεται τον λόγο του είτε λόγω συναισθηματικής φόρτισης (νιώθει φόβο, οργή, αγανάκτηση, ντροπή κ.λπ.) ή για να υπαινιχθεί κάτι. Επομένως η αποσιώπηση αποβλέπει στην πρόκληση ανάλογων συναισθημάτων στον αναγνώστη ή στον προβληματισμό του.

Επανάληψη

Όταν η ίδια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται αυτούσια ή ελαφρά αλλαγμένη δύο ή περισσότερες φορές.

Παραδείγματα

*Κλαίνε τα δέντρα, κλαίνε τα κλαδιά,
Κλαίνε και τα λημέρια που λημέριαζα.*

Είναι μακριά στην ξενιτιά, είναι μακριά στα ξένα.

Λειτουργία - ρόλος

Με την επανάληψη προσδίδεται ένταση στον λόγο και προβάλλεται εμφατικά αποκτώντας ιδιαίτερη σημασία η επαναλαμβανόμενη έννοια ή κάποιο γεγονός.

Έκκληση, επίκληση, αποστροφή

Το σχήμα λόγου κατά το οποίο ο αφηγητής διακόπτει τη ροή του λόγου του και στρέφεται προς ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, σε ένα προσωποποιημένο αντικείμενο ή σε μια αφηρημένη ιδέα.

Παραδείγματα

*Θεέ μου, βοήθησέ με.
Ξύπνα αδελφή. Τη σάλπιγγα την ύστερη αγρικώ.*

Λειτουργία – ρόλος

Προσδίδει στον λόγο ζωντάνια, αμεσότητα και παραστατικότητα. Συχνά, επίσης, αναδεικνύει τη συναισθηματική κατάσταση του ήρωα ή καθιστά φανερές τις προθέσεις του.

Περίφραση

Μία έννοια εκφράζεται με δύο ή περισσότερες λέξεις ενώ μπορούσε να εκφραστεί με μία.

Παραδείγματα

*Το άστρο της ημέρας (αντί: ο ήλιος).
Κάνω χαρά (αντί: χαίρομαι).*

Λειτουργία – ρόλος

Προσδίδει παραστατικότητα, ποικιλία και πρωτοτυπία στον λόγο.

Πλεονασμός

Χρησιμοποιούνται περισσότερες λέξεις ή φράσεις από όσες χρειάζονται για να αποδοθεί το νόημα.

Παράδειγμα

Αστροπελέκι μου καλό, για ξαναφέξε πάλι

Λειτουργία – ρόλος

Το σχήμα αυτό χρησιμοποιείται για την επίτευξη ζωηρότερης και σαφέστερης έκφρασης και για να δοθεί έμφαση σε κάποια έννοια, κατάσταση, πράξη κ.λπ.

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνες οπτικές

*Να σ' αγναντεύω, θάλασσα, να μη χορταίνω,
απ' το βουνό ψηλά
στρωτήν και καταγάλανη και μέσα να πλουταίνω
απ' τα μαλάματά σου τα πολλά.*

Εικόνες ακουστικές

*Πες μου, θυμάσαι, αγάπη μου, εκείνη την παιδούλα,
Που καθισμένη εβρίσκαμε στο έρμο περιγιάλι,
Και λυπηρά ετραγούδαε της άνοιξης τα κάλλη;
Αχ! το τραγούδι ακλούθαε, κοιτάζοντας το κύμα
Με τόση λύπη, που έλεγες οπώς εκοίταε μνήμα.*

Εικόνες οσφρητικές

*Αλλά την κόρη τέσσεροι την είχανε στον ώμο·
Χυμένα ήταν σ' όλο της το λείψανο που ενώδα
Γιούλια, μοσκούλες και διάφορα λουλούδια, τριαντάφυλλα και ρόδα.*

Λειτουργία – ρόλος των εικόνων

- ❖ Οι καταστάσεις, τα γεγονότα, τα τοπία κ.λπ. παρουσιάζονται πιο ρεαλιστικά (εξάιρεση φυσικά αποτελούν οι υπερρεαλιστικές εικόνες).
- ❖ Διεγείρονται οι αισθήσεις του αναγνώστη και έτσι βιώνει με πιο έντονο τρόπο όσα διαδραματίζονται ή περιγράφονται.
- ❖ Προσδίδουν ζωντάνια, αμεσότητα, παραστατικότητα, πρωτοτυπία και εκφραστική δύναμη στον λόγο.
- ❖ Συμβάλλουν στην επίτευξη συγκεκριμένου ύφους (π.χ. λυρικό ύφος, ζωντανό – παραστατικό ύφος).

ΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΣΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Προσδιορισμός του όρου

Με τον όρο «χαρακτήρες» αναφερόμαστε στα πλασματικά πρόσωπα που συναντάμε στα λογοτεχνικά έργα, κυρίως στην πεζογραφία, σπανιότερα στην ποίηση. Αρκετοί μελετητές χρησιμοποιούν εναλλακτικά τους όρους «πρόσωπα» ή «δρώντα πρόσωπα» ή «ήρωες». Γενικά ο όρος δηλώνει ένα πρόσωπο που διακρίνεται από πνευματικά, ηθικά, κοινωνικά χαρακτηριστικά, από έμφυτες ιδιότητες και μορφές συμπεριφοράς. Τα λογοτεχνικά πρόσωπα διαθέτουν ποικιλία χαρακτηριστικών και είναι πολυδιάστατα, με θετικές και αρνητικές ιδιότητες.

2. Μυθοπλασία και πραγματικότητα

Ένα πρώτο ζήτημα που αφορά τους μυθοπλαστικούς αφηγηματικούς χαρακτήρες είναι η σχέση τους με την πραγματικότητα, δηλαδή με τα φυσικά, αληθινά πρόσωπα. Συχνά αναφερόμαστε σε μυθιστορηματικούς χαρακτήρες σαν να επρόκειτο για πραγματικά πρόσωπα με αυτόνομη ύπαρξη. Ως προς αυτό το θέμα υπάρχουν διάφορες απόψεις:

- Οι χαρακτήρες δείχνουν φυσικοί και ζωντανοί, επειδή αποτελούν αντανάκλασεις υπαρκτών προσώπων, τα οποία γνώριζε ο συγγραφέας. Μάλιστα είναι πιθανό ένας χαρακτήρας να αποτελεί αντανάκλαση του ίδιου του συγγραφέα. Επομένως μια προσεκτική έρευνα ίσως αποκαλύψει τα πραγματικά πρόσωπα που κρύβονται πίσω από τα πλασματικά, προσφέροντας σημαντικές ενδείξεις για την κατανόηση του έργου.
- Οι χαρακτήρες εκφράζουν την άποψη που έχει κάθε συγγραφέας, γενιά, σχολή, εποχή για τον άνθρωπο.
- Στη σύγχρονη εποχή ωστόσο οι παραπάνω απόψεις θεωρούνται απλοϊκές. Επικρατεί πλέον η θέση ότι οι ήρωες των λογοτεχνικών κειμένων δεν είναι πραγματικοί και δεν υπάρχουν έξω από τον κόσμο των λέξεων που συνθέτουν το λογοτεχνικό έργο. Απλώς αναπαριστούν αληθινά πρόσωπα, με βάση συγκεκριμένα μυθοπλαστικά τεχνάσματα και μοιάζουν με αυτά λιγότερο ή περισσότερο, ανάλογα με τις προθέσεις του συγγραφέα. Για παράδειγμα στα ρεαλιστικά κείμενα ο συγγραφέας προσπαθεί να αναδείξει την ομοιότητα των

ηρώων του με τα αληθινά πρόσωπα. Αντίθετα σε άλλα λογοτεχνικά είδη (π.χ. παραμύθια ή αλληγορίες) οι χαρακτήρες σκιαγραφούνται γενικά ή διαθέτουν μια συγκεκριμένη ιδιότητα στον υψηλότερο βαθμό (π.χ. ομορφιά, ασχήμια, κακία, ανδρεία) ή αντιπροσωπεύουν μια φιλοσοφική ή ιδεολογική θέση. Βέβαια υπάρχουν και χαρακτήρες που κινούνται ανάμεσα στις δύο αυτές τοποθετήσεις με ποικίλες διαβαθμίσεις.

- Μια τελευταία άποψη υποστηρίζει ότι η σχέση ανάμεσα στα πραγματικά και μυθοπλαστικά πρόσωπα είναι πιο περίπλοκη. Στην πραγματικότητα κάθε πρόσωπο είναι μια υποθετική και διαρκώς μεταβαλλόμενη κατάσταση. Αυτό σημαίνει ότι προκειμένου να διαμορφώσουμε άποψη για ένα πραγματικό πρόσωπο συνδέουμε αποσπασματικά και σκόρπια στοιχεία γι' αυτό, που προέρχονται από προσωπικές μας εμπειρίες ή από άλλους και διαμορφώνουμε στο νου μας ένα σύνολο που έχει λίγες πιθανότητες να μείνει αμετάβλητο ή να αντιστοιχεί στην αλήθεια. Παρόμοια διαδικασία ακολουθούμε όποτε διαβάζουμε ένα λογοτεχνικό κείμενο και ερχόμαστε σε επαφή με τους ήρωές του. Θα μπορούσαμε επομένως να πούμε ότι οι τρόποι που χρησιμοποιούμε για να επικοινωνήσουμε με τα πρόσωπα του περιβάλλοντός μας στο πραγματικό «σύμπαν» μάς είναι οικείοι και τους ενεργοποιούμε για να κατανοήσουμε και να προσεγγίσουμε τα λογοτεχνικά πρόσωπα στο «λογοτεχνικό σύμπαν», εφόσον βέβαια το λογοτεχνικό κείμενο κεντρίσει το ενδιαφέρον μας.

3. Ταξινόμηση χαρακτήρων

Ένα ζήτημα που παρουσιάζει ενδιαφέρον σε όλα τα λογοτεχνικά έργα είναι η ταξινόμηση των χαρακτήρων. Ως προς αυτό οι μελετητές προτείνουν διάφορες κατηγοριοποιήσεις:

α. Ταξινόμηση μορφολογικών σχέσεων:

Τα μυθοπλαστικά πρόσωπα διακρίνονται σε κύρια (ο «ήρωας» ή «πρωταγωνιστής») και δευτερεύοντα, ανάλογα με το πόσο σπουδαίο ρόλο παίζουν στην πλοκή του έργου.

- **Ο «ήρωας» ή «πρωταγωνιστής»:** Προκειμένου να ξεχωρίσουμε τον «ήρωα» μιας αφήγησης, μπορούμε να στηριχθούμε, σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς, σε πέντε κριτήρια:

1. ο προσδιορισμός: παρουσιάζονται πολλές πληροφορίες για το κεντρικό πρόσωπο, δηλαδή εμφάνιση, οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα, μορφωτικό επίπεδο, συναισθήματα και ψυχολογία, πεποιθήσεις, κίνητρα, παρελθόν κλπ.

2. η κατανομή: επανέρχεται πολλές φορές στην αφήγηση και είναι παρόν σε όλες τις κρίσιμες στιγμές.

3. η ανεξαρτησία: έχει αυθυπαρξία στην ιστορία, συνθέτει μια αυτόνομη και ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

4. η λειτουργία: προβαίνει σε πράξεις αποκλειστικά δικιές του, χωρίς να εξαρτάται από τα άλλα πρόσωπα ή τις συνθήκες, διαμορφώνοντας ο ίδιος τις καταστάσεις.

5. η σχέση: διατηρεί κάποια σχέση με όλα τα πρόσωπα της ιστορίας.

- **Τα δευτερεύοντα πρόσωπα:** είναι τα πρόσωπα που κινούνται γύρω από τον «ήρωα», ο ρόλος τους είναι δευτερέων στην πλοκή και οι πληροφορίες που έχουμε για αυτά περιορισμένες. Θα πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι στα σύγχρονα κείμενα δεν υπάρχει η κλασική έννοια του ήρωα. Διακρίνεται βέβαια ένα κεντρικό πρόσωπο, αλλά όλα τα πρόσωπα της ιστορίας έχουν ενεργό ρόλο.

Μια άλλη παράμετρος που πρέπει να προσμετρηθεί είναι ο τρόπος με τον οποίο οι αναγνώστες προσλαμβάνουν τον ρόλο των προσώπων, με ποιο ταυτίζονται, ποιο τους εκπλήσσει περισσότερο, για ποιο νιώθουν συμπάθεια ή αντιπάθεια –κριτήρια που διαμορφώνουν την αντίληψή τους για το ποιο θεωρούν κύριο και δευτερέον πρόσωπο.

Επισημάνση: θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι σε ένα κειμενικό απόσπασμα (που τίθεται προς εξέταση) κατά κανόνα δηλώνεται σε εισαγωγικό σημείωμα ποιο είναι το κεντρικό πρόσωπο και ποια τα δευτερεύοντα, καθώς λόγω της περιορισμένης έκτασης δεν είναι εφικτό να αναδιπλωθεί ο ρόλος των προσώπων τόσο, ώστε ο αναγνώστης να αντιληφθεί τη θέση που κατέχει το καθένα στο σύνολο του έργου.

β. Ταξινόμηση χαρακτήρων σε «επίπεδους» και «σφαιρικούς»:

Πρόκειται για τη διάκριση του E.M.Forster. Σύμφωνα με τον Βρετανό πεζογράφο και θεωρητικό, οι **«επίπεδοι»** χαρακτήρες έχουν μόνο μια ιδιότητα και αναγνωρίζονται εύκολα από τον αναγνώστη. Αντίθετα οι **«σφαιρικοί»** χαρακτήρες συνδυάζουν πολλά γνωρίσματα, συχνά αντιθετικά, είναι πιο αναπτυγμένοι, μπορούν να εκπλήσσουν τον αναγνώστη και να είναι απρόβλεπτοι.

γ. Ταξινόμηση χαρακτήρων σε στατικούς και δυναμικούς:

Οι στατικοί χαρακτήρες μένουν σταθεροί σε όλη τη διάρκεια της αφήγησης και δε μεταβάλλονται ως προς τη συμπεριφορά, την ψυχολογία ή τη στάση τους. Αντίθετα οι δυναμικοί χαρακτήρες εξελίσσονται, ενηλικιώνονται, βιώνουν συγκρούσεις και ψυχολογικές μεταστροφές, αλλάζουν στάση ή πεποιθήσεις, άλλοτε συντρίβονται και άλλοτε ανανεώνονται. Βέβαια σε όλα τα λογοτεχνικά έργα συνυπάρχουν και οι δύο τύποι χαρακτήρων.

δ. Η άποψη των προτύπων:

Πρόκειται για την άποψη ότι υπάρχουν συγκεκριμένα πρότυπα, στα οποία μπορούν να αναχθούν όλοι οι χαρακτήρες της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη ορισμένοι μελετητές πιστεύουν ότι οι αναρίθμητοι χαρακτήρες της λογοτεχνίας επιτελούν συγκεκριμένους ρόλους, λίγους σε αριθμό. Παρόλο που οι πράξεις τους ποικίλουν, τα γνωρίσματά τους είναι σταθερά, μοιάζουν με τους στατικούς χαρακτήρες και συνήθως αντιπροσωπεύουν τον υψηλότερο βαθμό ενός προτερήματος ή ελαττώματος, π.χ. ο φιλάργυρος ή ο επαναστάτης ή ο πατριώτης ή ο βιοπαλαιστής κλπ.

4. Τα γνωρίσματα των χαρακτήρων

Τα γνωρίσματα των χαρακτήρων αναγνωρίζονται με δύο βασικούς τρόπους στα λογοτεχνικά κείμενα: τον άμεσο και τον έμμεσο.

Άμεσος τρόπος: το αφηγηματικό πρόσωπο προσδιορίζεται απευθείας, συνήθως με κάποιο επίθετο που δηλώνει ιδιότητα, είτε από τον αφηγητή είτε από κάποιο άλλο πρόσωπο είτε από τον ίδιο του τον εαυτό.

Έμμεσος τρόπος: το αφηγηματικό πρόσωπο προσδιορίζεται από ποικίλα χαρακτηριστικά, από τη συμπεριφορά του, το περιβάλλον, τις πεποιθήσεις, τις σχέσεις του. Τα στοιχεία που προσφέρουν πληροφορίες προκειμένου να σκιαγραφήσουμε τους χαρακτήρες των προσώπων είναι: το όνομα και τα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά, η ηλικία τους, η ενδυμασία-εμφάνιση και γενικά η εξωτερική τους περιγραφή, οι συνήθειες, κινήσεις και χειρονομίες τους, η επαγγελματική τους ιδιότητα, η εκπαίδευσή τους, οι πράξεις τους, οι σκέψεις και οι πεποιθήσεις τους, οι σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους και η συμπεριφορά τους, το κοινωνικό περιβάλλον τους.

5. Χαρακτηρισμός προσώπων

Ο χαρακτηρισμός των αφηγηματικών προσώπων αφορά τη γνώμη, την άποψη που σχηματίζει ο αναγνώστης γι' αυτά. Με ποιον τρόπο παρουσιάζονται οι χαρακτήρες της ιστορίας και πώς φτάνουν στον αναγνώστη τα στοιχεία και οι πληροφορίες που τους αφορούν; Τα γνωρίσματα των χαρακτήρων, είτε αυτά δηλώνονται άμεσα είτε έμμεσα, είναι τα στοιχεία που μας παρέχουν τις πληροφορίες που χρειαζόμαστε για να διαμορφώσουμε την άποψή μας σχετικά με τα αφηγηματικά πρόσωπα.

Α. Άμεσος χαρακτηρισμός αφηγηματικών προσώπων

Παραδείγματα:

- *Η Γιαννούλα ήταν τίμια, αλλ' ο Μανώλης ήταν ζηλιάρης.*
- *Ό,τι απ' όλα μου 'κανε εντύπωση ήταν τα μάτια του, περιγελαστικά, θλιμμένα, ανήσυχα, όλο φλόγα.*
- *Φαινόταν πολυταξιδεμένος, πολυζωϊσμένος.*
- *Φιλήδονος, συλλογίστηκα, μερακλής...*
- *Μου άρεσαν οι τσεκουράτοι τρόποι και τα λόγια του...*

Β. Έμμεσος χαρακτηρισμός αφηγηματικών προσώπων

1. Όνομα και εξωτερικά χαρακτηριστικά

Σπάνια οι συγγραφείς δίνουν στον ήρωα αλλά και στα δευτερεύοντα πρόσωπα της ιστορίας τους το όνομά τους τυχαία. Η αναφορά του ονόματος συχνά συνοδεύεται από κάποια βασικά εξωτερικά χαρακτηριστικά ή κάποιο κεντρικό στοιχείο του χαρακτήρα τους, έτσι ώστε ο αναγνώστης να συνδέει απευθείας στο μυαλό του το όνομα με αυτά τα χαρακτηριστικά, δημιουργώντας εξ' αρχής μια συγκεκριμένη εντύπωση, μια εικόνα για το αφηγηματικό πρόσωπο. Παραδείγματα:

α. *Ένας ξερακιανός άντρας, λίγο μαυριδερός, Ρομά, με στιλ νεκροθάφτη, άρα νεκροθάφτης, ο Μήτσος Καρίμ ή Μπιούτιφουλ, μπαίνει στο Γραφείο Κηδειών (...)*

Γιώργος Σκαμπαρδώνης, *Υπουργός Νύχτας*, 2016

Η εικόνα που διαμορφώνουμε είναι ακαριαία και ταυτόχρονα κωμική: το *Καρίμ* συνδέεται με το μαυριδερό χρώμα που μαζί με το *ξερακιανός* συνθέτουν ένα μάλλον άσχημο παρουσιαστικό, κάτι που γίνεται κωμικό από το προσωνύμιο *Μπιούτιφουλ* (: όμορφος). Οπωσδήποτε η πρώτη αυτή εντύπωση εξάπτει το ενδιαφέρον του αναγνώστη για το συγκεκριμένο πρόσωπο, το οποίο μάλιστα είναι νεκροθάφτης: σίγουρα ξεφεύγει απ' τον μέσο όρο των ανθρώπων, φαίνεται αντισυμβατικός και ίσως μυστήριος και ύποπτος.

β. *Εγώ ήμουν ακόμα στο δημοτικό. Είχαμε δάσκαλο έναν Αγριδέ Ζαχαρόπουλο ή Ζουμπά ή Κουμπούρα. Ήταν λίγο κοντός, φόραγε φουστανέλες και κάλτσες με τσαπράζια προς το γεράνιο, πολύ ζόρικος.*

Θανάσης Βαλτινός, *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη*, βιβλίο πρώτο: *Αμερική*, 1964

Το όνομα του δασκάλου συνοδεύεται από το βασικό εξωτερικό του χαρακτηριστικό: *κοντός* που ταιριάζει με το προσωνύμιό του *Ζουμπά ή Κουμπούρα*. Τα στοιχεία αυτά, η ενδυμασία του και ο χαρακτηρισμός *πολύ ζόρικος* σχηματίζουν την εντύπωση ενός αυστηρού, συμπλεγματού προφανώς δασκάλου, που δεν φαίνεται να χαίρει της εκτίμησης των μαθητών του.

γ. (...) η *Σπυριδολενιά*, τον επονόμασε *Πατούχαν*, επμνευσθείσα από τους πλατείς του πόδας, το καταπληκτικότερον χαρακτηριστικόν του καταπληκτικού εκείνου εφήβου.

Ιωάννης Κονδυλάκης, *Ο Πατούχας*

Το συγκεκριμένο παρωνύμιο του ήρωα, που δίνει και τον τίτλο του έργου, δημιουργεί αμέσως συμπάθεια στον αναγνώστη, που αισθάνεται από την αρχή ότι θα πρόκειται για μια ιδιαίτερη προσωπικότητα, με πολυτάραχη ενδεχομένως ζωή, αφού ήδη ως έφηβος χαρακτηρίζεται από μια φυσική του ιδιαιτερότητα.

Παρατήρηση: Υπάρχουν περιπτώσεις που ο συγγραφέας επιλέγει την ανωνυμία των ηρώων του είτε για να προσδώσει καθολικότητα στο πρόσωπο, ανάγοντάς τον σε πρότυπο, είτε για να δημιουργήσει ένα πέπλο μυστηρίου εντείνοντας την αγωνία του αναγνώστη.

2. Ηλικία

Η ηλικία των αφηγηματικών προσώπων προσφέρει στους αναγνώστες τη δυνατότητα να κατανοήσουν τις πράξεις και τη συμπεριφορά τους (ανάλογα δηλαδή αν είναι παιδιά, έφηβοι, ενήλικες ή ηλικιωμένοι), συχνά συνδέεται με την οικογενειακή τους κατάσταση, ή με τη «δυναμική» του χαρακτήρα, τη σταδιακή δηλαδή ενηλικίωση και μεταβολή του. Παραδείγματα:

α. *Ο χονδρός της συνοικίας κουρεύς, αυτός μας επεσκέπτετο αυτόκλητος και δικαιωματικώς. Ήτον ο μόνος επίσημος ιατρός εν τη περιφέρειά μας.*

Αμα τον έβλεπον εγώ έπρεπε να τρέχω εις τον μπακάλην. Διότι ποτέ δεν επλησίαζε την ασθενή, πριν ή καταπίη τουλάχιστον πενήντα δράμια ρακής.

– *Είμαι γέρος, μωρή, έλεγε προς την ανυπόμονον μητέρα, είμαι γέρος, και αν δεν το τσούζω κομμάτι, δεν βλέπουν καλά τα μάτια μου. Και φαίνεται, ότι δεν εμψεύδετο. Διότι όσω περισσότερον έπινε, τόσον ευκολώτερον ηδύνατο να διακρίνη ποία είναι η παχυτέρα της αυλής μας όρνιθα, διά να την λάβη απερχόμενος.*

Γεώργιος Βιζυηνός, *Το αμάρτημα της μητρός μου*, 1883

Η πληροφορία για την ηλικία του κουρέα-γιατρού φαίνεται να χρησιμοποιείται απ' τον ίδιο ως δικαιολογία για τη συμπεριφορά του. Πέρα απ' το κωμικό στοιχείο, πρόκειται σαφώς για έναν συμφεροντολόγο άνθρωπο, που εκμεταλλεύεται την ηλικία του για να καλύψει το πάθος του, θρασύ και ταυτόχρονα ανόητο.

β. *Ήτο μία χαρά να βλέπη τις τον μαστρο-Δημήτρη να κρατή εις την αγκάλην τον τριετή υιόν του, και να σύρη από την χείρα το πενταετές θυγάτριον, να οδηγή τα δύο παιδιά εις το πλησίον μικρόν μπακάλικον, το οποίον εχρησίμευε και ως ζαχαροπωλείον διά την γειτονιάν, διά να τους αγοράση λιαλιά-κοκκά να τα φιλεύση.*

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Φιλόστοργοι*, 1895

Η ηλικία του κεντρικού προσώπου δεν δηλώνεται, ωστόσο από την ηλικία των παιδιών του κατανοούμε ότι πρόκειται για ενήλικα. Η ηλικία των παιδιών διαμορφώνει την οικογενειακή του κατάσταση και επιτρέπει στον αφηγητή να μας δώσει πληροφορίες για τη συμπεριφορά του μαστρο-Δημήτρη απέναντι στα παιδιά του, που αποκαλύπτει έναν στοργικό, τρυφερό και γενναϊόδωρο πατέρα.

γ. Αυτές ήταν οι σοβαρές περιστάσεις. Άκουε η Αλεξάνδρα, η μεγάλη αδελφή, και ντρέπονταν για τον αδελφό της. Άκουε η Πουλουδιά, η μικρότερη αδελφή, κι ένιωθε την καρδιά της να παίζει τούμπανο. Άκουε και ο μικρός ο Αλέξανδρος, καθισμένος στο πάτωμα, με το δάχτυλο στο στόμα, και αποφάσιζε μέσα του πως εκείνος δεν ήθελε να γίνει έτσι κακό παιδί σαν τον Αντώνη.

Πηνελόπη Δέλτα, *Ο Τρελαντώνης*, 1932

Εκτός από την οικογενειακή κατάσταση, που διαμορφώνεται από την ηλικιακή διαβάθμιση, παρακολουθούμε πώς το κάθε πρόσωπο, ανάλογα με την ηλικία του, προσλαμβάνει ένα οικογενειακό προφανώς περιστατικό. Παρατηρούμε ότι τα τρία αδέρφια βιώνουν μεν διαφορετικά συναισθήματα, συντάσσονται όμως εναντίον του Αντώνη, κάτι που απηχεί διαφορετικές ηθικές και κοινωνικές στάσεις και αντιλήψεις.

3. Ενδυμασία-εμφάνιση-περιγραφή

Η εξωτερική περιγραφή των προσώπων σε συνδυασμό με την ενδυμασία τους, ιδίως όταν αυτή παρουσιάζει ιδιαιτερότητες, αποκαλύπτει πολλά στοιχεία του χαρακτήρα τους ή δίνει πληροφορίες λαογραφικού ή κοινωνικού περιεχομένου. Παραδείγματα:

α. Εκείνη τη στιγμή ανοίγει η πόρτα και μπαίνει ο Πρίμο. Ντυμένος με σκούρο μπλε ιταλικό κοστούμι και γραβάτα μαύρη με γαλάζια σχέδια. Σένιος, ολόφρεσκος. Μέτριο ύψος, προς κοντός, πενήντα τεσσάρων χρονών, λεπτός, νευρικά γεροδεμένος, ευκίνητος. Γκρίζα μαλλιά χτενισμένα προς τα πίσω, ευρύ μέτωπο, αστραφτερά έξυπνα μάτια, πολύ σκούρα, προς το μαύρο. Επιδερμίδα νεότερου άντρα. Τα πέλματά του, ενώ περπατάει ανάλαφρα, φαίνεται ν' ανοίγουν κάπως προς τα έξω.

Γιώργος Σκαμπαρδώνης, *Υπουργός Νύχτας*, 2016

Ο ήρωας φαίνεται άτομο με έντονη προσωπικότητα, φιλάρεσκος, δραστήριος, ευφυής.

β. Κ' έβλεπες τους Γιαννιώτες, τους παλιούς Γιαννιώτες, τους Ζαγορίσιους και τους Πρεβεζάνους με τους πανένιους τσουμπέδες τους σκουροχρωματισμένους, τες μακριές και παχιές γούνες, τα κατακκόκινα φέσια τους, τες ευγενικές, κάτασπρες και κάλοψες σάρκες τους· τους Αρτινούς, τους Σουλιώτες και τους Αρβανιτάδες, φουστανελλοφόρους, μ' αλαφρούς άσπρους σκούφους στα κεφάλια τους, αλλά με διαφορετικές φυσιογνωμίες, τους Αρτινούς με την πονηριά και την εξυπνάδα στα μάτια, τους Σουλιώτες με την

περηφάνια στο μέτωπο και την πολεμικότητα στο κορμί όλο, τους Αρβανίτες, τους Λιάπιδες με τη μπέσα και την εκδίκηση και τους Τσάμιδες με την απιστία και το δόλο στο στόμα· του Πίνδου τους λαούς τους βλαχόφωνους με τες κοντές φουστανέλλες και με τα χονδρά μάλλινα τσιπούνια τους, άσπρα και μαύρα, ανθρώπους του βουνού, προβατάριδες, τραχιούς, απονήρευτους, αγαθούς, μ' αόριστες ματιές, με παχιές άντζες, με στήθια ολάνοιχτα και δασιά και με την καρδιά στα χείλη· τους κατοίκους των περιχώρων της Κόνιτσας και του Δέλβινου, τους γνωρισμένους χτίστες και βαρελάδες, που μαύριζαν σαν καλιακούδες με τες μακρυνές κι ολόμαυρες ενδυμασίες και τα πουτούρια τους· όμως πολυπληθέστεροι απ' όλους ήταν οι χωρικοί του Γιαννίνου, με τ' άσπρα φορέματα και τες χοντρές μπαρμπούτες, με τα ρωμαλέα, κορμιά και τες κάκοψες μορφές, άνθρωποι του δικελλιού και της αλετροπόδας όλοι.

Κώστας Κρυστάλλης, «Το Πανηγύρι της Καστρίτσας», 1894

Η προσεκτική ανάγνωση του συγκεκριμένου αποσπάσματος μπορεί να μας δώσει πολλές πληροφορίες λαογραφικού περιεχομένου σχετικά με τις τοπικές ενδυμασίες των περιοχών που αναφέρονται, συνδεδεμένες όμως με χαρακτηριστικά στοιχεία των ανθρώπινων τύπων.

γ. «Βουλιαγμένα μάγουλα, χοντρή μασέλα, εξογκωμένα ζυγωματικά, ψαρά κατσαρωμένα μαλλιά, μάτια που σπίθιζαν», ♦ «το πρόσωπο του ήταν γεμάτο ζάρες, σκαλισμένο, σαρακοτρυπημένο»

Νίκος Καζαντζάκης, *Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, 1946

Ο ήρωας φαίνεται μεγάλης ηλικίας αλλά ζωτικός, πολύπειρος, βασανισμένος, ταλαιπωρημένος, ωστόσο δυναμικός.

4. Συνήθειες

Οι συνήθειες των προσώπων, δραστηριότητες δηλαδή που επαναλαμβάνουν, μπορούν να αποκαλύψουν πολλά χαρακτηριστικά τους, καθώς είναι συνυφασμένα με την προσωπικότητά τους. Παραδείγματα:

α. *Ωρες μας έπαιρνε τ' αυτιά ποια φωνήεντα είναι μακρά, ποια βραχεία και τι τόνο να βάλουμε, οξεία ή περισπωμένη· κι εμείς ακούγαμε τις φωνές στο δρόμο, τους μανάβηδες, τους κουλουρτζήδες, τα γαιδουράκια που γκάριζαν και τις γειτόνισσες που γελούσαν, και*

περιμέναμε πότε να χτυπήσει το κουδούνι, να γλιτώσουμε. Κοιτάζαμε το δάσκαλο να ιδρώνει απάνω στην έδρα, να λέει, να ξαναλέει και να θέλει να καρφώσει στο μυαλό μας τη γραμματική, μα ο νους μας ήταν έξω στον ήλιο και στον πετροπόλεμο· γιατί πολύ αγαπούσαμε τον πετροπόλεμο και συχνά πηγαίναμε στο σχολείο με το κεφάλι σπασμένο.

Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, 1961

Το απόσπασμα σκιαγραφεί τόσο τον δάσκαλο όσο και τους μαθητές. Ο δάσκαλος φαίνεται τυπικός, επίμονος, προσηλωμένος στην τυποποιημένη μάθηση, ενώ τα παιδιά ζουν ουσιαστικά έξω από την τάξη, είναι αφηρημένα, αποζητούν την ελευθερία του δρόμου και το παιχνίδι, άρα είναι καταπιεσμένα και λόγω ηλικίας ατίθασα.

β. Σαν καλή νοικοκυρά η σιόρα Επιστήμη η Τρινκούλαινα εσηκώθηκε πρωί πρωί από το κρεβάτι, εφόρεσε μόνο το μεσοφόρι της, έσιαζε λίγο τα μαλλιά της, άνοιξε την πόρτα της κι εβγήκε μια στιγμή στο λιθόστρωτο καντούνι της. Οι γειτόνοι κοιμούνταν ακόμη· κοιτάζε ψηλά το μικρό κομμάτι του ουρανού που ολοένα φώτιζε κι όπου έλαμπαν ακόμα δυο ή τρία αστέρια, κοιτάζε κιόλας στην άκρη του στενού του δρόμου τη θάλασσα, που απλωνόταν ως τα απέναντι βουνά της Στεριάς σταχτιά κι ήσυχη, κι εξαναμπήκε πάλι στο σπίτι της για να ανάψει φωτιά στο μικρό μαγειριό της. Ήταν γυναίκα μισόκοπη, έως σαράντα πέντε χρονώ, λιγνή και ψηλή, με ζαρωμένο πρόσωπο, με πολλά μαλλιά άσπρα· αλλά τα μάτια της ήταν ζωερά κι ακόμα νέα.

Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Η Τιμή και το Χρήμα*, 1912

Το απόσπασμα σκιαγραφεί μια τυπική γυναίκα περασμένης εποχής, που ακολουθεί ένα τυποποιημένο πρόγραμμα, μια ρουτίνα, φαίνεται περιορισμένη σε μια φτωχική καθημερινότητα, κουρασμένη απ' τη ζωή, προφανώς με πολλές υποχρεώσεις για να ξυπνάει πολύ πρωί, στις οποίες πειθαρχεί. Ωστόσο διατηρεί μέσα της μια σπίθα και την ανάγκη να ονειρεύεται έναν κόσμο πέρα απ' τον δικό της.

γ. Υπήρχαν δύο γυναικείες τουαλέτες. Αμέσως μόλις έμπαινε μέσα, κλειδωνόταν κι άναβε τσιγάρο. Τραβούσε μια βαθιά ρουφηξιά και καθόταν στο καπάκι της λεκάνης. Κοίταζε τους τοίχους που ήταν γεμάτοι ρωγμές από τους σεισμούς. Στο ταβάνι είχε ανοίξει μια βαθιά χαραμάδα και μπορούσε να δει τα σωθικά της οικοδομής έτοιμα να σωριαστούν στο κεφάλι της· σοβάδες, τούβλα, τσιμέντο κι ανάμεσά τους μια ατσάλινη βέργα μετέωρη. Στη βάση της βέργας ήταν σφηνωμένο ένα κομμάτι άσπρο χαρτί. Φανταζόταν ότι κάποιος

είχε κρύψει ένα σημείωμα εκεί, ένα μήνυμα ζωτικής σημασίας, κι ότι κάποτε θα σκαρφάλωνε και θα μπορούσε να το διαβάσει. Όταν τελείωνε το τσιγάρο, πέταγε τη γόπα στη λεκάνη. Τραβούσε το καζανάκι κι έβγαине.

Έρση Σωτηροπούλου, «Μάτια μέσα στη νύχτα», *Να νιώθεις μπλε, να ντύνεσαι κόκκινα*, 2011

Έχοντας την πληροφορία ότι η ηρωίδα εργάζεται σε δημόσιες τουαλέτες, την παρακολουθούμε σε ένα σύντομο διάλειμμά της. Είναι φανερό ότι ο χαρακτήρας της δεν ταιριάζει με τη δουλειά της, φαίνεται άνθρωπος με κάποια ευρύτητα, αφού μπορεί σε ένα απωθητικό περιβάλλον να φαντάζεται κάτι ενδιαφέρον, έχει επομένως δυναμισμό και υγιείς άμυνες ώστε να ανταπεξέλθει σε όσα την καταπιέζουν. Δεν μοιάζει υποταγμένη στη μοίρα της γιατί οι κινήσεις της δείχνουν αποφασιστικότητα.

5. Κινήσεις-γειρονομίες

Οι χειρονομίες, μορφασμοί, κινήσεις των προσώπων φανερώνουν βαθύτερες στάσεις και χαρακτήρες. Όταν είναι ακραίες, όπως μια βίαιη συμπεριφορά, είναι πο εύγλωττες, αλλά και όταν είναι ανεπαίσθητες, όπως μια γκριμάτσα, διαμορφώνουν στον αναγνώστη μια αίσθηση για τον χαρακτήρα του προσώπου. Παραδείγματα:

α. *Όλοι τον φοβόντανε στη γειτονιά τον Αλέκο. Λέγανε πως είχε σκοτώσει απάνω από δέκα. Ήτανε ένα «κάθαρμα», όπως έλεγε ο πατέρας μου. Γύριζε με τη μοτοσυκλέτα και δε λογάριαζε κανένα. Πείραζε με χοντράδες τα κορίτσια, άστραφτε μπάτσους σ' όσους τόλμαγαν να τον κοιτάζουν κι έκανε «ντου» στα μαγαζιά, κι άρπαζε ό,τι έφτανε. Μόνον ο Κώστας τα 'βαλε μαζί του. Και τι κατάλαβε; Ο Κώστας δούλευε εργάτης στο ΦΙΞ μαζί με τον πατέρα του, τον κυρ-Αναστάση. Το σπίτι το κράταγε η αδερφή του η Δαφνούλα, προκομμένο κι όμορφο κορίτσι. Μια Κυριακή απόγευμα κατέβαιναν ο Κώστας κι η Δαφνούλα βόλτα για την παραλία. Από κάτω ερχόταν ο Αλέκος με τη μηχανή. Όταν έφτασε μπροστά τους φρενάρησε, τι είπε τι δεν είπε της Δαφνούλας, κι ο Κώστας τ' ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι κι άστραψε δυο χαστούκια, μα τι χαστούκια του Αλέκου, που για μια στιγμή έμεινε σύζυλος. Ύστερα ψαχούλεψε το πιστόλι του, μα το άφησε κι έπιασε να γελάει, ένα γέλιο αφύσικο, μαρσάρησε και χάθηκε κατά το Ιπποδρόμιο.*

Τόλης Καζαντζής, «Ο λάκκος», *Η Παρέλαση*, 1976

Στο απόσπασμα παρακολουθούμε δύο χαρακτήρες: τον Αλέκο και τον Κώστα. Για τον Αλέκο έχουμε αρκετές πληροφορίες από τον αφηγητή, που σκιαγραφούν έναν άνθρωπο

της παρανομίας, άγριο, σκληρό, απότομο, που στηρίζεται στην εξουσία της βίας και της απειλής, ωστόσο θρασύδειλο. Ο Κώστας από την άλλη αποκαλύπτεται από τη συμπεριφορά του: φαίνεται δυναμικός και ατρόμητος, αφού δεν διστάζει να αντιδράσει βίαια, προφανώς υπερασπιζόμενος την αδελφή του, αιφνιδιάζοντας τον Αλέκο.

β. Η Μαριάννα έλυσε τη ζώνη ασφαλείας και σηκώθηκε απότομα από τη θέση της. Στα χέρια της έπαιζε νευρικά ένα κόκκινο ψαθάκι.

«Λέω να πάω, τι λες; Να πάω;» είπε στον Μάνθο τον άντρα της, που καθόταν –στα καρφιά– στο διπλανό κάθισμα.

Αυτός αντέδρασε πριν καν ακούσει ολόκληρη την ερώτηση με μια εύγλωττη αγανακτισμένη γκριμάτσα. Για το όνομα του Θεού! Ήταν η τέταρτη φορά που τον ρωτούσε την ίδια ακριβώς βλακεία με την ίδια ακριβώς φράση!

Λένα Διβάνη, Για ένα μικρό λιαστό ντοματάκι

Οι νευρικές κινήσεις της Μαριάννας και οι ερωτήσεις προς τον άντρα της αποκαλύπτουν ένα άτομο ανασφαλές, εξαρτημένο και άβουλο, ενώ η γκριμάτσα του Μάνθου δείχνει ένα τυπικό αντρικό πρότυπο, αυτόν που κινεί τα νήματα, εγωϊστή και απότομο.

6. Επαγγελματική ιδιότητα

Αναμφισβήτητα το επάγγελμα των ηρώων είναι ενδεικτικό της προσωπικότητάς τους. Είτε το ασκούν οι ίδιοι είτε εκφράζουν τις απόψεις τους για επαγγέλματα του τόπου τους μπορούμε να αντλήσουμε πολλές πληροφορίες για την προσωπικότητά τους. Παραδείγματα:

α. Ποτέ δε ζήλεψα την τέχνη του σφουγγαρά· ποτέ στη ζωή μου! Αγάπησα τη θάλασσα, τους κόρφους, τα νησιά, τους θυμούς και τη γαλήνη της· μα τους θησαυρούς της όχι, ποτέ! Από μικρός αισθανόμουν αηδία εμπρός σε μια μηχανή. Δεν ξέρω πώς μου φαινόταν, δε θυμούμαι πώς την παρομοίαζα· όχι όμως ποτέ με πλεούμενο, ευχή του Θεού και καμάρι της θάλασσας. Κάτι σιχαμερό, του Σατανά χειροτέχνημα, φάνταζε πάντα στα μάτια μου. Όταν κάθε χρόνο, τη βδομάδα του Θωμά, το νησί μας βούρκωνε από το καρδιοχτύπι των μανάδων και στεφανωτικών, ή βούιζε από το γλέντι των βουτηχτάδων, εγώ δεν έβλεπα μπρος μου παρά Λάμια τη Μπαρμπαριά, να στρώνει τα κρυσταλλένια κρεβάτια της για να πλαγιάσει αξύπνητα εκείνους που ζηλεύουν τα πλούτη της. Και όταν πάλι το χινόπωρο

έβγαιναν όλοι στο ακρωτήρι να χαιρετήσουν το γυρισμό τους, εγώ με κακή περιέργεια έτρεχα να μετρήσω πόσοι γύριζαν παράλυτοι, κουρέλια της ζωής, και πόσοι απόμειναν στο Ασπρονήσι, των Αραπάδων βρώση και μπαίγνιο.

Ανδρέας Καρκαβίτσας, «Οι σφουγγαράδες», *Λόγια της πλώρης*, 1899

Ο ήρωας παρατηρεί τους σφουγγαράδες και νιώθει απέχθεια γι' αυτό το επάγγελμα. Είναι φανερό ότι τον τρομάζουν οι σκληρές συνθήκες και οι κίνδυνοι αυτού του επαγγέλματος, όχι η ίδια η θάλασσα. Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι πρόκειται για έναν άνθρωπο ευαίσθητο αλλά ταυτόχρονα προσγειωμένο, απόλυτα ρεαλιστή και κατά βάθος φοβισμένο.

β. Εκεί ήρθε ξαφνικά, ο πατέρας χαρούμενος μια μέρα και ψιθύρισε κάτι της μητέρας: Η μητέρα μέσα σε κείνα που της απόμειναν είχε κι ένα μικρό σπιτάκι, μια κάμαρα όλο όλο μ' ένα κομμάτι αυλή. Από χρόνια το είχε νοικιασμένο ένας παπουτσή και κατοικούσε με τη φαμελιά του. Είχε έρθει από τα νησιά δάσκαλος του χορού μαζί και παπουτσή. Τα πρώτα χρόνια έμαθε κάποιους νέους χορό, έπειτα τον ξέχασε κι ο ίδιος, και τώρα ζούσε μπαλώνοντας περσότερα παρά όσα έφτιανε παπούτσια. Όσο ο πατέρας ήταν στα καλά του, δεν του ζητούσαμε νοίκι ποτέ· το έκλινε η μητέρα στα σιδερωτικά και στη μαστίχα το γλυκό που έστελνε και της έφτιανε η γυναίκα του.

Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, «Το σπίτι του δασκάλου», *Τάσω*, 1916

Στο μικρό αυτό απόσπασμα βλέπουμε φτωχούς ανθρώπους να προσπαθούν να επιβιώσουν. Ο παπουτσή αποδεικνύεται πολυμήχανος, άνθρωπος με ικανότητες που λύγισε όμως από τις δυσκολίες και η γυναίκα του φιλότιμη, με αίσθηση της χάρης που τους έκαναν να μην πληρώνουν ενοίκιο, που προσπαθούσε όπως όπως να ανταποδώσει.

γ. Στην Τετάρτη Τάξη βασίλευε και κυβερνούσε ο Διευθυντής του Δημοτικού. Κοντοπίθαρος, μ' ένα γενάκι σφηνωτό, με γκριζα πάντα θυμωμένα μάτια, στραβοπόδης. «Δε θωράς, μωρέ, τα πόδια του», λέγαμε ο ένας στον άλλο σιγά να μη μας ακούσει, «δε θωράς, μωρέ, πώς τυλιγαδίζουν τα πόδια του; και πώς βήχει; Δεν είναι Κρητικός». Μας είχε έρθει σπουδασμένος από την Αθήνα κι είχε φέρει, λέει, μαζί του τη Νέα Παιδαγωγική. Θαρρούσαμε πως θα 'ταν καμιά νέα γυναίκα και την έλεγαν Παιδαγωγική· μα όταν τον αντικρίσαμε για πρώτη φορά ήταν ολομόναχος· η Παιδαγωγική έλειπε, θα 'ταν σπίτι. Κρατούσε ένα μικρό στριφτό βούρδουλα, μας έβαλε στη γραμμή κι άρχισε να βγάζει λόγο. Έπρεπε, λέει, ό,τι μαθαίναμε να το βλέπαμε και να το αγγίζαμε ή να το ζωγραφίζαμε σ'

ένα χαρτί γεμάτο κουκκίδες. Και τα μάτια μας τέσσερα· αταξίες δε θέλει, μήτε γέλια, μήτε φωνές στο διάλειμμα· και σταυρό τα χέρια. Και στο δρόμο, όταν δούμε παπά, να του φιλούμε το χέρι. «Τα μάτια σας τέσσερα, κακομοίρηδες, γιατί αλλιώς, κοιτάχτε εδώ!», είπε και μας έδειξε το βούρδουλα. «Δε λέω λόγια, θα δείτε έργα!» Κι αλήθεια είδαμε· όταν κάναμε καμιά αταξία ή όταν δεν ήταν στα κέφια του, μας ξεκούμπωνε, μας κατέβαζε τα πανταλονάκια και μας έδερνε κατάσαρκα με το βούρδουλα· κι όταν βαριόταν να ξεκουμπώσει, μας έδινε βουρδουλιές στ' αυτιά, ωσότου έβγαινε αίμα.

Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, 1961

Είναι φανερό ότι ο τρόπος που ασκεί ο συγκεκριμένος δάσκαλος το επάγγελμά του αποκαλύπτουν έναν άνθρωπο σκληρό, αυταρχικό, άπονο και αναισθητο προς τους μαθητές του, συντηρητικό και προσκολλημένο στις μεθόδους της αυστηρής τιμωρίας.

7. Εκπαίδευση

Το μορφωτικό επίπεδο του ήρωα, αλλά και οι συνθήκες διαπαιδαγώγησής του αποτελούν οπωσδήποτε σημαντικά στοιχεία σκιαγράφησης του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς τους εν γένει. Άλλοι υποχρεώνονται να ακολουθήσουν ένα δρόμο που δεν τους είναι αρεστός, άλλοι πασχίζουν να μορφωθούν σε αντίζοες συνθήκες και άλλοι οδηγούνται στη μόρφωση από εσωτερική απελπισία. Σε κάθε περίπτωση ο τρόπος που διαχειρίζονται τις καταστάσεις της ζωής τους και η μόρφωση που τελικά κατακτούν ή δεν κατακτούν προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό τον χαρακτήρα τους.

Παραδείγματα:

α. Ο λογιώτατος από τρυφερό ακόμη παιδάκι, βαλμένο υπό τη διεύθυνση λογιώτατου παιδαγωγού, εχρειάσθηκε ν' αρχίση να ξεμαθαίνει τη γλώσσα που έως τότε είχε μάθει από τη μάνα του, διά να βάλη στη θέση της και να μεταχειρίζεται άλλη γλώσσα λογιωτατίστικη. Εχρειάσθηκε να εξαλείψη από το πνεύμα του τα φυσικά χυτήρια της γλώσσας του έθνους του, διά να σκαλίση εκεί τεχνητά άλλα, μπερδεμένα και αφύσικα.

Ημπόρεσε όμως ναν το κατορθώση· επειδή αγωνίσθηκε σε τούτο το έργον από την πρώτη μέρα που τον επήγανε εις το στρεβλωτήριον του παιδαγωγού λογιώτατου, έως την ύστερη που έμεινε εις το γυμνάσιον. Οι κόποι του σ' εκείνα τα εκστρεβλωτήρια εσταθήκανε μεγάλοι και πολυχρόνιοι, μα τέλος πάντων εκατόρθωσε το σκοπούμενό του, και τώρα μπορεί να γράψη σε γλώσσα γαϊτανόπλεχτη και δυσκολονόητη.

Ανδρέας Λασκαράτος, «Ο λογιώτατος», *Ιδού ο άνθρωπος*, 1866

Ο τύπος του «λογιώτατου» σκιαγραφεί έναν άνθρωπο καταπιεσμένο, θύμα του «καθωσπρεπισμού», υποταγμένο και ανελεύθερο, που νιώθει μειονεκτικά για τη λαϊκή καταγωγή του και χρησιμοποιεί τη στείρα μόρφωση για να ανέλθει κοινωνικά.

β. *Εποπτικά εξετάζοντας το φαινόμενο Δημήτριος διακρίνουμε σαν κύριο γνώρισμα της ζωής του τη στέρηση, όχι μόνο των υλικών εκείνων μέσων που θα του έδιναν τη δυνατότητα μιας ανάπτυξης σε προνομιούχο περιβάλλον, μα μια στέρηση, περισσότερο ουσιαστική, σκληρή και αδυσώπητη, αγαπημένων προσώπων, αγαπημένης πατρίδος, αγαπημένης. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν το ότι κλείστηκε σ' ένα αυστηρά προσωπικό και απρόσιτο για τους πολλούς κόσμο, γυρεύοντας διέξοδο μέσα στο πάθος της δημιουργίας.(...) Ορφανεμένος πολύ νωρίς από μητέρα, ζει τα πρώτα του χρόνια σ' ένα έντονα θρησκευτικό περιβάλλον, όπου πρωτεύοντα ρόλο παίζει η φυσιογνωμία του Παπαθόδωρου. Στη συνέχεια, οι σπουδές του στην Αθήνα και η γνωριμία του με το Δελμούζο, προσδίδουν μια κοσμοπολίτικη χροιά στην επαρχιώτικη ηθική του, ενώ η διδασκαλική του θητεία σε διάφορες γωνιές της Ελλάδας, τον φέρνει σε στενότερη επαφή με τον κόσμο των απλών ανθρώπων.*

Γιάννης Πάνου, ...από το στόμα της παλιάς της Remington..., 1998

Η μόρφωση για τον συγκεκριμένο ήρωα φαίνεται να είναι ένα καταφύγιο από τα δεινά της ζωής του. Διαμορφώνει έναν χαρακτήρα εσωστρεφή, ιδιόρρυθμο, αντικοινωνικό, προφανώς πικραμένο και δυστυχημένο κατά βάθος.

8. Πράξεις-δράση

Οι πράξεις των ηρώων σε συγκεκριμένες περιστάσεις ή η δράση που αναπτύσσουν σε συγκεκριμένες συνθήκες είναι οπωσδήποτε δηλωτικές του χαρακτήρα τους. Όπως λειτουργούμε στη ζωή μας ανάλογα με το ποιοι είμαστε, ομοίως πράττουν και οι αφηγηματικοί ήρωες ως αληθοφανή πρόσωπα. Παραδείγματα:

α. *Περισσότερο απ' όλα εκεί πάνω χαζέψανε κάποιο μεγάλο χτίριο που τα παράθυρά του ήτανε φραγμένα σταυρωτά με σίδερα. Ένας σκοπός βημάτιζε μπροστά στην πόρτα. Μέσ' από τα σίδερα, κάτι χλωμές μορφές κοιτάζουμε το χρόνο χωρισμένο σε τετράγωνα. Κάποιος τους έγνεψε στο Θάνο – στο Θάνο της κυρίας Ελένης, όχι στον άλλο, το μεγάλο Θάνο:*

— Ε, παιδί, αγόρασέ μου ένα κουτί τσιγάρα – και πέρασε το χέρι του από τα κάγκελα για να του δώσει τα λεφτά.

Ο Θάνος έκανε δυο βήματα να πάει πιο κοντά, μα έπειτα γύρισε απότομα και το 'βαλε στα πόδια σα να τον κυνηγούσαν. Τ' άλλα παιδιά τρέζανε το κατόπι του και τον προφτάσαν πια σαν πέρασαν και την πλατεία Βούδη, μέσα στη γειτονιά. Σταθήκανε λαχανιασμένα. Τότε ο μεγάλος Θάνος αποπήρε το μικρό:

—Τι τρόπος ήταν ο δικός σου! Μας ντρόπιασες!

Κοσμάς Πολίτης, *Το γυρί*, 1994

Ο μικρός Θάνος έρχεται πρώτη φορά σε επαφή με έναν φυλακισμένο. Η αντίδρασή του δείχνει ένα παιδί φοβισμένο, δειλό και άτολμο, ίσως με προκαταλήψεις που δείχνει να θέλει αλλά να μην μπορεί, προς το παρόν, να τις ξεπεράσει.

β. Ο Παρασκευάς είναι στρατιώτης, γύφτος και μουλαράς. Σα μουλαράς κάνει τη χειρότερη σάξη απ' όλους τους ημιονηγούς στη διμοιρία, του φεύγουν τα μουλάρια και λακάνε στα σιτάρια, τον ρίχνει το μουλάρι όποτε πάει καβάλα, κι αφήνει τον όρχο ασκούπιστο όταν είναι σταυλοφύλακας. Σα γύφτος μπορεί να πλένει μια σκελαία για δυο τσιγάρα. Σα στρατιώτης ασυμμάζετος, σβαρνιάρης, περίγελος της διμοιρίας που παρακολουθεί κάθε φορά με πνιχτά χάχανα στην επιθεώρηση το παρακάτω σκέτς:

—Γιατί, Παρασκευά, δεν καθάρισες το όπλο σου; Γιατί δεν τίναξες το κρεββάτι σου; Γιατί δεν τετραγώνισες τις κουβέρτες σου; Γιατί έχεις άπλυτες τις καραβάνες σου; Γιατί... Γιατί... Γαβγίζει ο υπαξιωματικός σα μαντρόσκυλο έτοιμο να τον κατακομματιάσει. Βροχή κοτρόνια νιώθει στο πληγιασμένο σώμα του. Και οι συνάδελφοι σινιαρισμένοι – πόρπες, άρβυλα κι εθνόσημα γυαλισμένα όλα στην εντέλεια— έτοιμοι για την έξοδο, με κάτι στοματάρες να, γελώντας κανίβαλοι που τον κατασπαράζουν.

Μάριος Χάκκας, «Φυλετική αφύπνιση», *Τυφεκιοφόρος του εχθρού*, 1966

Ο Παρασκευάς αποκαλύπτει μια σύνθετη προσωπικότητα: αδέξιος, επιπόλαιος, ανυπάκουος, ατημέλητος, απρόσεκτος. Ωστόσο ταυτόχρονα φαίνεται υπομονετικός, θύμα των εμπαιγμών των άλλων που δέχεται αδιαμαρτύρητα, μια φιγούρα πικραμένη και ταλαιπωρημένη που κερδίζει τη συμπάθεια του αναγνώστη.

γ. Η μάνα μου ήταν τρυφερή και υπομονετική γυναίκα. Η κακοτροπιά του άντρα της δεν την έκανε να στέκει πάντα σούζα, με τον καλό λόγο και το χαμόγελο στ' αχείλι: «Στον

αράθυμο τον άντρα», έλεγε, «σα δεν εναντιώνεσαι τον έχεις σκλάβο». Τώρα τι σόι σκλάβο είχε τον πατέρα, μονάχα κείνη το 'ξερε που έκανε μαζί του ένα λόχο παιδιά.

Ωστόσο μια φορά, μια και μοναδική, του εναντιώθηκε. Τον είδε να με χτυπάει με τόση μανία, που το αίμα έτρεχε βρύση από τη μύτη και το στόμα μου. Τότες μπήκε στη μέση, άνοιξε τα χέρια της σαν φτερούγες και με δακρυσμένα μάτια του είπε τρομαγμένη:

— Άμοιρε, θα το χαλάσεις το σπλάχνο σου!

Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*, 1962

Στο περιστατικό παρατηρούμε δύο αντίθετες προσωπικότητες: η μάνα υπομονετική, έξυπνη ώστε να χειρίζεται σοφά και διπλωματικά τον άντρα της, με τρυφερότητα και δυναμισμό απέναντι στα παιδιά της, υποχωρητική αλλά όχι υποταγμένη· από την άλλη ο πατέρας αυταρχικός, σκληρός, άπονος, δεσποτικός.

9. Σκέψεις

Οι σκέψεις των ηρώων είναι ίσως από τους πιο ενδεδειγμένους τρόπους που επιλέγει ο αφηγητής για να παρουσιάσει έμμεσα, αλλά αποκαλυπτικά τον χαρακτήρα των ηρώων του. Διαβάζοντας τους εσώτερους προβληματισμούς τους σχηματίζουμε μια πιο αντιπροσωπευτική εικόνα γι' αυτούς, θεωρώντας ότι όσα σκέπτονται θα είναι ειλικρινή και εξομολογητικά. Παραδείγματα:

α. Στέκομαι και κοιτάζω τα παιδιά· παίζουνε μπάλα. Κάθομαι στο ορισμένο καφενείο· σε λίγο θα σχολάσουν και θ' αρχίσουν να καταφτάνουν οι μεγάλοι. Κουρασμένοι απ' τη δουλειά, είναι πολύ πιο αληθινοί. Οι περισσότεροι γεννήθηκαν εδώ σ' αυτή την πόλη, όπως κι εγώ. Κι όμως διατηρούν πιο καθαρά τα χαρακτηριστικά της ράτσας τους και την ψυχή τους, από μας τους διεσπαρμένους. Ιδίως όταν τους βλέπω εδώ, μου φαίνονται πιο γνήσιοι. Κάπως αλλιώτικοι μοιάζουν μακριά, σε άλλα περιβάλλοντα συναντημένοι.

Γιώργος Ιωάννου, *Μες στους προσφυγικούς καταυλισμούς*, 1960

Ο ήρωας παρατηρεί τους πρόσφυγες που τελειώνουν τη δουλειά τους και κατευθύνονται στο οικείο καφενείο. Οι σκέψεις του φανερώνουν άνθρωπο προβληματισμένο, διεισδυτικό, ευαίσθητο, αλλά και διχασμένο ως προς την πατρίδα του, φαίνεται μάλλον αποπροσανατολισμένος, με πρόβλημα ταυτότητας.

β. Το πόδι απόψε το νιώθω πολύ καλύτερα.

Μου 'ρχεται να σηκωθώ σιγά σιγά, να προχωρέσω μέσα στο σιωπηλό χαράκωμα. Είναι πολύ παράξενο το χαράκωμα με τόσο φως. Φέγγει σαν μέρα και όμως δεν έχει φόβο. Το φεγγαρόφωτο από μακριά, σα δεν αντιλαμπίζει σε γυαλιστερό μέταλλο, δεν ξεσκεπάζει τίποτε. Μπορώ το λοιπόν να περπατώ λεύτερα κάτω από τον αχνό πέπλο του που προστατεύει σαν ασημί σκοτάδι.

Για μια στιγμή πάλι μου περνά η ιδέα πως ετούτη η μοναξιά είναι αληθινή. Πως τάχα σηκώθηκαν όλοι και φύγανε και μ' αφήσαν μονάχον, ολομόναχον εδώ πάνω. Τότες μια κρυάδα περνά, λεπίδι, την καρδιά μου. Θα προτιμούσα να ξέρω πως ζούνε γύρω μου κρυμμένοι άνθρωποι, κι ας ήτανε μόνο οχτροί.

Στρατής Μυριβήλης, *Η ζωή εν τάφω*, 1924

Ενας πληγωμένος στρατιώτης βρίσκεται μια νύχτα με φεγγάρι σε ένα χαράκωμα. Οι σκέψεις του αποκαλύπτουν έναν άνθρωπο ευαίσθητο, που διαθέτει δύναμη και κουράγιο, με ψυχικό σθένος και ανθρωπιά, αφού μπορεί παρόλη τη φρίκη του πολέμου να παρατηρεί τη φεγγαρόφωτη νύχτα και να αποζητά την ανθρώπινη παρουσία, έστω και εχθρών.

10. Πεποιθήσεις

Οι πεποιθήσεις των αφηγηματικών προσώπων -κοινωνικές, ηθικές, πολιτικές- οπωσδήποτε συνδέονται με τον χαρακτήρα τους και αλληλεπιδρούν: αυτό σημαίνει ότι δεν είναι πάντα ξεκάθαρο αν ο ιδεολογικός προσανατολισμός διαμορφώνει τον χαρακτήρα ή αν ο χαρακτήρας επιλέγει ασυνείδητα μια ιδεολογία που τον εκφράζει. Παραδείγματα:

α. Τα μυρμήγκια έχουν ένα οικοδόμημα καταπληκτικό στο είδος του: τη μυρμηγκοφωλιά. Τα αξιοσέβαστα μυρμήγκια άρχισαν από τη μυρμηγκοφωλιά και θα τελειώσουν ασφαλώς εκεί, πράγμα που τους περιποιεί μεγάλη τιμή για την επιμονή τους και το θετικό τους πνεύμα. Ο άνθρωπος όμως... Όπως ο παίκτης του σκακιού αγαπά μόνο το παίξιμο και όχι το σκοπό του παιχνιδιού... Ενδιαφέρεται μόνο για την ίδια τη ζωή και όχι για το σκοπό της.

Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, *Το υπόγειο*, 1864

Ο ήρωας είναι φιλοσοφημένος και βαθυστόχαστος, οξυδερκής ως προς την ανθρώπινη συμπεριφορά, ευρηματικός και πρωτότυπος στους συσχετισμούς του.

β. Στο μίσος μου για τους ανθρώπους της γης μας υπάρχει πάντοτε μια νοσταλγική αγωνία: γιατί να μην μπορώ να τους μισώ χωρίς να τους αγαπώ; ... Και στην αγάπη μου γι' αυτούς μέσα ήταν μια νοσταλγική θλίψη: γιατί να μην μπορώ να τους αγαπώ χωρίς να τους μισώ;

Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, *Το υπόγειο*, 1864

Η διαπλοκή αγάπη-μίσους που φαίνεται να απασχολεί τον ήρωα αποκαλύπτουν άνθρωπο που έχει διεισδύσει στην ανθρώπινη ψυχολογία, μορφωμένο, με ευρύτητα πνεύματος και με το σθένος να αποδέχεται τις ανθρώπινες αντιφάσεις.

γ. Την απεργία εγώ την οργάνωσα. Ήταν κανένα χρόνο μετά που τέλειωσε ο άλλος πόλεμος. Δούλευα σ' ενός Ελβετού, ζαχαροπλαστείο και μπαρ με δυο υποκαταστήματα. Όλα τα χρόνια του πολέμου κέρδιζε λεφτά με τη σέσουλα. Όταν άρχισαν να φεύγουν οι στρατοί, σκέφτηκε να κάνει οικονομίες. Σιγά σιγά, δίχως να το καταλάβουμε, μας έβαζε δίπλα για βοηθό κι από έναν ιθαγενή. Αυτοί, καταλαβαίνεις, γομάρια, ό,τι και να τους δώσεις σου λένε κι ευχαριστώ. Να μη στα πολυλογώ του το 'βαλα κοφτά. Μουσιού Ζακέ, του λέω, εδώ δεν είναι αστεία, παίζεται το ψωμί των παιδιών μας. Αν ως το Σάββατο δε διώξεις τους αραπάδες, την Κυριακή θ' απεργήσουμε.

Στρατής Τσίρκας, *Ακυβέρνητες πολιτείες – Αριάγνη*, 1962

Πρόκειται προφανώς για έναν δυναμικό άνθρωπο, εργατικό, οικογενειάρχη, που διεκδικεί σθεναρά τα δικαιώματά του. Ωστόσο η αντίληψή του είναι στενόμυαλη και βλέπει μόνο το συμφέρον του. Αν και ξένος ο ίδιος, δεν μπορεί να κατανοήσει την κοινή μοίρα όλων των μεταναστών και εναντιώνεται σε αυτούς που απειλούν την επιβίωσή του, αν και είναι στην ουσία όμοιοί του.

11. Σχέσεις με άλλους-συμπεριφορά

Είναι γεγονός ότι απ' τους καλύτερους και πιο ασφαλείς τρόπους για να συνάγουμε συμπεράσματα σχετικά με τους χαρακτήρες είναι μέσα από τη συμπεριφορά τους και τις σχέσεις που αναπτύσσουν με τα πρόσωπα της ιστορίας. Παραδείγματα:

α. Οι μπάτσοι στο πρόσωπο ήταν συχνοί, δίνονταν εύκολα και θυμούμαι ακόμα τώρα το αίσθημα της ντροπής, του εξευτελισμού, όσο και της ζάλης που ακολουθούσε κάθε μπατσιά, που πηγαινόφερνε το μυαλό μας. Μας μπάτσιζε ο πατέρας κάποτε, αλλά σπανιότερα από τη μητέρα, που ζούσε περισσότερο στο σπίτι και τιμωρούσε συνεπώς συχνότερα και ευκολότερα.

Ο πατέρας ήταν βίαιος, θυμώδης, αυθαίρετος, κοτζάμπασης. Εκείνο που ήθελε το ήθελε και το επέβαλλε. Διέταζε. Και οι άλλοι υπήκουαν. Επιβάλλονταν. Και οι άλλοι υποχωρούσαν. Ήταν αφέντης. Κάποτε τύραννος. Μα ήταν βαθιά ευγενής. Και ήταν τίμιος στη σκέψη όσο και στις δοσοληψίες. Και ήταν ειλικρινής, και ήταν υπερήφανος, ίσιος, αλύγιστος, αμείλικτος στο ζήτημα «συνείδηση». Το νιώθαμε μεις τα παιδιά, και το ένιωθαν όλοι που τον ήξεραν. Ο πατέρας ήταν «χαρακτήρας».

Πηνελόπη Δέλτα, *Πρώτες ενθυμήσεις*, 1985

Οι χαρακτηρισμοί του ίδιου του αφηγητή για τον πατέρα του είναι ιδιαίτερα εύγλωττοι: πρόκειται για μια αυστηρή, αυταρχική προσωπικότητα αλλά έντιμη και υπερήφανη που τελικά εμπνέει το σεβασμό και κερδίζει την αποδοχή.

β. Στο τμήμα του δεν του έδειχναν τον παραμικρό σεβασμό. Όταν περνούσε, οι φύλακες όχι μόνο δε στέκονταν προσοχή, αλλά ούτε καν του έριχναν μια ματιά, λες και από τον διάδρομο περνούσε καμιά μύγα. Οι προϊστάμενοί του του φέρονταν με έναν τρόπο που θα μπορούσε να περιγραφεί ως ψυχρο-δεσποτικός. Ο οποιοσδήποτε βοηθός του τμηματάρχη τού έχωνε κάτω από τη μύτη ένα χαρτί και δεν έμπαινε καν στον κόπο να του πει «αντιγράψτε το» ή «να μια ενδιαφέρουσα και χαριτωμένη δουλίτσα», κάτι ευχάριστο τέλος πάντων, όπως είθισται στις υπηρεσίες με καλή ανατροφή. Εκείνος το έπαιρνε και ίσα που έριχνε μια ματιά στο χαρτί, χωρίς να κοιτάζει ποιος του το έδωσε και αν είχε αυτό το δικαίωμα. Το έπαιρνε και καταπιανόταν αμέσως να το αντιγράψει. Οι νεαροί υπάλληλοι τον κοροΐδευαν και τον περιγελούσαν, όσο τους επέτρεπε η δημοσιούπαλληλική τους οξυδέρκεια, και αφηγούνταν μπροστά του διάφορες ιστορίες που είχαν επινοήσει γι' αυτόν. Έλεγαν πως τον δέρνει η σπιτονοικοκυρά του, μια γριά εβδομήντα χρονών, τον ρωτούσαν πότε επιτέλους θα την παντρευτεί, του έριχναν στο κεφάλι κομματάκια χαρτί κι έλεγαν ότι χιονίζει.

Νικολάι Γκόγκολ, *Το παλτό*, 1842

Σκιαγραφείται ένας άνθρωπος δειλός, φοβισμένος, άβουλος, περίγελως του κοινωνικού περίγυρου, υποταγμένος στη μοίρα του, χωρίς το σθένος να αντιδράσει ή να διεκδικήσει το σεβασμό, χωρίς τη δύναμη να διαψεύσει τις φήμες που τον εξευτελίζουν.

γ. Αλλ' οι χωριάτες δεν ήξευραν καλά τι θα ειπή ζητιάνος. Ήταν αληθινά διπλός από τον τελωνοφύλακα ο Τζιριτόκωστας. Κάτω από τα βρωμερά κουρέλια του εκρύβονταν βραχίονες σιδερένιοι και χαλυβένιοι μύες και πλάτες καλοδεμένες και τράχηλος βωδιού και ταύρου δύναμις. Στην πατρίδα του που τον εγνώριζαν καλά, όλοι τον έτρεμαν. Τα κατορθώματά του ομολογούντ' εκεί, όπως τα κατορθώματα των δρακόντων στα παραμύθια. Μια φορά, σε δημοτικές εκλογές, για να βοηθήσει τον φίλο του υποψήφιο, μόνος επήγε κι εμπόδισε τους κατοίκους του Άγιου Βλάση, που ήσαν αντίθετοι, να πάνε στην ψηφοφορία. Και το βράδυ στη διαλογή, όταν εκατάλαβε πως θα έχανεν ο φίλος του, μόνος πάλιν επήδησε με το ρεβόλβερ στο χέρι μέσα στην εκκλησία, έδιωξε τη φρουρά και αναποδογύρισε τις κάλπες συγκάσελα.

Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Ο Ζητιάνος*, 1897

Ο ήρωας μοιάζει άνθρωπος δυναμικός και αδίστακτος. Θαρραλέος και θρασύς, υπεράνω του νόμου, επιβάλλει τη θέλησή του με την απειλή και τον εκφοβισμό. Ωστόσο δείχνει πιστός σε αξίες όπως η φιλία, την οποία υπερασπίζεται με οποιαδήποτε μέσα.

12. Κοινωνικό περιβάλλον-κοινωνική θέση

Το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν και δραστηριοποιούνται οι ήρωες, καθώς και η κοινωνική τους θέση διαμορφώνει ένα υπόστρωμα που τους στιγματίζει, τους επηρεάζει και διαπλάθει την προσωπικότητά τους. Πρόκειται λοιπόν για ένα ιδιαίτερα χρήσιμο στοιχείο που βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει βαθύτερα τα χαρακτηριστικά χαρακτηριστικά των ηρώων. Παραδείγματα:

α. «Ε Ρήνη, τι έπαθες σήμερα! Ασηκώσου, μωρή κοπέλα! Με το νου πλουταίνει η κόρη, με τον ύπνο η ακαμάτρα. Δεν ακούς, ε! Ή κάνεις που δεν ακούς; Ξύπνα, λέω, ξύπνα». «Ακόμα δεν εχάραξε, μητέρα», αποκρίθηκε από μέσα χασμουριώντας η Ρήνη που ήθελε να πάρει ακόμα ένα γλυκό σουρούπι.

«Είναι μεσημέρι» της εφώναζε άσπλαχνα η μάνα της· «σήκω! Πρέπει να το πάρεις μάθημα να σηκώνεσαι πρωί· θα πας σε αντρός χέρια, και ανάθεμα δε θέλω να 'χω από τσου γαμπρούς μου».

Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Η τιμή και το χρήμα*, 1914

Η στάση της μητέρας απηχεί το κοινωνικό περιβάλλον που προσδιορίζει τη θέση της γυναίκας. Η κόρη της, η Ρήνη, διαπαιδαγωγείται έτσι ώστε να υπηρετεί τον μελλοντικό της σύζυγο, να είναι πειθήνια και εργατική.

β. Στο σπίτι δύο εξουσίες υπολογίζαμε όλοι: του Θεού και του πατέρα, γιατί μ' αυτές είχαμε δέσει την ύπαρξή μας. Τη μάνα μας τηνε βλέπαμε σαν το σκεπασμένο ήλιο, που τονέ μαντεύεις, μα οι αχτίδες του δε φτάνουνε ίσαμε σένα να σε ζεστάνουνε. Ποτέ της δεν έβρισκε καιρό να μας χαϊδέψει, να μας πάρει στα γόνατά της και να μας πει ένα παραμύθι. Ξύπναγε ολοχρονίς χαράματα, άναβε φωτιά, έστηνε τσουκάλι, να προκάνει τόσα στόματα. Ύστερα είχε πάντα στην κούνια κ' ένα μυζάρικο να τσιρίζει. Είχε να φροντίσει τα ζωντανά, να βάλει σκάφη, να ζυμώσει, να πλύνει, να γυροφέρει το νοικοκυριό, να πιάσει βελόνι· όλο το χωριό μιλούσε για την πάστρα και τη νοικοκυροσύνη της.

Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*, 1962

Στο απόσπασμα διαβάζουμε την καθημερινότητα της γυναίκας σε παλαιότερες εποχές. Η ηρωίδα είναι τρυφερή, αλλά δεν το εκδηλώνει. Οι υποχρεώσεις την έχουν κάνει πρακτική, εργατική, ακούραστη. Φαίνεται υπομονετική, ανταποκρίνεται αδιαμαρτύρητα σε όλα, ενδιαφέρεται όμως ταυτόχρονα και για την κοινωνική αποδοχή στο πλαίσιο ενός προδιαγεγραμμένου ρόλου, αυτού της νοικοκυράς. Άρα είναι υποταγμένη στη μοίρα της γυναίκας.

γ. Ο Γιάννης και ο Τέως έλειπαν μια εβδομάδα. Αραιά και που άφηναν το Λιμάνι και με σκυμμένα τα κεφάλια επέστρεφαν στους δικούς τους, τα αδέρφια τους τους έδιναν μισό μήνα πίστωση το χρόνο, μια κάμαρα, μια αλλαζιά καινούργια, σαπούνι και νερό, ζεστό φαϊ, κι εκείνοι δεν γύρευαν παραπάνω. Δεν γούσταραν στο χωριό, όποιον και να συναντούσες στο δρόμο, σε γνώριζε. Αυτή είναι η πιο δυσβάσταχτη ντροπή, όχι η ίδια η φτώχεια, μα εκείνη η έκφραση στα μάτια των ανθρώπων.

Παλιός επιχειρηματίας, πρώην σύζυγος, έμπορος κάποτε, λεφτάς, γεράκι, βασιλιάς. Να

κουβαλάς τις μνήμες σου σαν τσακισμένο αραμπά. Αιντε, γαιδούρι, τράβα, ακαμάτη, ζώο του δρόμου, παλιόσκυλο. Τέως ευτυχής.

Νίκος Χρυσός, *Καινούργια μέρα*, 2018

Οι ήρωες είναι πρώην ευκατάστατοι τώρα όμως άστεγοι. Ο τρόπος που αντιμετωπίζουν την κατάστασή τους και τους άλλους δείχνει σεμνότητα, ολιγάρκεια, συναίσθηση της κατάστασής τους. Περισσότερο από τη φτώχεια τούς ενοχλεί η περιφρόνηση ή ο οίκτος των άλλων κάτι που αποκαλύπτει την εσωτερική τους υπερηφάνεια.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ

Οι αφηγηματικές τεχνικές περιλαμβάνουν στοιχεία που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να παρουσιάσει ένα λογοτεχνικό κείμενο. Τα στοιχεία αυτά είναι: **ο αφηγητής** (ποιος αφηγείται), **η εστίαση** (από ποια οπτική γωνία βλέπει τα γεγονότα), **οι αφηγηματικοί τρόποι** (με ποιους τρόπους αφηγείται) και **ο χρόνος** (σε ποιο χρόνο και με ποιο ρυθμό εκτυλίσσεται η αφήγηση).

Βασική διευκρίνιση: συγγραφέας-πλασματικά πρόσωπα-αναγνώστης

Ο συγγραφέας: Αυτός που γράφει την ιστορία (το χέρι που γράφει). Είναι πραγματικό πρόσωπο με αληθινή ζωή.

Ο αφηγητής: Αυτός που αφηγείται την ιστορία (το στόμα που μιλάει). Είναι πλασματικό πρόσωπο, ο «διαμεσολαβητής» ανάμεσα στον συγγραφέα και τον αναγνώστη.

Οι ήρωες: τα πλασματικά πρόσωπα που συμμετέχουν στην ιστορία.

Ο αναγνώστης: ο αποδέκτης της αφήγησης, το πρόσωπο που ακούει/διαβάζει την ιστορία.

Α. Ο αφηγητής και η αφήγηση

1. Ομοδιηγητικός και δραματοποιημένος

Ο αφηγητής είναι ένα από τα πρόσωπα της αφήγησης και επομένως συμμετέχει στην ιστορία που αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο (πρωτοπρόσωπη, ομοδιηγητική αφήγηση).

Πιο συγκεκριμένα συμμετέχει:

❖ ως πρωταγωνιστής (στην περίπτωση αυτή ονομάζεται αυτοδιηγητικός αφηγητής)	}	αφηγητής
παρατηρητής
❖ ως δευτερεύον πρόσωπο		
❖ ως θεατής ή αυτόπτης μάρτυρας		

Παράδειγμα:

Οι ώρες που περνούσα με τη μητέρα μου ήταν γεμάτες μυστήριο-καθόμασταν ο ένας αντίκτρα στον άλλο, εκείνη σε καρέκλα πλάι στο παράθυρο, εγώ στο σκαμνάκι μου, κι ένιωθα, μέσα στη σιωπή, το στήθος μου να γεμίζει και να χορταίνει, σαν να 'ταν ο αγέρας ανάμεσά μας γάλα και βύζαινα.

(Αναφορά στο Γκρέκο, Καζαντζάκης)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας.
- ❖ Εξασφαλίζει αμεσότητα, παραστατικότητα, ζωντάνια γιατί ο αναγνώστης «βλέπει» τα γεγονότα μέσα από τα μάτια ενός προσώπου της ιστορίας.
- ❖ Εξασφαλίζει πειστικότητα και αληθοφάνεια στην αφήγηση γιατί ο αναγνώστης πιο εύκολα αποδέχεται μια ιστορία όταν την αφηγείται κάποιος που την έχει ζήσει.
- ❖ Προσδίδει στην αφήγηση εξομολογητικό χαρακτήρα.
- ❖ Η αφήγηση γίνεται πιο θερμή και οικεία.

2. Ετεροδιηγητικός και μη δραματοποιημένος

Ο αφηγητής δεν συμμετέχει στην ιστορία που αφηγείται, δηλαδή δεν είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας (αμέτοχος αφηγητής), γι' αυτό χρησιμοποιεί τριτοπρόσωπη αφήγηση. Τότε, η αφήγηση είναι ετεροδιηγητική.

Παράδειγμα

Μόλις πληροφορήθηκε τις προθέσεις του πατέρα του, ο μικρός έμπηξε τα κλάματα και τις φωνές. Δεν ήθελε, δεν μπορούσε να αρνηθεί τα βιβλία του και τα όνειρά του. Ζήτησε βοήθεια τριγύρω του, μα ούτε η μάνα του ούτε οι αδελφές του ήταν ικανές να καταλάβουν τον καημό του. Τον ψευτοπαρηγόρησαν λιγάκι κι ύστερα τον κορόιδεψαν και του γύρισαν τις πλάτες.

(Αργώ, Θεοτοκάς)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Προσδίδει αντικειμενικότητα καθώς ο αφηγητής είναι αποστασιοποιημένος από την ιστορία.

B. Η εστίαση

1. Εσωτερική εστίαση

Όταν ο αφηγητής συμμετέχει στην ιστορία και γνωρίζει ό,τι πέφτει στην αντίληψή του. Δηλαδή, δεν γνωρίζει τα πάντα, άρα η οπτική γωνία του αφηγητή είναι περιορισμένη (αφηγητής = πρόσωπα).

Παράδειγμα

«Οι φίλίες είναι δύσκολες, γιατί, κι αν είσαι σε τάξη που χρειάζεσαι ώρες μελέτη, φροντιστήρια, και λοιπά, και δεν είσαι φίλος από μικρός, ε τότε, είναι αδύνατες...»

Δεν ήθελα. Δεν ήθελα να της πω ότι προσπάθησα άπειρες φορές ν' αποκτήσω μια φίλη, να βρεθώ κοντότερα με μια κοπέλα, τη Φοίβη ή τη Ρούλα ή τη Μαρία, που μάλιστα παίζει και ακορντεόν στις εκδρομές, ή τον Χαράλαμπο που του αρέσει το διάβασμα και συχνά τον συναντώ στη βιβλιοθήκη, αλλά δεν το κατόρθωσα. Ήταν αρνητικοί απέναντί μου, σχεδόν όλοι τους, ή το λιγότερο επιφυλακτικοί, κι εγώ μαζευόμουν μ' αυτό το φέρσιμο, κλεινόμουν. Καταλάβαινα ότι κάθε απόπειρα θα ήταν καταδικασμένη.

(Οι φίλίες είναι δύσκολες γιαγιά, Ελένη Σαραντίτη)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Με την περιορισμένη οπτική γωνία εντείνεται η αγωνία και προσδίδεται η αίσθηση του μυστηρίου ως προς το πώς θα εξελιχθεί η ιστορία.
- ❖ Για να υπάρχει περιορισμένη οπτική γωνία είναι αναγκαίο ο αφηγητής να συμμετέχει στην ιστορία, επομένως η αφήγηση αποκτά τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας.
- ❖ Εξασφαλίζει αμεσότητα, παραστατικότητα, ζωντάνια γιατί ο αναγνώστης «βλέπει» τα γεγονότα μέσα από τα μάτια ενός προσώπου της ιστορίας.
- ❖ Εξασφαλίζει πειστικότητα και αληθοφάνεια στην αφήγηση γιατί ο αναγνώστης πιο εύκολα αποδέχεται μια ιστορία όταν την αφηγείται κάποιος που την έχει ζήσει.
- ❖ Της προσδίδει εξομολογητικό χαρακτήρα.
- ❖ Η αφήγηση γίνεται πιο θερμή και οικεία

2. Μηδενική εστίαση

Όταν ο αφηγητής είναι παντογνώστης, γνωρίζει τα πάντα για τα πρόσωπα, τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις πράξεις όλων των προσώπων που συμμετέχουν στην ιστορία (αφηγητής > πρόσωπα).

Παράδειγμα

Η μικρά κατέβη ολίγα βήματα κάτω, είτα είδεν ότι ο δρομίσκος εγίνετο ακόμη πλέον απόκρημνος. [...] Εγλίστρησε κι έπεσε, μπλουμ! εις το κύμα. Ο θόρυβος του αυλού έκαμε να μη ακουσθή η κραυγή. [...] Η γριά Λούκαινα εις την μέσην του δρομίσκου ήκουσε τον πλαταγισμόν, εστράφη προς το μέρος όπου ήτο ο αυλητής.

— Κείνος ο Σουραυλής θα είναι, είπε, διότι τον εγνώριζε. Ρίχνει και βράχια στο γιαλό για να χαζεύη... Κι εξηκολούθησε τον δρόμον της.

Κι η γολέτα εξηκολούθει ακόμη να κόβει βόλτες εις τον λιμένα. Κι ο μικρός βοσκός εξηκολούθει να φουσά τον αυλόν του εις την σιγήν της νυκτός.

Κι η φώκη, καθώς είχαν έλθει έξω εις τα ρηγά, ηύρε το μικρόν πνιγμένον σώμα της πτωχής Ακριβούλας, και ήρχισε να το περιτριγυρίζει και να το μοιρολογά, πριν αρχίση τον εσπερινόν δείπνον της.

(Το μοιρολόι της φώκας, Παπαδιαμάντης)

Λειτουργία – ρόλος

❖ Τα γεγονότα παρουσιάζονται αντικειμενικά και απρόσωπα λόγω της αποστασιοποίησης του αφηγητή από την ιστορία.

3. Εξωτερική εστίαση

Ο αφηγητής γνωρίζει λιγότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας (αφηγητής < πρόσωπα). Πρόκειται για την οπτική «από έξω». Ο αφηγητής βλέπει τα πρόσωπα, περιγράφει τις πράξεις τους χωρίς να τις συνοδεύει από καμία ερμηνεία, χωρίς να εισχωρεί στις σκέψεις και τις αντιλήψεις τους. Πρόκειται για το «μάτι μιας κάμερας», η οποία βρίσκεται τοποθετημένη σε έναν απροσδιόριστο χώρο μέσα στην αφήγηση.

Παράδειγμα

-Υπάρχει καμιά άλλη περίπτωση εκτός από την αυτοκτονία; Πρόφερε επιφυλακτικά ο δόκτωρ Άρμστρονγκ.

Ένας-ένας οι άλλοι κούνησαν αρνητικά το κεφάλι. Δεν ήξεραν ποια άλλη εξήγηση να δώσουν. Και οι ίδιοι είχαν πιει από το ουίσκι. Είχαν δει με τα μάτια τους τον Άντον Μάρτσον να πλησιάζει και να γεμίζει το ποτήρι του. Συνεπώς, ήταν ο μόνος που θα μπορούσε να είχε ρίξει το δηλητήριο μέσα στο ποτό του. Αλλά όμως...τι ήταν αυτό τάχα που τον υποχρέωσε να αυτοκτονήσει;

(Δέκα μικροί νέγροι, Agatha Christie)

Λειτουργία – ρόλος

❖ Με την εξωτερική εστίαση εντείνεται η αγωνία και το μυστήριο.

Γ. Αφηγηματικοί τρόποι

1. Μίμηση

Μίμηση έχουμε στις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις:

α. Όταν αφηγείται ένα πλαστό πρόσωπο, δηλαδή φανταστικό, συνηθέστερα σε πρώτο πρόσωπο. (Σπανιότερα συμβαίνει η αφήγηση να γίνεται σε τρίτο πρόσωπο, από την οπτική γωνία ενός ήρωα που συμμετέχει στην ιστορία).

β. Διάλογος (λεκτική μίμηση, σκηνική μίμηση): εδώ απουσιάζει εντελώς ο αφηγητής. Είναι μια τεχνική καθαρά θεατρική.

γ. Μεικτός τρόπος· σ' αυτόν υπάρχει ένας αφηγητής, αλλά η αφήγησή του διακόπτεται με την παρεμβολή άλλων προσώπων που διαλέγονται σε ευθύ λόγο. Έχουμε δηλαδή συνδυασμό αφήγησης και διαλόγου.

Παραδείγματα

Στήν καταστροφή τῆς Σμύρνης, βρέθηκα μέ τούς γονιούς μου στό λιμάνι. Μέσ' ἀπ' τά χέρια τους μέ πήρανε. Κι ἔμεινα στήν Τουρκία αἰχμάλωτος.

Μεσημέρι πιάστηκα μαζί μέ ἄλλους. Βράδιασε καί τά περίπολα ἀκόμα κουβαλοῦσαν τούς ἄντρες στούς στρατῶνες. Κοντά μεσάνυχτα, ὅπως ἤμαστε ὁ ἕνας κολλητά στόν ἄλλο, μπῆκε ἡ φρουρά κι ἄρχισαν νά μᾶς χτυποῦν, ὅπου ἔβρισκαν, μέ ξύλα, καί νά κλοτσοπατοῦν ὅσους κάθονταν χάμω, γόνα μέ γόνα. Τέλος πήραν διαλέγοντας ὅσους ἤθελαν κι ἔφυγαν βλάστημώντας.

(Η ιστορία ενός αιχμαλώτου, Στρατῆς Δούκας)

Μόλις είχαμε επιστρέψει ἀπό τις σύντομες πασχαλιᾶτικες διακοπές μας. Πέντε μέρες στη Σαντορίνη και ομολογῶ πως αισθανόμουνα πολύ καλύτερα. Ο καθαρός αέρας, ο μοναδικός συνδυασμός του λευκοῦ με το γαλάζιο, εκείνο το εξᾱίσιο φως της Οἱας είχαν κάνει το θαῦμα τους. Το ἴδιο κι ο Ἀγγελος. Ἴσως και η Φαίδρα. Ἀλλά το τηλεφῶνημα του πατέρα του Οδυσσέα με ξαναγύρισε στο ἄγχος και την αγωνία. Εἶχα καταφέρει να ξεγελάσω τον εαυτό μου πως... Ἀνοησίες!

(Γεύση ἀπό πικραμύγδαλο, Μάνος Κοντολέων)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας.
- ❖ Εξασφαλίζει αμεσότητα, παραστατικότητα, ζωντάνια.
- ❖ Εξασφαλίζει πειστικότητα και αληθοφάνεια στην αφήγηση γιατί ο αναγνώστης πιο εύκολα αποδέχεται μια ιστορία όταν την αφηγείται κάποιος που την έχει ζήσει.
- ❖ Της προσδίδει εξομολογητικό χαρακτήρα.
- ❖ Η αφήγηση γίνεται πιο θερμή και οικεία.

2. Διήγηση

Σε αυτήν ακούμε την ιστορία από μια απρόσωπη φωνή, δηλαδή από κάποιον αφηγητή που έχει αφομοιώσει στο λόγο του όλες τις άλλες φωνές που περιέχονται στην

αφηγηματική του ύλη, αποκλείοντας την αυτολεξεί αναφορά στο λόγο των άλλων προσώπων· η φράση π.χ. «Ο Κώστας είπε: Θέλω...» στη διήγηση θα εκφραστεί σε πλάγιο λόγο και θα γίνει: «Ο Κώστας είπε ότι θέλει...». Στην περίπτωση δηλαδή αυτή ο πεζογράφος αφηγείται την ιστορία σε τρίτο πρόσωπο από την οπτική γωνία ενός παντογνώστη παρατηρητή, που τα βλέπει και τα ξέρει όλα, ακόμη και τις σκέψεις των ηρώων. Η παράσταση της ιστορίας είναι υποκειμενική.

Παράδειγμα

Ήταν απόγιομα κι είχε έρθει το φθινόπωρο. Την αυλή της φυλακής έλουζε ο ήλιος στο βαθυγάλαζον ουρανό, όπου ανάλαφρα ανάλαφρα εταξίδευαν άσπρα διαβατάρικα σύννεφα. Κι οι κατάδικοι, συντροφιές συντροφιές, εκουβέντιαζαν μεταξύ τους, άλλοι όρθιοι, άλλοι καθισμένοι, άλλοι κάνοντας περίπατο. Μαζί τους δεν ήταν πλια ούτε ο Κάης, που 'χε λάβει τη χάρη του, ούτε ο αγιογράφος που μήνες πίσω είχε χτικιάσει, είχε μολύνει κι άλλους κατάδικους, κι είχε πεθάνει μονάχος μία νύχτα στο κελί του, ούτε ο κλέφτης που 'χε καταφέρει να φύγει από τη φυλακή κι είχε πάει να ζήσει με τα φυλαμένα χρήματά του. Κι από τους άλλους κάποιοι είχαν μετατεθεί σ' άλλες φυλακές, άλλοι ήταν ελεύτεροι, κι είχαν έρθει, αντίς, καινούρια πρόσωπα αυτές τες μέρες που το κακουργοδικείο πάλε εδούλευε, άλλοι για πολλά, άλλοι για λίγα χρόνια, ένας κιόλας για όλη του τη ζωή.

(Ο κατάδικος, Κ.Θεοτόκης)

Λειτουργία – ρόλος

❖ Δημιουργεί την αίσθηση της αντικειμενικότητας λόγω της αποστασιοποίησης από τα δρώμενα.

3. Διάλογος

Διάλογο έχουμε όταν αποδίδονται πιστά τα λόγια των προσώπων σε ευθύ λόγο, γεγονός που δηλώνεται τυπογραφικά με τη χρήση της παύλας.

Παράδειγμα

— *Μα ορίζεις εσύ τον εαυτό σου; επρόλαβε να ρωτήσει η Βιολάνταινα.*

— *Τον ορίζω!*

— *Όχι· ο πατέρας σου σε ορίζει· ο πατέρας σου ορίζει και μένα και το Νταντή, και τη Νιόνια και όλους.*

— Δεν ξέρω για σας, μα εμένα δε με ορίζει. Εγώ, εγώ ορίζω τον εαυτό μου· να, κοίταξε, τον ορίζω!... τον ορίζω!...

(Στέλλα Βιολάντη, Ξενόπουλος)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Προσδίδει στην αφήγηση αμεσότητα, παραστατικότητα και ζωντάνια.
- ❖ Προσδίδει θεατρικότητα.
- ❖ Συντελεί στην πειστικότερη διαγραφή των χαρακτήρων - τα πρόσωπα αποκτούν αληθοφάνεια, καθώς οι ήρωες παίρνουν τον λόγο και μέσα από αυτόν ο αναγνώστης σχηματίζει εικόνα και άποψη για εκείνους.
- ❖ Ο αναγνώστης αντλεί μέσω του διαλόγου πληροφορίες για πρόσωπα, γεγονότα, καταστάσεις, το σκηνικό κλπ.
- ❖ Εξυπηρετεί την εξέλιξη της ιστορίας - προετοιμάζει σκηνές που θα ακολουθήσουν.

4. Περιγραφή

Η αναπαράσταση προσώπων, τόπων, αντικειμένων, εθίμων, καταστάσεων.

Παραδείγματα

Κανένα βουνό απ' όσα είδα στη ζωή μου δε μου έκανε ποτέ την έντύπωση που αισθάνθηκα, όταν από μία ψηλή καμπή του άμαξιτου δρόμου προς τη Σπάρτη αντίκρισα τον Ταΰγετο σ' όλο τοῦτο ἐπιβλητικὸ ὕψος. Ἡ εἰκόνα του ἦταν ἄφθαστα μεγαλοπρεπής. Παρουσιάζεται στηριγμένος σὲ τεράστιες, συμπαγεῖς πλαγιές, παρόμοιες μὲ στηρίγματα τειχῶν, χρώματος μὀβ καὶ μολυβένιου, καὶ οἱ κορφές του, πὸν ἔχουν σχήματα πυραμίδων ξεκόβονται στὸ γαλανὸ οὐρανὸ κατακάθαρα καὶ σκληρά.

(Ταΰγετος, Κώστας Ουράνης)

Ήταν ένα κορίτσι λιγνό, μέτριο σ' ανάστημα, με πλούσια μαλλιά ξανθοκόκκινα, λεπτή μυτούλα, που στράβωνε κωμικά κατά το ένα μάγουλο. Το πρόσωπό της ήταν γεμάτο φακίδες, τα στρογγυλά ματάκια της παιχνιδίζαν έξυπνα και χαρούμενα. Δεν ήταν όμορφη, καθόλου. Όμως είχε μια κάποια γλύκα αισιόδοξη, που την έκανε με το πρώτο συμπαθητική. Μεγαλύτερη από τον Ντόντο ένα χρόνο —είχε σφαιριστά τα δεκαεφτά της— δεν έμοιαζε ακόμα κοπέλα δεμένη. Κάτι το αδιόρατα καχεκτικό είχε στην ασυνήθιστη αδυναμία του κορμιού της, την κρυμμένη επιτήδεια από μια κομπόση στο ντύσιμο σοφή, μιαν αφέλεια πολιτισμένη.

(Ταξίδι με τον έσπερο, Τερζάκης)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Αντλούμε χρήσιμες πληροφορίες για πρόσωπα, αντικείμενα, έθιμα, καταστάσεις.
- ❖ Αντλούμε χρήσιμες πληροφορίες για το σκηνικό της δράσης, δηλαδή τον χώρο στον οποίο εξελίσσεται η ιστορία.
- ❖ Μέσω της περιγραφής του χώρου πολλές φορές γίνεται συσχετισμός του σκηνικού με τη συναισθηματική κατάσταση και τις σκέψεις των ηρώων. Για παράδειγμα, ένα χειμωνιάτικο σκηνικό μπορεί να αντανακλά τα αρνητικά συναισθήματα του ήρωα.
- ❖ Συντελεί στη μετάβαση από το ένα αφηγηματικό μέρος στο άλλο.
- ❖ Προκαλεί αγωνία και αναμονή στον αναγνώστη, καθώς επιβραδύνει την αφήγηση της εξέλιξης της ιστορίας.
- ❖ Προσφέρει αισθητική απόλαυση στον αναγνώστη.

5. Εσωτερικός μονόλογος

Η απόδοση των σκέψεων ή συναισθημάτων σε α' πρόσωπο και σε χρόνο ενεστώτα συνήθως. Με τον εσωτερικό μονόλογο μας δίνεται η εντύπωση πως ο ήρωας αυτό που σκέφτεται τώρα, την ίδια στιγμή το καταγράφει. Μοιάζει με τον ευθύ λόγο αλλά συνήθως απουσιάζουν τα εισαγωγικά, οι παύλες και τα λεκτικά ρήματα.

Παραδείγματα

Οί λόγοι οὗτοι, καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τοὺς ἐπρόφερεν, ἐνέβαλον τὴν καρδίαν μου εἰς μεγάλην ταραχήν. Τί εἶχε νὰ μ' ἐμπιστευθῇ ἡ μήτηρ μου χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μου; Ὅλας τὰς κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου δυστυχίας της μοι τὰς εἶχεν ἀφηγηθῇ. Ὅλον τὸν προτοῦ της βίον τὸν ἐγνώριζον ὥσάν παραμῦθι. Τί ἦτο λοιπὸν αὐτὸ ποὺ μᾶς ἀπέκρυπτε μέχρι τοῦδε; ποὺ δὲν ἐτόλμησε νὰ φανερώσῃ εἰς κανένα πλὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ της;

(Το αμάρτημα της μητρός μου, Βιζυηνός)

Απόμεινα κάμποσο να σκέφτομαι, μα τι να σκεφτώ; Το 'να πίσω από το άλλο. Ο πατέρας που χάθηκε, η μάνα που περιμένει νέα του, οι αδερφές που απομένουν ορφανές. Τι να σκεφτώ, που όλα μπερδεύονταν κουβάρι μέσα στο μυαλό μου και το μάτωναν. Ήμουν τσακισμένος. Ένωθα τη δυστυχία σα μυλόπετρα.

(Ο σφουγγαράς, Γιάννης Μαγκλής)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Αντλούμε πληροφορίες για τις σκέψεις και τα συναισθήματα του αφηγητή.
- ❖ Προσδίδει αμεσότητα, παραστατικότητα και ζωντάνια.

6. Σχόλιο

Είναι η παρεμβολή της γνώμης, των σκέψεων, των χαρακτηρισμών του αφηγητή, η υποκειμενική του εικόνα για τα πράγματα, διακόπτοντας την αφήγηση. Πολλές φορές τα σχόλια του αφηγητή βοηθούν τον αναγνώστη να ερμηνεύσει τα λόγια τα οποία ακούγονται απευθείας από τους ήρωες.

Παραδείγματα

— Έλα πατέρα — νά μέ πάρης έμένα — γιά νά γιάνη τό Άννιώ! — άνεφώνησα έγώ διακοπτόμενος ύπό τών λυγμῶν μου. Καί έρριψα επί τής μητρός μου παραπονετικών βλέμματα, διά νά τή δείξω πώς γνωρίζω, ότι παρακαλεῖ ν' άποθάνω έγώ άντί τής άδελφής μου. Δέν ήσθάνόμην ό άνόητος ότι τοιουτοτρόπως έκορύφωνα τήν άπελπισίαν της! Πιστεύω νά μ' έσυγχώρησεν. Ήμην πολύ μικρός τότε, καί δέν ήδυνάμην νά έννοήσω τήν καρδίαν της.

-Γιατί άργησες να γυρίσεις; ρώτησε με έντονο ύφος τη μικρότερη αδερφή της.

-Γιατί ήμουν στο σπίτι της Μαρίας και διαβάζαμε, απάντησε με οργισμένο ύφος, χωρίς να ντρέπεται που έλεγε ψέματα.

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Αντλούμε πληροφορίες για τις σκέψεις και τα συναισθήματα του αφηγητή.
- ❖ Προσδίδει αμεσότητα, παραστατικότητα και ζωντάνια.
- ❖ Προσδιορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια τους ομιλητές.
- ❖ Επισημαίνει τις προθέσεις και τις αντιδράσεις τους σε σχέση με το διάλογο.
- ❖ Μας βοηθά να σχηματίσουμε καλύτερη εικόνα για τους ομιλητές τη στιγμή που μιλούν καθώς παρέχει πληροφορίες για την ένταση της φωνής, τους διάφορους χρωματισμούς της, τις παύσεις μέσω των οποίων αποδίδονται τα διάφορα συναισθήματα και το ύφος των ομιλητών.
- ❖ Βοηθά τον αναγνώστη να σχηματίσει εικόνα για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε ο διάλογος.
- ❖ Διευκρινίζει τους ρόλους του αφηγητή και του ήρωα.

- ❖ Πολλές φορές επαινεί τα λεγόμενα των ομιλητών ή τα κριτικάρει.
- ❖ Πολλές φορές υπογραμμίζει την αλήθεια ή το ψεύδος των λόγων των ομιλητών.
- ❖ Πολλές φορές επιβραδύνει την αφήγηση με αποτέλεσμα να εντείνεται η αγωνία για το πώς θα εξελιχθεί η ιστορία.

7. Ελεύθερος πλάγιος λόγος

Ο αφηγητής μεταφέρει τα λόγια, τις σκέψεις κάποιου προσώπου χωρίς να υπάρχει λεκτικό ρήμα, π.χ. είπε. Βρίσκεται σε γ' πρόσωπο και σε παρελθοντικούς χρόνους. Η διαφορά ανάμεσα στον ευθύ λόγο, στον πλάγιο, στον ελεύθερο πλάγιο λόγο φαίνεται στην ακόλουθη περίπτωση:

Ευθύς λόγος

-Την ξέρω, είπε και μας κοίταξε.

Πλάγιος λόγος

Μας κοίταξε και παραδέχτηκε ότι την ήξερε.

Ελεύθερος πλάγιος λόγος

Μας κοίταξε, την ήξερε.

Παραδείγματα

...μας πλησίασε. «Την αγαπώ», είπε. (ευθύς λόγος)

...μας πλησίασε και ομολόγησε ότι την αγαπούσε. (Πλάγιος λόγος)

...μας πλησίασε. Την αγαπούσε. (ελεύθερος πλάγιος λόγος)

Πᾶσα νόσος, ἄγνωστος εἰς τόν λαόν, διά νά θεωρηθῇ ὡς φυσικόν πάθος, πρέπει, ἢ νά ὑποχωρήσῃ εἰς τάς στοιχειώδεις ἱατρικάς του τόπου γνώσεις, ἢ νά ἐπιφέρῃ ἐντός ὀλίγου τόν θάνατον. Εὐθύς ὡς παραταθῇ καί χρονίσῃ, ἀποδίδεται εἰς ὑπερφυσικάς αἰτίας, καί χαρακτηρίζεται ὡς «ἐξωτικόν».

Ὁ ἀσθενής ἐκάθησεν εἰς ἄσχημον τόπον. Ἐπέραςε νύκτα τόν ποταμόν, καθ' ἣν στιγμήν αἱ Νηρηΐδες ἐτέλουν ἀόρατοι τά ὄργιά των. Ἐδιασκέλισε μαῦρον γάτον, ὁ ὁποῖος ἦτο κυρίως «ὁ ἔξω ἀπό ἐδῶ» μεταμορφωμένος.

(πλάγιος λόγος: *Ο λαός υποστηρίζει ότι για να θεωρηθεί μια ασθένεια, άγνωστη σε αυτόν, ότι προκαλείται από φυσικά αίτια πρέπει ή να υποχωρήσει με τις στοιχειώδεις ιατρικές γνώσεις που υπήρχαν ή να επιφέρει μετά από λίγο καιρό τον θάνατο. Εάν*

διαρκέσει για πολύ καιρό, τότε αποδίδεται σε υπερφυσικά αίτια και χαρακτηρίζεται ως «υπερφυσική».

ελεύθερος πλάγιος λόγος: Ο λαός λέει ιστορίες για ασθενείς που η αρρώστια τους κράτησε πολύ καιρό: Ο ασθενής υπέφερε, πέρασε νύχτα το ποτάμι, όταν οι Νηρηίδες έκαναν αόρατες τα όργιά τους, πέρασε δίπλα από μαύρο γάτο, ο οποίος ήταν ο διάβολος μεταμορφωμένος).

Λειτουργία – ρόλος

Δίνει στον αφηγητή τη δυνατότητα να μεταφέρει τα λόγια, τις σκέψεις, τις διαθέσεις ή τα συναισθήματα των ηρώων, χωρίς να αλλάξει την τριτοπρόσωπη αφήγηση ούτε το βασικό αφηγηματικό χρόνο (συνήθως παρελθοντικό). Με τον τρόπο αυτό, ο αποδέκτης της αφήγησης αποκτά τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στις σκέψεις ή το λόγο ενός ήρωα της αφήγησης, όπως συμβαίνει και με τον ευθύ λόγο· με τη διαφορά ότι στην περίπτωση του ελεύθερου πλάγιου λόγου, δεν μπορεί ποτέ να είναι βέβαιος για το αν πρόκειται πραγματικά για σκέψεις ή για αρθρωμένο λόγο, για προβληματισμούς του αφηγητή ή του ήρωα κτλ. Συμπερασματικά, δηλαδή, θα λέγαμε ότι ο ελεύθερος πλάγιος λόγος, συνδυάζοντας κατά κάποιο τρόπο τα πλεονεκτήματα του άμεσου και του πλάγιου λόγου, επιτυγχάνει μια έντονη αμφισημία και προσφέρει σημαντική αφηγηματική ευελιξία.

ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Το πρώτο (α') ενικό:

- Χρησιμοποιείται για να μιλήσει ο πομπός για γεγονότα που βίωσε ή να εκθέσει προσωπικές σκέψεις και απόψεις.
- Προσδίδει αμεσότητα, ζωντάνια, ζωηρότητα, ενδιαφέρον στο λόγο, αφού η αφήγηση εμπεριέχει το στοιχείο της προσωπικής μαρτυρίας.
- Ο λόγος ενέχει υποκειμενικότητα, αφού τα γεγονότα παρουσιάζονται μέσα από μια εσωτερική οπτική γωνία.
- Ο τόνος γίνεται εξομολογητικός.
- Προκαλεί συγκινησιακή φόρτιση στο δέκτη, αφού παρακολουθεί και βιώνει προσωπικά βιώματα του πομπού.
- Τονίζεται το «εγώ» και ενδεχομένως υποδηλώνει μια τάση εγωκεντρισμού εγωπάθειας, πιθανόν και στα όρια της αλαζονείας.
- Συνδέεται συχνά με την εσωτερική εστίαση και ομοδιηγητικό- δραματοποιημένο αφηγητή

Π.χ. Ο συγγραφέας του παρακάτω κειμένου χρησιμοποιεί το α' ενικό πρόσωπο. Να αιτιολογήσετε τη χρήση του.

Κόντεψα να λιποθυμήσω και βγήκα γρήγορα έξω στην παγωμένη νύχτα να πάρω αέρα. Σε λίγο ήρθε έξω και ο Λουκάς στα ίδια χάλια με μένα και αυτός. Ή που θα έχουμε γεννητούρια ή που θα μας πεθάνει και το κορίτσι Λουκά, απόψε, του είπα και αναστέναξα.

Απάντηση: Ο συγγραφέας στο απόσπασμα χρησιμοποιεί το πρώτο ενικό πρόσωπο γιατί αναφέρεται σε προσωπικό του βίωμα και το προσεγγίζει από τη δική του οπτική γωνία (η δύσκολη γέννα της κοπέλας τον προβλημάτιζε και τον έκανε να αγωνιά για τη ζωή της ίδιας της). Επίσης, προσδίδει στο λόγο του ζωντάνια, αμεσότητα και παραστατικότητα, αφού με τα λόγια του αντιλαμβανόμαστε την αγωνία του και συμμεριζόμαστε τα συναισθήματά του.

Το πρώτο (α') πληθυντικό:

Ο λόγος αποκτά:

- Αμεσότητα, ζωντάνια και παραστατικότητα.
- Υποκειμενικότητα, αφού τα γεγονότα παρουσιάζονται μέσα από μια εσωτερική οπτική γωνία.
- Ομαδικότητα και συλλογικότητα, επειδή ο κειμενογράφος θέλει να δείξει ότι αποτελεί μέρος μιας συλλογικής εμπειρίας.
- Γεφυρώνει την απόσταση αναγνώστη- συγγραφέα, γιατί ο συγγραφέας και ο αναγνώστης έχουν κοινή οπτική γωνία.
- Δεν υποτιμά τον αναγνώστη, αντίθετα τον καθιστά πιο δεκτικό και έτσι ο λόγος του κερδίζει σε πειστικότητα και αποπνέει αληθοφάνεια.

Π.χ. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το α' πληθυντικό πρόσωπο. Να σχολιάσετε τι επιτυγχάνει με τη χρήση του.

Και τώρα ας κοιτάξουμε γύρω μας. Ας αφήσουμε στην άκρη στεγανά κι ας μην περιορίσουμε την αντίληψή μας περί τέχνης πνεύματος και ιδεών σε όσα κληρονομήσαμε από τους παλαιότερους Μεγάλους. Ας ανοίξουμε λοιπόν καλά αυτιά και μάτια, να αντιληφθούμε κάποιους θησαυρούς που μπορεί να υπάρχουν γύρω μας και να μην τους έχουμε εκτιμήσει ακόμα.

Απάντηση: Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο για να προσδώσει συλλογικότητα, επειδή και ο ίδιος αποτελεί μέρος του κοινού συνόλου. Έτσι, το κείμενο γίνεται πιο ζωντανό, άμεσο και παραστατικό.

Το δεύτερο (β') ενικό και πληθυντικό:

- Ο πομπός επικοινωνεί με τον ή τους δέκτες του, απευθύνεται άμεσα σ' αυτούς, είναι σαν να συνομιλεί μαζί τους και έτσι πετυχαίνει να τους καταστήσει συμμετόχους στην προβληματική που αναπτύσσει, περνώντας τους με τον πιο άμεσο τρόπο το μήνυμά του.
- Προσδίδει διαλογικό χαρακτήρα στο λόγο.
- Ο τόνος γίνεται διδακτικός και συμβουλευτικός, γιατί συχνά δηλώνεται παρότρυνση, παρακίνηση, ενθάρρυνση, αποτροπή ή απαγόρευση.
- Το κείμενο αποκτά αμεσότητα, οικειότητα και ζωντάνια

- Το ύφος και ο λόγος αποκτούν θεατρικότητα, παραστατικότητα, ενδεχομένως και δραματικότητα.

Π.χ. Στο ποίημα κυριαρχεί το β' πληθυντικό πρόσωπο. Τι πιστεύετε ότι προσπαθεί να επιτύχει η ποιήτρια με τη χρήση του;

Εκ πείρας σας μιλώ.

Μην την εμπιστεύεστε.

Ελκρινής δεν είναι. Σας φανερώνει μόνο

όσα έχασε και σας τρομοκρατεί

όμως, τα μεγάλα κέρδη που της έφεραν

τα ηδονικά της λάθη τ' αποσιωπά.

Απάντηση: Η χρήση του β' πληθυντικού προσδίδει στο ποίημα διδακτικό και συμβουλευτικό τόνο, επειδή η ποιήτρια θέλει να μεταφέρει τις προσωπικές της εμπειρίες στους άλλους. Επίσης, ο λόγος της αποκτά θεατρικότητα και παραστατικότητα.

Το τρίτο (γ') ενικό και πληθυντικό:

- Προσδίδει αντικειμενικότητα και ουδετερότητα, αφού ο πομπός προσπαθεί να αποστασιοποιηθεί από τα πράγματα και να τα προσεγγίσει στις πραγματικές τους διαστάσεις, μέσα από μια εξωτερική οπτική γωνία.
- Χρησιμοποιείται για γενικεύσεις σκέψεων, προκειμένου να προκύψουν συμπεράσματα με ευρύτερη ισχύ και αποδοχή.
- Συνδέεται συνήθως με την τριτοπροσώπη και ετεροδιηγητική αφήγηση, καθώς και τον παντογνώστη αφηγητή.

Π.χ. Στην παρακάτω παράγραφο να εντοπίσετε το ρηματικό πρόσωπο που κυριαρχεί και να δικαιολογήσετε τη χρήση του.

Ο μηχανικός έβαλε τον Αργύρη να κάνει διάφορα τεχνικά πράγματα για να δει αν ξέρει τα μυστικά της. Τον ρώτησε για τη λειτουργία, τις φάσεις, τα απότομα σταματήματα, τα όργανα μετρήσεως, τότε τη βάζουμε αργά και τότε γρήγορα, πώς είναι η συνδεσμολογία των δυνάμεων, δουλειά στο δέκατο του χιλιοστού, κι' ο Αργύρης απάντησε μαστόρικά σ' όλη την εξέταση, πιάνοντας το ένα κλειδί με τ' άλλο, στο φαρτσάρισμα, στο σιγανό, στα λάδια.

Απάντηση: Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί στην παράγραφο αυτή το γ' ενικό πρόσωπο, γιατί θέλει να προσδώσει αντικειμενικότητα, αμεροληψία και ουδετερότητα στο λόγο του. Γενικεύει τις σκέψεις του και τα συμπεράσματά του για τον τρόπο που ο μηχανικός έλεγξε τις γνώσεις του Αργύρη για τη μηχανή.

Εναλλαγή προσώπων:

Αρκετά συχνά εναλλάσσονται τα πρόσωπα στο κείμενο. Με την επιλογή αυτή ο συγγραφέας χρωματίζει το ύφος του, δίνοντας ζωντάνια και εκφραστική ποικιλία στο λόγο του. Αναδεικνύει μέσα από τις διαφορετικές φωνές τις οπτικές γωνίες των ηρώων και να φωτίζει τα κίνητρα της δράσης τους.

ΟΝΟΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΣΥΝΟΛΑ

Κάθε πρόταση αποτελείται από δύο μέρη· στο ένα βασική λέξη είναι το όνομα, γι' αυτό και ονομάζεται ονοματική φράση, ενώ στο άλλο βασική λέξη είναι το ρήμα, γι' αυτό λέγεται ρηματική φράση.

Η ονοματική φράση

Η ονοματική φράση είναι ένα λεκτικό σύνολο που έχει ως πυρήνα ένα ουσιαστικό ή οποιαδήποτε λέξη που μπορεί να μπει σε θέση ουσιαστικού.

π.χ. Ήπια **νερό** (ουσ.)

Ζήτησε **εσένα** (αντων.)

Στις εξετάσεις πήρε **δώδεκα** (αριθμ.)

Ο πατέρας του τού έδωσε **πολλά** (επίθ.)

Το ουσιαστικό ή και το αντίστοιχο γλωσσικό στοιχείο μπορεί να αποτελεί από μόνο του μια ονοματική φράση, π.χ. Πουλάει **ρούχα**.

Μπορεί όμως να συνδυάζεται με άλλα μέρη του λόγου και να αποτελεί μαζί τους ονοματική φράση. Τα πιο συνηθισμένα μέρη του λόγου με τα οποία συνδυάζεται το ουσιαστικό είναι:

α) Τα άρθρα, π.χ. **Η νύχτα** πέφτει.

β) Τα επίθετα, π.χ. Λέρωσε **το άσπρο παντελόνι**.

γ) Οι αντωνυμίες, π.χ. Ήταν **δική του** έμπνευση.

δ) Τα αριθμητικά, π.χ. Γελούσε **δέκα λεπτά**.

ε) Άλλα ουσιαστικά, π.χ. **Το ύψος του κτιρίου** ήταν μεγάλο.

Η ρηματική φράση

Η ρηματική φράση είναι το λεκτικό σύνολο στο οποίο συνδυάζεται το ρήμα με τα στοιχεία που το συμπληρώνουν (αντικείμενο, κατηγορούμενο, επιρρηματικά στοιχεία), π.χ. Ο Παύλος **ακούει ραδιόφωνο**.

Μπορεί να αποτελείται και μόνο από το ρήμα,

π.χ. Η Ζωή **παίζει**.

Πολλές φορές οι λέξεις που αποτελούν τη ρηματική φράση δένονται νοηματικά τόσο στενά μεταξύ τους που μπορούν να αποδοθούν και με ένα ρήμα,

π.χ. Ο Σωτήρης **νιώθει πλήξη**, δηλαδή Ο Σωτήρης **πλήττει**.

Η ρηματική φράση λειτουργεί ως το στοιχείο που διευκρινίζει, επεξηγεί και ολοκληρώνει το νόημα που δίνεται σε μια πρόταση.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΠΟΙΗΣΗ

	Παραδοσιακή ποίηση	Μοντέρνα ποίηση
Χαρακτηριστικά ως προς τη μορφή του ποιήματος	Έμμετρος στίχος, ομοιοκαταληξία	Στίχος ελεύθερος, χωρίς μέτρο και ομοιοκαταληξία.
	Χωρισμός σε στροφές, με ίσο αριθμό στίχων και συλλαβών	Το ποίημα κατανέμεται σε άνισες στροφές ή δεν οργανώνεται σε στροφές, οι στίχοι δεν έχουν ορισμένο αριθμό συλλαβών (μπορεί να είναι μονολεκτικοί ή να αποτελούνται από πολλές λέξεις). Συχνά το ποίημα θυμίζει πεζό λόγο.
	Ποιητικό λεξιλόγιο: προσεκτική επιλογή λέξεων (αποφεύγονται οι καθημερινές, αντιποιητικές λέξεις). Προσπάθεια, ώστε το ποίημα να απέχει πολύ από τον καθημερινό λόγο και φυσικά τον πεζό λόγο.	Χρήση καθημερινών λέξεων (ακόμη και κακώχων). Πρωτότυποι και απρόσμενοι λεκτικοί συνδυασμοί: λέξεις που φαίνονται αταίριαστες συνδέονται και συσχετίζονται.
	Υπάρχει σαφήνεια στη διατύπωση, δεν παραβιάζονται οι γραμματικοί και συντακτικοί κανόνες	Παραβίαση των γραμματικών και συντακτικών κανόνων.
	Κανονική χρήση σημείων στίξης.	Αστιξία ή χαλαρή στίξη.
Χαρακτηριστικά ως προς το περιεχόμενο	Διατήρηση του νοήματος των λέξεων.	Επικρατεί η πολυσημία, γεγονός που δυσχεραίνει την κατανόηση του νοήματος.
	Λογική ανάπτυξη και παρουσίαση του θέματος και νοηματική αλληλουχία: τα νοήματα δεν αμφισβητούν τη λογική μας ή τον κόσμο γύρω μας και όσα γνωρίζουμε για αυτόν	Απουσία λογικής και νοηματικής αλληλουχίας: οι στίχοι συχνά δε συνδέονται μεταξύ τους νοηματικά, ο λόγος είναι συνειρμικός και υπαινικτικός, χρήση άλογου στοιχείου, νοήματα που αμφισβητούν την κοινή λογική.
	Ο τίτλος του ποιήματος έχει άμεση σχέση με το περιεχόμενο του ποιήματος.	Ο τίτλος δεν σχετίζεται πάντα με το περιεχόμενο του ποιήματος

Παράδειγμα Παραδοσιακής ποίησης

Λορέντζος Μαβίλης: «Μούχρωμα»

Φυσάει τ' αεράκι μ' ανάλαφρη φόρα
και τες τριανταφυλλιές αργά σαλεύει·
στες καρδιές και στην πλάση βασιλεύει
ρόδινο σούρουπο, ώρα μυροφόρα,

χρυσή θυμητικών ονείρων ώρα,
που η ψυχή τη γαλήνη προμαντεύει,
την αιώνια γαλήνη, και αγναντεύει
σα για στερνή φορά κάθε της γνώρα

αξέχαστη· ξανθές κρινοτραχήλες
αγάπες, γαλανά βασιλεμένα
μάτια ογρά και φιλιά και ανατριχίλες
και δάκρυα· πλάνια δώρα ζηλεμένα
της ζήσης, που αχνοσβιέται και τελειώνει
σαν το θαμπό γιουλί που ολοένα λιώνει.

Παράδειγμα Μοντέρνας ποίησης

Γιάννης Ρίτσος: «Ο τόπος μας»

Ανεβήκαμε πάνω στο λόφο να δούμε τον τόπο μας
φτωχικά, μετρημένα χωράφια, πέτρες, λιόδεντρα.
Αμπέλια τραβάν κατά τη θάλασσα. Δίπλα στ' αλέτρι
καπνίζει μια μικρή φωτιά. Του παππουλή τα ρούχα
τα σιάξαμε σκιάχτρο για τις κάργιες. Οι μέρες μας
παίρνουν το δρόμο τους για λίγο ψωμί και μεγάλες liaκάδες.
Κάτω απ' τις λεύκες φέγγει ένα ψάθινο καπέλο.
Ο πετεινός στο φράχτη. Η αγελάδα στο κίτρινο.
Πώς έγινε και μ' ένα πέτρινο χέρι συγυρίσαμε
το σπίτι μας και τη ζωή μας; Πάνω στ' ανώφλια
είναι η καπνιά, χρόνο το χρόνο, απ' τα κεριά του Πάσχα μικροί μικροί μαύροι
σταυροί που χάραξαν οι πεθαμένοι
γυρίζοντας απ' την Ανάσταση. Πολύ αγαπιέται αυτός ο τόπος με υπομονή και
περηφάνια. Κάθε νύχτα απ' το ξερό πηγάδι βγαίνουν τ' αγάλματα προσεχτικά κι
ανεβαίνουν στα δέντρα.

ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ

Ομοιοκαταληξία είναι η πλήρης ηχητική ομοιότητα δύο ή περισσότερων στίχων από το τελευταίο τονισμένο φωνήεν και μετά.

Ανάλογα με τον τρόπο που διατάσσονται οι ομοιοκατάληκτοι στίχοι μέσα στη στροφή, η ομοιοκαταληξία διακρίνεται σε:

α) ζευγαρωτή (τύπος ααββ)

*Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί κι η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνέει.
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει*
(Δ. Σολωμός)

β) πλεχτή (τύπος αββα)

*Εν μέρει για να εξακριβώσω μια εποχή,
εν μέρει και την ώρα να περάσω,
την νύχτα χθες πήρα μια συλλογή
επιγραφών των Πτολεμαίων να διαβάσω.*
(Κ.Π. Καβάφης)

γ) σταυρωτή (τύπος αββα)

*Ο κήπος είμαι που άλλοτε με τ' άνθη του ευωδούσε
κι εγέμιζε με χαρωπό τιτίβισμα πουλιών,
που με κρυφομιλήματα και ψίθυρο φιλιών,
τη νύχτα, στη σκιάδα του, η αγάπη επερπατούσε.*
(Κ. Καρυωτάκης)

δ) ζευγαροπλεχτή (τύπος ααβγγβ)

*Γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολίτικα
μακρόσυρτα τραγούδια ανατολίτικα, λυπητερά
πώς η ψυχή μου σέρνεται μαζί σας!
Είναι χυμένη από τη μουσική σας
και πάει με τα δικά σας τα φτερά.
(Κ. Παλαμάς)*

ε) ελεύθερη (παρουσιάζει διάφορους τύπους)

*Το Μιχαλιό τον πήρανε στρατιώτη,
Καμαρωτά ξεκίνησε κι ωραία
με το Μαρή και με τον Παναγιώτη.
Δεν μπόρεσε να μάθει καν το «επ' ώμου».
Όλο μουρμούριζε: «Κυρ-Δεκανέα,
άσε με να γυρίσω στο χωριό μου...»
(Κ. Γ. Καρυωτάκης)*

Όταν δύο στίχοι ομοιοκαταληκτούν, το τελευταίο τονισμένο φωνήεν μπορεί να βρίσκεται στη λήγουσα, στην παραλήγουσα ή στην προπαραλήγουσα της τελευταίας λέξης:

Με βάση αυτό το κριτήριο, η ομοιοκαταληξία διακρίνεται σε:

α) *οξύτονη*: όταν η τελευταία λέξη του στίχου τονίζεται στη λήγουσα. Στις οξύτονες ομοιοκαταληξίες, η ηχητική ομοιότητα πρέπει κανονικά να συμπεριλαμβάνει και το σύμφωνο ή τα σύμφωνα που τυχόν υπάρχουν πριν από το τονιζόμενο τελευταίο φωνήεν του στίχου (διαφορετικά η ομοιοκαταληξία θεωρείται ατελής)

χαρά – φτερά (τέλεια)

χαρά – απλά (ατελής)

β) *παροξύτονη*, όταν τονίζεται το φωνήεν της προτελευταίας συλλαβής του στίχου:

αστέρι – χέρι

μαντήλι - καντήλι

γ) *προπαροξύτονη*, όταν το τελευταίο τονιζόμενο φωνήεν είναι η προπαραλήγουσα της καταληκτικής λέξης του στίχου:

χάθηκα – στάθηκα

μέλισσα - πέρασα

ΤΟ ΡΗΜΑ

Ορισμός και σημασία: Το ρήμα είναι ένα μέρος του λόγου που δείχνει ότι ένα πρόσωπο, ζώο ή πράγμα (το υποκείμενο) ενεργεί ή παθαίνει κάτι ή απλώς βρίσκεται σε μια δεδομένη κατάσταση. Το ρήμα αποτελεί απαραίτητο συστατικό της πρότασης, καθώς γύρω από αυτό οργανώνεται το μήνυμα που μεταδίδεται στην επικοινωνία.

1. ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥΣ

Χρόνοι ονομάζονται οι μορφολογικοί τύποι του ρήματος με τους οποίους δηλώνεται πότε γίνεται αυτό που σημαίνει το ρήμα. Οι χρόνοι είναι τριών ειδών: **α) οι παροντικοί (ενεστώτας, παρακείμενος)** που δηλώνουν ότι κάτι γίνεται στο παρόν, **β) οι παρελθοντικοί (παρατατικός, αόριστος, υπερσυντέλικος)** που δηλώνουν ότι κάτι έγινε στο παρελθόν, **γ) οι μελλοντικοί (συνοπτικός, εξακολουθητικός, συντελεσμένος μέλλοντας)** που δηλώνουν ότι κάτι θα γίνει στο μέλλον.

Ποιόν ενέργειας (ονομάζεται και τρόπος ή όψη) είναι μια μορφολογική κατηγορία που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει ο ομιλητής την ενέργεια που δηλώνει το ρήμα, δηλαδή αν εμφανίζεται ως **εξακολουθητική (ενεστώτας, παρατατικός, εξακολουθητικός μέλλοντας)** ή ως **στιγμιαία/ συνοπτική (αόριστος, συνοπτικός μέλλοντας)** ή ως **συντελεσμένη (παρακείμενος, υπερσυντέλικος, συντελεσμένος μέλλοντας)**.

α) Παροντικοί χρόνοι

- **Ενεστώτας:** δηλώνει ενέργεια που γίνεται στο παρόν (*βγαίνει ο ήλιος, ξημερώνει*).

Υπάρχουν και οι ακόλουθες περιπτώσεις:

Ιστορικός ή δραματικός ενεστώτας: αναφέρεται σε πράξεις του παρελθόντος με σκοπό να δοθεί έμφαση και ζωντάνια στην περιγραφή (*Περιμέναμε το τρένο. Ξαφνικά έρχεται η Κλειώ και μας ανακοινώνει το ευχάριστο νέο*).

- Δίνει έμφαση σε κάποιο σημείο της αφήγησης για να δηλωθούν γεγονότα αποφασιστικής σημασίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο Ενεστώτας εκφράζει παρελθοντικά γεγονότα, αλλά κατά κάποιον τρόπο εμφανίζεται και η έννοια του «παρόντος», καθώς δημιουργείται ένα εικονικό παρόν, ένα «ψυδο-παρόν» και ο αφηγητής λειτουργεί ως αυτόπτης μάρτυρας.

Αναφορά στο μέλλον: μια ενέργεια παρουσιάζεται ότι θα γίνει στο μέλλον οπωσδήποτε (τον επόμενο μήνα αρχίζουν οι εξετάσεις).

Ποιόν ενέργειας: εξακολουθητικό-επαναλαμβανόμενο γεγονός

- **Διάρκεια (αδιάκοπη συνέχεια):** φανερώνει κάτι που κρατά πολλή ώρα (τρέχω να τον πιάσω /φέτος διαβάζω πολλές ώρες).
- **Περιορισμένη διάρκεια ή που κρατά μια στιγμή (κλείνω το παράθυρο / χτυπώ το κουδούνι).**
- **Επανάληψη:** δηλώνει κάτι που επαναλαμβάνεται ή που φανερώνει συνήθεια (ζυπνώ στις έξι το πρωί και σηκώνομαι αμέσως / τα χελιδόνια φτιάχνουν τη φωλιά τους στις στέγες).
- **Γενικό κύρος (ισχύουν πάντοτε):** γνωμικός ενεστώτας (όποιος βιάζεται, σκοντάφτει / το καλό δεν χάνεται)

- **Παρακείμενος:** δηλώνει ενέργεια που έγινε στο παρελθόν, είναι πια συντελεσμένη την ώρα που μιλάμε αλλά το αποτέλεσμα της εξακολουθεί να ισχύει και στο παρόν (η κυβέρνηση έχει επιβάλει νέους φόρους).

Παρατήρηση: σε κάποιες περιπτώσεις ο παρακείμενος μπορεί να αντικατασταθεί από τον αόριστο, γι' αυτό μπορεί να θεωρηθεί και παρελθοντικός χρόνος (Ο καθηγητής της Φυσικής μας έχει βάλει πολλές ασκήσεις: μας έβαλε πολλές ασκήσεις). Όταν χρησιμοποιείται ο παρακείμενος αντί του αορίστου, ο ομιλητής θέλει να δείξει ότι η χρονική απόσταση, η οποία χωρίζει τη στιγμή της πράξης που δηλώνει το ρήμα από τη στιγμή της αναφοράς στην πράξη αυτή, είναι μεγάλη (η Ελένη έχει εργαστεί σε βιβλιοπωλείο).

Ποιόν ενέργειας: συντελεσμένο γεγονός (ο ήλιος έχει ανατείλει από ώρα)

β) Παρελθοντικοί χρόνοι

- **Παρατατικός:** δηλώνει μια ενέργεια που γινόταν στο παρελθόν συνεχώς ή επαναλαμβανόταν σε τακτά χρονικά διαστήματα (*την περσινή χρονιά διάβαζα συνέχεια / κάθε καλοκαίρι πηγαίναμε διακοπές στη Σκιάθο*).

Χρησιμοποιείται επίσης: με την πρόταση του *θα* για να δηλώσει μια ενέργεια που δεν πραγματοποιείται είτε πρόκειται για το παρελθόν είτε για το παρόν είτε για το μέλλον (*νόμιζα πως θα έφευγε σήμερα ο Γιώργος*).

Ποιόν ενέργειας: εξακολουθητικό-επαναλαμβανόμενο γεγονός

(*Ο Βασίλης κάθε πρωί πότιζε τον κήπο*)

- **Αόριστος:** δηλώνει μια ενέργεια που έγινε και τελείωσε στο παρελθόν (*χθες τελείωσα τις υποχρεώσεις μου νωρίς το απόγευμα*). Η διάρκειά του μπορεί να είναι πολύ σύντομη (*ο σεισμός γκρέμισε το σπίτι*) ή μεγαλύτερη (*ζήσαμε ευτυχισμένοι*).

Υπάρχουν και οι ακόλουθες περιπτώσεις:

Γνωμικός αόριστος: χρησιμοποιείται αντί του γνωμικού ενεστώτα, σε γνωμικά και παροιμίες (*ο τρελός είδε τον μεθυσμένο και τον φοβήθηκε*).

Αναφορά στο μέλλον: δηλώνει ενέργειες που θα γίνουν οπωσδήποτε και γρήγορα στο μέλλον (*μόλις χρειαστείς κάτι, στείλε μου μήνυμα κι εγώ αμέσως ήρθα*).

Ποιόν ενέργειας: στιγμιαίο-συνοπτικό γεγονός

Με τον αόριστο προυσιάζεται το γεγονός συνοπτικά, χωρίς να ενδιαφέρει η διάρκειά του, αλλά τονίζεται το ίδιο το γεγονός.

- **Υπερσυντέλικος:** δηλώνει μια ενέργεια που έγινε και τελείωσε στο παρελθόν πριν από ένα άλλο γεγονός (*όταν έφτανες, εγώ είχα φύγει*)

Ποιόν ενέργειας: συντελεσμένο γεγονός

γ) Μελλοντικοί χρόνοι

- **Συνοπτικός μέλλοντας:** δηλώνει μια ενέργεια που θα γίνει στο μέλλον και θα έχει στιγμιαία ή μικρή διάρκεια (*αύριο θα ξυπνήσω πολύ νωρίς / την Τετάρτη θα μιλήσω με τον καθένα σας χωριστά*).

Ποιόν ενέργειας: συνοπτικό-στιγμιαίο γεγονός

- **Εξακολουθητικός μέλλοντας:** δηλώνει μια ενέργεια που θα γίνεται στο μέλλον με αδιάκοπη συνέχεια (*αύριο θα βρέχει όλη μέρα*) ή με επανάληψη (*από αύριο θα διαβάζω περισσότερο*).

Ποιόν ενέργειας: εξακολουθητικό γεγονός

- **Συντελεσμένος μέλλοντας:** δηλώνει μια ενέργεια που θα ολοκληρωθεί, θα συντελεστεί στο μέλλον ύστερα από μια συγκεκριμένη χρονική διάρκεια (*μέχρι να βραδιάσει, θα έχω τελειώσει τις δουλειές μου*).

Ποιόν ενέργειας: συντελεσμένο γεγονός

2. ΟΙ ΔΙΑΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΟΣ

Διάθεση είναι μια ιδιότητα του ρήματος με την οποία φαίνεται σε τι κατάσταση βρίσκεται το υποκείμενο.

Ενεργητική: το υποκείμενο ενεργεί (*τρέχω, διάβασα, θα σας χαρίσω βιβλία*).

Παθητική: το υποκείμενο παθαίνει κάτι, δηλαδή δέχεται μια ενέργεια από άλλον (*λύθηκε ο κόμπος, θεωρήθηκα πετυχημένος*).

Μέση: το υποκείμενο ενεργεί και η ενέργεια επιστρέφει σε αυτό (*χτενίζομαι, ετοιμάζομαι, προμηθεύομαι*)

Ουδέτερη: το υποκείμενο βρίσκεται σε μια κατάσταση (*κοιμάμαι, πεινώ, κάθεται*)

3. ΟΙ ΦΩΝΕΣ ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΟΣ

Φωνή είναι ο μορφολογικός τύπος του ρήματος.

Ενεργητική: είναι οι ρηματικοί τύποι που στο α' ενικό πρόσωπο της οριστικής ενεστώτα έχουν κατάληξη –ω (θέλω, ζω, τρέχω)

Παθητική: είναι οι ρηματικοί τύποι που στο α' ενικό πρόσωπο της οριστικής ενεστώτα έχουν κατάληξη –μαι (χαίρομαι, μιμούμαι, ντύνομαι)

Παρατήρηση: πολλά ρήματα έχουν ρηματικούς τύπους και στις δύο φωνές (κλείνω-κλείνομαι, μοιράζω-μοιράζομαι). Όσα ρήματα έχουν μόνο παθητική φωνή ονομάζονται **αποθετικά** (αισθάνομαι, αφοσιώνομαι, ονειρεύομαι, έρχομαι)

4. ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΕΣ

Εγκλίσεις: Με τις εγκλίσεις δηλώνεται πώς θέλουμε να παρουσιάσουμε κάθε φορά αυτό που σημαίνει το ρήμα.

1. Οριστική

Εκφράζει συνήθως μια κατάσταση πραγματική και βέβαιη.

π.χ. Η Ελλάδα ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Μπορεί όμως να εκφράζει τη δυνατότητα να γίνει κάτι (θα πετούσε απ' τη χαρά του, αν έπαιρνε το δίπλωμα), ή την πιθανότητα (δεν ήρθε ακόμη, θα τον πήρε ο ύπνος).

2. Υποτακτική

Εκφράζει συνήθως το ζητούμενο, το ενδεχόμενο, το επιθυμητό (να, ας).

π.χ. Μακάρι να γράψω καλά στις εξετάσεις.

Μπορεί όμως να εκφράζει προτροπή (ας σταματήσετε πια τη φλυαρία), παραχώρηση (ας δεχτούμε στην εκδρομή και τους πρόσφυγες), ευχή (μακάρι να ζήσει), απορία (δεν είναι καλά τα νέα, πώς να του το πω;), προσταγή (να τα πεις όλα).

3. Προστακτική

Εκφράζει προσταγή (προχωρήστε γρήγορα προς τα εμπρός) ή παράκληση (ελάτε, σας παρακαλώ, στις θέσεις σας).

Τροπικότητες: Πρόκειται για τις διάφορες σημασιολογικές λειτουργίες που εκφράζονται με τη χρήση των εγκλίσεων και δείχνουν την υποκειμενική στάση του ομιλητή. Οι εγκλίσεις δηλαδή εκφράζουν τροπικότητες.

1. Επιστημική τροπικότητα: Καλύπτει σημασίες που σχετίζονται με τη βεβαιότητα του ομιλητή γι' αυτό που λέει. Στο ένα άκρο βρίσκεται η υπόθεση και στο άλλο η ρητά δηλωμένη βεβαιότητα. Ορισμένες σημασίες είναι: **υπόθεση, δυνατότητα, πιθανότητα, βεβαιότητα.**

Υπόθεση: εκφράζεται η υπόθεση του ομιλητή γι' αυτό που λέει (να+υποτακτική / αν, εάν, άμα, έτσι και, ας+οριστική). π.χ. Να ξέρουν οι άνθρωποι τι χάνουν από τη ζωή στο χωριό, θα φύγουν από τις πόλεις / Ας είχε αυτοκίνητο και θα έβλεπες πού θα ήταν.

Δυνατότητα: εκφράζεται από τον ομιλητή αυτό που είναι δυνατό να γίνει (μπορεί, ίσως+υποτακτική / θα+οριστική). π.χ. Φέτος, λόγω του καιρού, μπορεί να έχουμε μεγάλη παραγωγή λαδιού / Ίσως να κάνει λιγότερο κρύο τον επόμενο μήνα.

Πιθανότητα: εκφράζεται από τον ομιλητή η πιθανότητα να γίνει αυτό που λέει. Η πιθανότητα είναι πιο ισχυρή από τη δυνατότητα (πρέπει+υποτακτική / θα+οριστική). π.χ. Ο θεός σου πρέπει να έχει πολλά χρήματα για να τα ζοδεύει τόσο εύκολα. / Θα ήταν δύσκολα εκείνα τα χρόνια.

Βεβαιότητα: εκφράζεται από τον ομιλητή βεβαιότητα γι' αυτό που λέει (απλή οριστική+εκφράσεις που δηλώνουν βεβαιότητα). π.χ. Ο Κολόμβος σίγουρα ανακάλυψε την Αμερική.

2. Δεοντική τροπικότητα: Καλύπτει σημασίες που σχετίζονται με την προσδοκία πραγματοποίησης αυτών που λέει ο ομιλητής. Στο ένα άκρο βρίσκεται η απλή επιθυμία και στο άλλο η υποχρέωση. Ορισμένες σημασίες είναι: **επιθυμία, ευχή, πρόθεση, υποχρέωση.**

Επιθυμία: εκφράζεται από τον ομιλητή η επιθυμία του υποκειμένου (θέλω+υποτακτική). π.χ. Όλοι θέλουν να έχουν καλή υγεία.

Ευχή: εκφράζεται από τον ομιλητή η επιθυμία του υποκειμένου ως ευχή και είναι πιο ισχυρή από την επιθυμία (ας, να, μακάρι+υποτακτική). π.χ. Ας πλύνει καμιά φορά το αυτοκίνητο. / Να μπεις στην εκκλησία, έστω και για λίγο.

Πρόθεση: εκφράζεται από τον ομιλητή η πρόθεση του υποκειμένου να κάνει μια ενέργεια (στοχεύω να, προτίθεμαι να, λέω να+υποτακτική). π.χ. Οι μαθητές του Λυκείου σκοπεύουν να πάνε φέτος εκδρομή στην Ιταλία.

Υποχρέωση: εκφράζεται από τον ομιλητή η υποχρέωση, η ανάγκη του υποκειμένου να κάνει μια ενέργεια (πρέπει+υποτακτική). π.χ. Φέτος ο Γιάννης πρέπει να πάρει το πτυχίο του.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Διευκρίνιση όρων

Ο χρόνος της ιστορίας

Είναι ο πραγματικός χρόνος στον οποίο εκτυλίχθηκαν τα γεγονότα της ιστορίας. Αφορά το πόσο θα διαρκούσαν στην πραγματικότητα και με ποια σειρά θα λάμβαναν χώρα τα γεγονότα που περιλαμβάνει η αφήγηση.

Ο χρόνος της αφήγησης

Είναι η διάρκεια, η σειρά, η συχνότητα των γεγονότων όπως ακριβώς παρουσιάζονται μέσα στο κείμενο. Ο χρόνος της ιστορίας και ο χρόνος της αφήγησης δεν ταυτίζονται. Αντίθετα, μπορούν να διαφέρουν ως προς τη σειρά παρουσίασης των γεγονότων, ως προς τη διάρκειά τους και ως προς τη συχνότητά τους.

1. Χρονική σειρά γεγονότων

α. Ευθύγραμμη αφήγηση

Ο αφηγητής αφηγείται τα γεγονότα με τη χρονική σειρά που έγιναν.

Παράδειγμα

Όταν μπήκε στο καφενείο, κείνο το απόγεμα, ήτανε νωρίς ακόμα. Κάθισε σ' ένα τραπέζι, πίσω από το μεγάλο τζάμι που έβλεπε στη λεωφόρο. Παράγγειλε καφέ.

Σε άλλα τραπέζια, παίζανε χαρτιά ή συζητούσανε.

Ήρθε ο καφές. Άναψε τσιγάρο, ήπιε δυο γουλιές, κι άνοιξε την απογευματινή εφημερίδα.

(Ζητείται ελπίς, Σαμαράκης)

Λειτουργία – ρόλος

❖ Κάνει το κείμενο εύκολο στην κατανόηση.

β. Αναδρομή, αναδρομική αφήγηση

Γίνεται αναφορά σε γεγονότα προγενέστερα από το σημείο της ιστορίας που βρισκόμαστε. Δηλαδή, γίνεται αναφορά στο παρελθόν. Οι αναδρομικές αφηγήσεις αποτελούν μια μορφή αναχρονίας, δηλαδή, ανατροπής της φυσικής/κανονικής σειράς των γεγονότων.

Παραδείγματα

Ἡ μήτηρ μου ἐκρέμασε τὴν κεφαλὴν, ὥς κατάδικος, ὅστις ἴσταται ἐνώπιον τοῦ κριτοῦ του μέ τὴν συναίσθησιν τρομεροῦ τινος ἐγκλήματος.

— Τό θυμᾶσαι τό Ἀννιώ μας; μέ ἠρώτησε μετὰ τινος στιγμᾶς πληκτικῆς σιωπῆς.

— Μάλιστα, μητέρα! Πῶς δέν τό θυμοῦμαι! Ἦταν ἡ μόνη μας ἀδελφή, κ' ἐξεψύχησεν ἐμπρός στά μάτια μου.

— Ναί! μέ εἶπεν, ἀναστενάζασα βαθέως, ἀλλά δέν ἦτο τό μόνο μου κορίτσι! Ἐσύ εἶσαι τέσσαρα χρόνια μικρότερος ἀπό τό Χρηστάκη. Ἐνα χρόνο κατόπι του ἔκαμα τὴν πρώτη μου θυγατέρα.

Ἦταν τότε κοντά, πού ἐπαντρολογίετο ὁ Φωτῆς ὁ Μυλωνᾶς. Ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας σου παράργησε τό γάμο τους, ὥς πού ν' ἀποσαραντήσω ἐγώ, γιά νά τους στεφανώσουμε μαζί. Ἦθελε νά μέ βγάλῃ καί μένα στόν κόσμο, γιά νά χαρῶ σάν πανδρευμένη, ἀφοῦ κορίτσι δέν μ' ἄφηκεν ἢ γιαγιά σου να χαρῶ. [...]

Ἦρθαμε στό σπίτι. Ἐγώ ἐφάσκισα κ' ἐβύζαξα τό παιδί, κ' ἐκεῖνος ἔστρωσε. Ὁ Χρηστάκης ἐκοιμᾶτο μαζί μέ τὴν Βενετιά, πού τὴν ἀφῆκα νά τόν φυλάγῃ. Σέ λίγο ἐπλαγιάσαμε καί μεῖς. Ἐκεῖ, μέσα στόν ὕπνο μου, μ' ἐφάνηκε πῶς ἔκλαψε τό παιδί. Τό καϋμένο!, εἶπα, δέν ἔφαγε σήμερα χορταστικά. Καί ἀκούμβησα στήν κούνια του νά τό βυζιάξω. Μά ἤμουν πολύ κουρασμένη καί δέν μπορούσα νά κρατηθῶ. Τό ἔβγαλα λοιπόν, καί τό ἔβαλα κοντά μου, μέσ' τό στρῶμα, καί τοῦ ἔδωσα τή ρόγα στό στόμα του. Ἐκεῖ μέ ξαναπῆρεν ὁ ὕπνος.

(Το αμάρτημα της μητρός μου, Βιζυηνός)

Στις ἑξι σελίδες τῆς ἐφημερίδας: ἡ ζωή. Κι αὐτός, ἦτανε τώρα ἓνας ἄνθρωπος πού δέν ἔχει ἐλπίδα.

Θυμήθηκε, πρὶν ἀπὸ χρόνια, ἦτανε παιδί ἀκόμα, εἶχε ἀρρωστήσει βαριά μιὰ θεία του, ξαδέρφη τῆς μητέρας του. Τὴν εἶχανε σπίτι τους. Ἦρθε ὁ γιατρός· βγαίνοντας ἀπὸ τὸ δωμάτιο τῆς ἀρρωστης, εἶπε μέ ἐπίσημο ὕφος:

Δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλπίς!

Ἔτσι κι αὐτός, τώρα, εἶχε φτάσει στὸ σημεῖο νὰ λέει:

- Δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλπίς!

(Ζητείται ἐλπίς, Σαμαράκης)

Λειτουργία - ρόλος

- ❖ Η αναδρομή σπάει τη μονοτονία της ευθύγραμμης αφήγησης κι έτσι η αφήγηση αποκτά χρονικό βάθος.
- ❖ Παράλληλα, φωτίζονται γεγονότα και καταστάσεις του παρόντος που έχουν επηρεαστεί από καταστάσεις του παρελθόντος.
- ❖ Κάποιες φορές πραγματοποιείται ένα είδος σύγκρισης ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν, η οποία και ενεργοποιεί αυτές τις ανάδρομες αφηγήσεις.

γ. Πρόδρομη αφήγηση

Αφήγηση γεγονότων που θα διαδραματιστούν αργότερα. Οι πρόδρομες αφηγήσεις αποτελούν μια μορφή αναχρονίας, δηλαδή, ανατροπής της φυσικής/κανονικής σειράς των γεγονότων.

Παραδείγματα

Τότε, ως τώρα ατιμώρητοι, μέσα στο σπίτι, εδώ, θα βρείτε τον χαμό.

(Ομηρος, α, 425)

Τη μέρα που κηρύχτηκε ο πόλεμος με τους Ιταλούς —Δευτέρα ήταν εμείς πήγαμε όπως πάντα στο σχολείο, μολονότι ξέραμε. Το κουδούνι χτύπησε κανονικά, και σαν συνταχτήκαμε, εμφανίστηκε στο κεφαλόσκαλο ο γυμνασιάρχης, πιο επίσημος από κάθε άλλη φορά, περιστοιχισμένος απ' τους καθηγητές, όπως ο δεσπότης, όταν ιερουργεί, απ' τους παπάδες. Τη στιγμή εκείνη πετούσαν αεροπλάνα πάνω απ' τα κεφάλια μας. Παίρνοντας αφορμή απ' αυτά, ο γυμνασιάρχης μας μίλησε, όσο ποτέ καλύτερα, για την Ελλάδα. Κλαίγαμε από ενθουσιασμό, πετούσαμε τα πηλήκια ψηλά ζητωκραυγάζοντας. Σ' εκείνον τον πόλεμο δεν πολεμήσαμε εμείς, αλλά οι πατέρες και τ' αδέρφια μας. Νιώσαμε όμως όλοι μας βαθιά τις συνέπειές του. Ήταν γραφτό το κουδούνι του σχολείου να το ξανακούσουμε το επόμενο φθινόπωρο και μάλιστα σε άλλο κτίριο.

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Η πρόδρομη αφήγηση σπάει τη μονοτονία της ευθύγραμμης αφήγησης κι έτσι η αφήγηση αποκτά χρονικό βάθος.
- ❖ Προετοιμάζει τους αναγνώστες για γεγονότα που θα συμβούν στο μέλλον.

δ. Ο εγκιβωτισμός/εγκιβωτισμένη αφήγηση

Πέρα από την κύρια αφήγηση, που αποτελεί την αρχική ιστορία, μπορεί να υπάρχουν και μικρότερες, δευτερεύουσες αφηγήσεις μέσα στην κύρια αφήγηση, που διακόπτουν την ομαλή ροή του χρόνου. Αυτή η «αφήγηση μέσα στην αφήγηση» ονομάζεται εγκιβωτισμένη αφήγηση ή εγκιβωτισμός.

Παράδειγμα

Ἡ μήτηρ μου ἐκρέμασε τήν κεφαλήν, ὡς κατάδικος, ὅστις ἴσταται ἐνώπιον τοῦ κριτοῦ του μέ τήν συναίσθησιν τρομεροῦ τινος ἐγκλήματος.

— *Τό θυμᾶσαι τό Ἀννιώ μας; μέ ἠρώτησε μετά τινας στιγμάς πληκτικῆς σιωπῆς.*

— *Μάλιστα, μητέρα! Πῶς δέν τό θυμοῦμαι! Ἦταν ἡ μόνη μας ἀδελφή, κ' ἐξεψύχησεν ἐμπρός στά μάτια μου.*

— *Ναί! μέ εἶπεν, ἀναστενάζασα βαθέως, ἀλλά δέν ἦτο τό μόνο μου κορίτσι! Ἐσὺ εἶσαι τέσσαρα χρόνια μικρότερος ἀπό τό Χρηστάκη. Ἐνα χρόνο κατόπι του ἔκαμα τήν πρώτη μου θυγατέρα.*

Ἦταν τότε κοντά, πού ἐπαντρολογιέτο ὁ Φωτῆς ὁ Μυλωνᾶς. Ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας σου παράργησε τό γάμο τους, ὥς πού ν' ἀποσαραντήσω ἐγώ, γιά νά τους στεφανώσουμε μαζί. Ἦθελε νά μέ βγάλῃ καί μένα στόν κόσμο, γιά νά χαρῶ σάν πανδρευμένη, ἀφοῦ κορίτσι δέν μ' ἄφηκεν ἡ γιαιγιά σου να χαρῶ. [...]

Ἦρθαμε στό σπίτι. Ἐγώ ἐφάσκισα κ' ἐβύζαξα τό παιδί, κ' ἐκεῖνος ἔστρωσε. Ὁ Χρηστάκης ἐκοιμᾶτο μαζί μέ τήν Βενετιά, πού τήν ἀφῆκα νά τόν φυλάγῃ. Σέ λίγο ἐπλαγιάσαμε καί μεῖς. Ἐκεῖ, μέσα στόν ὕπνο μου, μ' ἐφάνηκε πώς ἔκλαψε τό παιδί. Τό καϋμένο!, εἶπα, δέν ἔφαγε σήμερα χορταστικά. Καί ἀκούμβησα στήν κούνια του νά τό βυζάζω. Μά ἤμουν πολύ κουρασμένη καί δέν μπορούσα νά κρατηθῶ. Τό ἔβγαλα λοιπόν, καί τό ἔβαλα κοντά μου, μέσ' τό στρῶμα, καί τοῦ ἔδωσα τή ρόγα στό στόμα του. Ἐκεῖ μέ ξαναπῆρεν ὁ ὕπνος.

(Το αμάρτημα της μητρός μου, Βιζυηνός)

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Βοηθά τον αναγνώστη να καταλάβει καλύτερα τα γεγονότα της κύριας ιστορίας.
- ❖ Προκαλεί αγωνία και αναμονή στον αναγνώστη προκαλώντας την επιβράδυνση της αφήγησης της εξέλιξης της ιστορίας.
- ❖ Κάποιες φορές δημιουργεί αναλογίες ή αντιθέσεις με το κύριο θέμα.

ε. παρέκβαση

Η αναφορά σε ένα θέμα που είναι άσχετο με την υπόθεση, δηλαδή δεν σχετίζεται με τα γεγονότα ή την εξέλιξη της ιστορίας.

Παράδειγμα

Εμείς, πάντως, δεν παραλείπαμε να της δίνουμε μούρα απ' την ντουτιά, όπως άλλωστε δίναμε σ' όλη τη γειτονιά και σ' όποιον περαστικό μας ζητούσε. Ή ξένη τά έτρωγε σιγανά, αλλά με ζωηρή ευχαρίστηση. Δέ μας φαινόταν παράξενο πού της άρεζαν τα μούρα μας τόσο πολύ. Το δέντρο μας δεν ήταν από τις συνηθισμένες μουριές, απ' αυτές πού κάνουν εκείνα τά άνοστα νερουλιάρικα μούρα. Το δικό μας εκαμνε κάτι μεγάλα, ξινά σα βύσσινα, και πολύ κόκκινα στο χρώμα. Ήταν δέντρο παλιό και τεράστιο, τα κλαδιά του ξεπερνούσαν το δίπατο σπίτι μας. Μοναχά ένα κακό είχε· τα φύλλα του ήταν σκληρά και οί μεταξοσκώληκές μου δεν μπορούσαν να τα φανε. Ήταν, πάντως, δέντρο φημισμένο σ' όλο το Ίσλαχανέ κι ακόμα πιο πέρα.

Γιώργος Ιωάννου, Μεσ τους προσφυγικούς συνοικισμούς

→ Η περιγραφή της μουριάς μπορεί να θεωρηθεί παρέκβαση, καθώς φαίνεται ότι η αναφορά σ' αυτή σταματά τη ροή της αφήγησης, προκειμένου να δώσει στοιχεία άσχετα με την κύρια ιστορία,

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Συχνά η τεχνική της παρέκβασης χρησιμοποιείται προκειμένου να σχολιαστεί ένα κοινωνικό ζήτημα ή μια κατάσταση.
- ❖ Επιτυγχάνεται η επιβράδυνση της αφήγησης και άρα παρατείνεται η αγωνία του αναγνώστη για την εξέλιξη της ιστορίας, που έχει προσωρινά διακοπεί.

στ. προσημάνση

Ο προϋδεασμός του αναγνώστη για όσα θα ακολουθήσουν με κάποιον υπαινιγμό που αφήνει ο αφηγητής, ώστε να γίνει η ψυχολογική του προετοιμασία γι' αυτά.

Παράδειγμα

Τήν τελευταίαν φοράν όπου έγεύθην τήν εύτυχίαν ήτον τό θέρος εκείνο του έτους 187... (Υπαινίσσεται ότι στη συνέχεια θα γίνει δυστυχισμένος).

(Ονειρο στο κύμα, Παπαδιαμάντης)

Λειτουργία - ρόλος

❖ Προϊδεάζεται ο αναγνώστης για όσα θα ακολουθήσουν κι έτσι προετοιμάζεται ψυχολογικά.

ζ. Η προοικονομία

Εδώ έχουμε να κάνουμε με τον τρόπο που ο συγγραφέας οργανώνει το αφηγηματικό υλικό, έτσι ώστε να φαίνεται λογική η εξέλιξη της πλοκής.

Παράδειγμα

Στην τραγωδία του Ευρυπίδη «Ιφιγένεια η εν Ταύροις», υπάρχει η εξής σκηνή. Η Ιφιγένεια, η ηρωίδα της τραγωδίας, πρόκειται να αναχωρήσει για την Αυλίδα. Υποτίθεται ότι θα παντρευτεί τον Αχιλλέα. Την ώρα του αποχαιρετισμού δε σήκωσε στα χέρια της το μικρό Ορέστη – πίστευε ότι θα γύριζε ξανά στο Άργος.

Αυτή η φαινομενικά ασήμαντη λεπτομέρεια έχει ιδιαίτερη σημασία και ειδικό βάρος για όσα πρόκειται να συμβούν: προετοιμάζει το θεατή κατάλληλα για τη μελλοντική σκηνή της αναγνώρισης. Συγκεκριμένα, όταν τα δυο αδέλφια θα ανταμώσουν στην Ταυρίδα, δε θα αναγνωρίζει ο ένας τον άλλο. Αυτό όμως το γεγονός δε μας ξαφνιάζει ούτε μας κάνει να απορούμε. Ο τραγικός ποιητής μας έχει προετοιμάσει με την προαναφερόμενη σκηνή του αποχαιρετισμού. Σ' αυτή τη σκηνή, ο Ορέστης ήταν ακόμη νήπιος. Και έτσι, είναι πολύ φυσικό τα δυο αδέλφια, όταν ανταμώνουν στην Ταυρίδα, να μη γνωρίζονται μεταξύ τους.

Λειτουργία - ρόλος

Με την προοικονομία ο συγγραφέας διευθετεί τα γεγονότα και δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις, ώστε η εξέλιξη της πλοκής να είναι για τον αναγνώστη φυσική και λογική.

η. in medias res

In medias res στα λατινικά σημαίνει «στη μέση των πραγμάτων». Επομένως, ως λογοτεχνικός όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι η αφήγηση δεν ξεκινά από την αρχή των γεγονότων της ιστορίας, αλλά από κάποιο κρίσιμο σημείο στη μέση της ιστορίας.

Παράδειγμα

Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η «Οδύσσεια» του Ομήρου, στην οποία η ιστορία δεν ξεκινά από την αρχή των περιπλανήσεων του Οδυσσέα, αλλά από τη μέση.

Λειτουργία – ρόλος

Προκαλεί στον αναγνώστη ενδιαφέρον και απορία σχετικά με τα γεγονότα που έχουν προηγηθεί και επομένως εντείνει την αγωνία.

2. Διάρκεια γεγονότων

α. Περίληψη

Όταν αφηγείται περιληπτικά κάποια γεγονότα επειδή τα θεωρεί λιγότερο σημαντικά. Αποτελεί μορφή επιτάχυνσης της αφήγησης των γεγονότων.

Παραδείγματα

-Ε παιδιά! Κουνηθείτε, παίζετε, τους φώναξε ο κύριος Δερβέρης. Μα όχι κρυφτό μες στα χαλάσματα!

Παίξανε της μάνας το λουρί, κυνηγητό, σκλαβάκια, ώσπου τους ξαναφώναξε ο δάσκαλος πως είναι ώρα να ετοιμαστούνε για το γυρισμό.

(Στου Χατζηφράγκου, Κοσμάς Πολίτης)

Πριν δεκατορθώσω να επιστρέψω, το ξένον κοράσιον ηυξήθη, ανετράφη, επροικίσθη και υπανδρεύθη, ως εάν ήτον αληθώς μέλος της οικογενείας μας.

(Το αμάρτημα της μητρός μου, Βιζυηνός)

Λειτουργία – ρόλος

❖ Ο ρυθμός της αφήγησης γίνεται πιο γρήγορος με την περιληπτική αφήγηση γεγονότων που δε διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής με αποτέλεσμα να διατηρείται το ενδιαφέρον του αναγνώστη εστιάζοντας στα γεγονότα που είναι σημαντικά.

❖ Με την εναλλαγή ρυθμού και ταχύτητας της αφήγησης επιτυγχάνεται η αμεσότητα, παραστατικότητα και ζωντάνια σπάζοντας τη μονοτονία.

β. Αφηγηματικό κενό/έλλειψη

Γεγονότα που δε θεωρούνται σημαντικά παραλείπονται. Αποτελεί μορφή επιτάχυνσης της αφήγησης των γεγονότων.

Παραδείγματα

Μεσημέρι πιάστηκα με άλλους. Βράδιασε και τα περίπολα ακόμα κουβαλούσαν τους άντρες στους στρατώνες. Κοντά μεσάνυχτα, όπως ήμαστε ο ένας κολλητά στον άλλο, μπήκε η φρουρά κι άρχισαν να μας χτυπούν.

(Η ιστορία ενός αιχμαλώτου, Δούκας)

→ Δε μας λέει τι έγινε από το μεσημέρι ως το βράδυ και από το βράδυ ως τα μεσάνυχτα.

Εγώ έλειπον μακράν, πολύ μακράν, και επί πολλά έτη ήγνόουν τί συνέβαιναν εις τόν οἶκόν μας. Πρίν δέ κατορθώσω νά ἐπιστρέψω, τό ξένον κοράσιον ηὐξήθη, ἀνετράφη, ἐπροικίσθη καί ὑπανδρεύθη, ὡς ἐάν ἦτον ἀληθῶς μέλος τῆς οἰκογενείας μας.

(Το αμάρτημα της μητρός μου, Βιζυηνός)

→ Δε μας λέει τι συνέβη στη ζωή του, όταν έλειπε μακριά.

Λειτουργία – ρόλος

❖ Ο ρυθμός της αφήγησης γίνεται πιο γρήγορος με την παράλειψη γεγονότων που δε διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής με αποτέλεσμα να διατηρείται το ενδιαφέρον του αναγνώστη εστιάζοντας στα γεγονότα που είναι σημαντικά.

❖ Με την εναλλαγή ρυθμού και ταχύτητας της αφήγησης επιτυγχάνεται η αμεσότητα, παραστατικότητα και ζωντάνια σπάζοντας τη μονοτονία.

γ. Επιβράδυνση

Γεγονότα που έχουν μικρή διάρκεια στην πραγματικότητα παρουσιάζονται αναλυτικά στην αφήγηση.

Παραδείγματα

Βυθίστηκε στους σιωπηλούς δρόμους. Ωστόσο όμως ακολουθούσε μια κατεύθυνση. Έφτασε στις δύο γέφυρες του Σηκουάνα. Εκεί που τα νερά είναι ορμητικά και που πνίγονται οι καλύτεροι κολυμβητές. Ο Ιαβέρης στήριζε τους αγώνες του στο παραπέτο, με το πηγούνι στα δύο του χέρια και με τα νύχια του βυθισμένα στις πυκνές του φαβορίτες και βυθίστηκε σε συλλογή.

Μέσα στα βάθη του εαυτού του μια επανάσταση, μια κατάρρευση γινόταν. Ο Ιαβέρης υπέφερε τρομερά. Στοχαζόταν τώρα, πως χρωστούσε τη ζωή του σ' έναν κακοποιό. Δέχτηκε αυτήν την οφειλή για να την ξεπληρώσει. Τώρα έπρεπε, παρά τις πεποιθήσεις του μ' ένα κατάδικο, ν' ανταποδώσει μία εκδούλευση μ' άλλη εκδούλευση. Ο Γιάννης Αγιάννης τούπε: "Πήγαινε!" και τώρα αυτός έπρεπε να πει: "Σ' αφήνω ελεύθερο!". Να θυσιάσει το καθήκον του σε προσωπικά ελατήρια και να νιώσει σ' αυτά τα προσωπικά ελατήρια κάτι το καθολικό και το ανώτερο μάλιστα. Να προδώσει λοιπόν την κοινωνία για να φανεί συνεπής στη συνείδησή του. Να πραγματοποιηθούν όλα τα παράλογα και να κατασυντριβεί στο βάρος τους! Να τι τον εξουθένωσε τον επόπτη Ιαβέρη.

(Οι Άθλιοι, Βίκτωρ Ουγκώ)

→ Η καταγραφή των σκέψεων του Ιαβέρη καθυστερεί το να μάθουμε τι έκανε τελικά

Πήγαινα στην αμμουδιά και χάζευα. Μάζευα κοχύλια, αστερίες, ζωντανές άσπρες αχιβάδες. Ανέβαινα ύστερα στις μπανιέρες. Ήταν ξύλινες, κατασκευασμένες από χοντρούς σιδερένιους πασσάλους, που τους είχαν μπήξει μέσα στη θάλασσα, χωριστά μια σειρά μπανιέρες για τους άντρες, χωριστά για τις γυναίκες. Μια γέφυρα, επίσης ξύλινη, ένωνε το κάθε συγκρότημα με την ξηρά.

Οι καμπίνες ήταν στενές, υγρές και μύριζαν μούχλα. Η εταιρία του τραίνου τις είχε χτίσει πριν χρόνια, αλλά σιγά σιγά τις εγκατέλειψε και ρήμαζαν. Έλειπαν αρκετά σανίδια και έτσι φαινόταν ο αμμουδερός πυθμένας της θάλασσας, καθώς και οι σπασμένοι πάσσαλοι, γεμάτοι φύκια και όστρακα.

(Θερμά θαλάσσια λουτρά, Παπαδημητρακόπουλος)

→ Τα βασικά γεγονότα είναι ότι πήγαινε στην παραλία, έκανε μπάνιο και στη συνέχεια ντους. Αυτήν τη σύντομη διαδικασία τη διανθίζει με περιγραφές και πολλές λεπτομέρειες γενικότερα με αποτέλεσμα να καθυστερεί η αφήγηση, δηλαδή να καθυστερεί να μας πει τι έκανε μετά.

Λειτουργία – ρόλος

- ❖ Η ρυθμός της αφήγησης γίνεται πιο αργός με αποτέλεσμα να εντείνεται η αγωνία για το πώς θα εξελιχθεί η ιστορία.
- ❖ Πολλές φορές η επιβράδυνση είναι αναγκαία, ώστε να ενταχθούν στην αφήγηση σκέψεις και συναισθήματα των ηρώων, αντιλήψεις που κυριαρχούσαν την εποχή που διαδραματίζεται η ιστορία κλπ.
- ❖ Άλλες φορές η επιβράδυνση είναι αναγκαία, ώστε να δοθούν οι αναγκαίες πληροφορίες για τον χώρο/το σκηνικό της δράσης μέσω κάποιας περιγραφής.
- ❖ Με την εναλλαγή ρυθμού και ταχύτητας της αφήγησης επιτυγχάνεται η αμεσότητα, παραστικότητα και ζωντάνια σπάζοντας τη μονοτονία.

δ. σκηνή

Η **σκηνή** χαρακτηρίζεται από την *ισοχρονία* ανάμεσα στην ιστορία και την αφήγηση (ΧΑ=XI). Παραδείγματα σκηνής στην αμιγή της μορφή συνιστούν ο διάλογος και ο εσωτερικός μονόλογος.

Παραδείγματα

ΒΑΣΙΛΙΑΣ: Είμαι πολύ συγκινημένος τώρα. Έλα, λοιπόν, Θεόδωρε, πες μας, δείξε μας...

ΘΕΟΔΩΡΟΣ: Βασιλιά μου, πολύ λίγα έχω να σου πω γιατί και ο Βασιλιάς ο θεός σου πολύ λίγα είπε σε μένα! Μου έδωσε μόνο αυτό το γράμμα και το κλειδί για το κιβώτιο!

ΒΑΣΙΛΙΑΣ: Θεόδωρε, θεός μας είναι, μεγαλύτερος είναι, ας μην τον παρεξηγούμε... Πού είναι το κλειδί;

ΘΕΟΔΩΡΟΣ: Η επιθυμία του θείου σου, είναι να διαβάσεις πρώτα το γράμμα!

ΒΑΣΙΛΙΑΣ: Ό,τι θέλει ο θεός!... Αυτός ο λαμπρός συγγενής!...Δώσ' μου το γράμμα...

(Ιάκωβος Καμπανέλλης, Παραμύθι χωρίς όνομα)

3. Συχνότητα γεγονότων

α. Μοναδική αφήγηση

Παρουσιάζονται μία φορά γεγονότα που συνέβησαν μία φορά.

Παράδειγμα

Την άλλη μέρα, πρωί πρωί, ξύπνησε ο γέροντας το βασιλιά και του λέει: «Σήκω τώρα, να πάρουμε όλ' αυτά τα δεμάτια, να τα πάμε στ' αλώνι να τ' αλωνίσουμε!». Κουβάλησε στην πλάτη του ο βασιλιάς περισσότερ' από τα μισά, κι ύστερα όλη μέρα, γκαπ γκουπ, τα κοπάνιζε με το δάρτη, ώσπου κάμανε το στάρι σωρό, τ' ανεμίσανε και το βάλανε στο σακί. Κι όλη μέρα την περάσανε πάλε έτσι, νηστικοί κι οι δυο τους, μόνο λίγο νερό ήπιανε από τη στέρνα, που ήτανε κοντά στην καλύβα.

Λαϊκό παραμύθι, «Το πιο γλυκό ψωμί»

Λειτουργία – ρόλος

Επιτυγχάνεται η ομαλή και γρήγορη εξέλιξη της ιστορίας, καθώς ο αφηγητής δεν επανέρχεται εκ νέου στην παρουσίαση γεγονότων που έχουν ήδη αναφερθεί.

β. Επαναληπτική αφήγηση

Ο αφηγητής παρουσιάζει πολλές φορές κάποιο γεγονός που συνέβη μία φορά.

Παράδειγμα

Στο διήγημα του Βιζυηνού «Το αμάρτημα της μητρός μου» το ίδιο γεγονός παρουσιάζεται δύο φορές, από δύο διαφορετικούς αφηγητές.

Αφήγηση Γιωργή

Άλλην αδελφήν δεν είχομεν παρά μόνον την Αννιώ. Ήτον η χαϊδεμμένη της μικράς ημών οικογενείας και την ηγαπώμεν όλοι. Αλλ' απ' όλους περισσότερον την ηγάπα η μήτηρ μας. Εις την τράπεζαν την εκάθιζε πάντοτε πλησίον της και από ό,τι είχομεν έδιδε τον καλλίτερον εις εκείνην. Και ενώ ημάς μας ενέδνε χρησιμοποιούσα τα φορέματα του μακαρίτου πατρός μας, διά την Αννιώ ηγόραζε συνήθως νέα.

Αφήγηση μητέρας

Σαν εγεννήθηκε το παιδί και βγήκεν αληθινά κορίτσι, τότε πια ήρθεν η καρδιά στον τόπο της. Το ονομάσαμεν Αννιώ, το ίδιο το όνομα που είχε το χωρεμένο, για να μην

’ποφαίνεται πως μας λείπει κανείς από το σπίτι. – Ευχαριστώ σε, Θεέ μου! έλεγα νύχτα και μέρα. Ευχαριστώ σε η αμαρτωλή, που εσήκωσες την εντροπή και εξάλειψες την αμαρτία μου!

Και είχαμε πια την Αννιώ σαν τα μάτια μας. Και εξούλενες εσύ, και έγεινες του θανατά από τη ζούλια σου.

Λειτουργία – ρόλος

Η επαναληπτική αφήγηση επιτρέπει την εξέταση του ίδιου γεγονότος από την οπτική διαφορετικών προσώπων ή από την οπτική του ίδιου ατόμου, αλλά σε διαφορετική ηλικία ή ψυχολογική κατάσταση, και την αποκάλυψη νέων στοιχείων κάθε φορά. Στην περίπτωση που το ίδιο γεγονός περιγράφεται από διαφορετικά πρόσωπα, είναι σημαντικό ότι ο αναγνώστης βλέπει τα γεγονότα από δυο διαφορετικές οπτικές γωνίες και παρατηρεί τον διαφορετικό, πιθανόν, τρόπο με τον οποίο κάθε ήρωας τα αντιλαμβάνεται.

γ. Θαμιστική αφήγηση

Ο αφηγητής παρουσιάζει μία φορά γεγονότα που συνέβησαν πολλές φορές. Χρησιμοποιείται, κυρίως, ο Παρατατικός.

Παραδείγματα

Κάθε απόγευμα, φεύγοντας από το σχολείο, τα παιδιά το είχαν συνήθεια να παίζουν στον κήπο του γίγαντα.

(«Ο ευτυχισμένος πρίγκιπας», Όσκαρ Ουάιλντ)

Κάθε καλοκαίρι τον Ιούνιο μήνα θερίζαμε το σιτάρι.

Λειτουργία – ρόλος

Ενσωματώνονται στην αφήγηση πληροφορίες για τις συνήθειες που είχε κάποιος ήρωας ή για τις συνήθειες της εποχής.

ΔΟΜΗ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

Εισαγωγικά στοιχεία: Το ποίημα, όπως και κάθε λογοτεχνικό κείμενο, αποτελείται από μέρη, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους. Είναι οργανωμένα με τέτοιο τρόπο ώστε να συναποτελούν και να αναδεικνύουν ένα ενιαίο σύνολο. Ο τρόπος οργάνωσης και σύνδεσης των μερών αποτελεί τη δομή του ποιήματος.

Παραδοσιακή ποίηση: Στα παραδοσιακά ποιήματα τη δομή διαμορφώνουν κυρίως οι στροφές. Συνήθως κάθε στροφή αποτελεί και μια νοηματική ενότητα, ακολουθώντας συχνά μια κλιμάκωση που εξυπηρετεί το περιεχόμενο και την εξέλιξη του θέματος που πραγματεύεται το ποίημα. Στη δομή του ποιήματος συμβάλλει και η επωδός (το ρεφρέν), δηλαδή μια στροφή ή κάποιοι στίχοι που επαναλαμβάνονται πανομοιότυπα, δίνοντας έμφαση ή συγκεντρώνοντας γύρω τους το «σύμπαν» του ποιήματος. Παρακολουθώντας την πορεία των στροφών, μπορούμε να κατανοήσουμε το περιεχόμενο του ποιήματος και να αντιληφθούμε την εξέλιξή του.

Σύγχρονη ποίηση: Στη σύγχρονη ποίηση το ζήτημα της δομής είναι πιο περίπλοκο. Σε κάποιες περιπτώσεις διατηρούνται οι στροφές, κάτι που διευκολύνει την παρακολούθηση του περιεχομένου, όπως στην παραδοσιακή ποίηση. Ωστόσο στις περισσότερες περιπτώσεις οι στροφές εκλείπουν, και το ποίημα εκτείνεται ενιαίο. Ο αναγνώστης επομένως καλείται να εντύνει την παρατηρητικότητά του, ανιχνεύοντας άλλα βοηθητικά γνωρίσματα, που συνθέτουν τη δομή και υποβοηθούν ή αποκαλύπτουν το περιεχόμενο. Μερικά από αυτά είναι τα ακόλουθα:

- «Στροφικές ενότητες»: δεν πρόκειται ακριβώς για στροφές, αλλά για αποστάσεις ανάμεσα στους στίχους ή και ένας μεμονωμένος στίχος που απέχει απ' το υπόλοιπο ποίημα. Η μορφή αυτή διαμορφώνει αντίστοιχες νοηματικές ενότητες, υποβοηθώντας το περιεχόμενο.
- Επαναλήψεις λέξεων ή στίχων συνθέτουν τον σκελετό του ποιήματος, διαμορφώνοντας ένα αρχιτεκτονικό οικοδόμημα που στηρίζει το περιεχόμενο.
- Η στίξη παίζει καθοριστικό ρόλο και σε κάποιες περιπτώσεις υποκαθιστά, κατά μία έννοια, τις στροφές. Ένα ποίημα μπορεί να αποτελείται από μεγάλες περιόδους και σε κάθε μία να εκφράζεται ένα διαφορετικό νόημα, διαμορφώνοντας μian εξέλιξη του περιεχομένου. Αντίθετα άλλο μπορεί να συντίθεται από πολύ μικρές περιόδους,

- με αντίστοιχη όμως λειτουργία ή να αποτελείται κυρίως από ημιπεριόδους, κάθε μία από τις οποίες να είναι και ένα βήμα προς την ολοκλήρωση του περιεχομένου.
- Τα ρηματικά πρόσωπα μπορούν επίσης να διαμορφώνουν τη δομή του ποιήματος. Σταθερές εναλλαγές συγκεκριμένων ρηματικών προσώπων ή η εναλλαγή ανάμεσα στο «εγώ-εσύ» (α' - β' πρόσωπο) που δίνει διαλογική μορφή εξυπηρετούν συχνά το περιεχόμενο.
 - Λαμβάνοντας υπόψη μας τη μεγάλη ποικιλία που παρατηρείται στη σύγχρονη ποίηση, σε κάθε περίπτωση ο αναγνώστης θα πρέπει να παρατηρεί κάποια στοιχεία που επαναλαμβάνονται σταθερά ή «τυχαία» ή κάποια στοιχεία που λείπουν εντελώς, όπως μπορεί να συμβαίνει με τη στίξη, τα ρήματα, τα επίθετα ή ακόμα και το μέγεθος των στίχων, δηλαδή αν εναλλάσσονται σταθερά οι εκτενείς με τους σύντομους ή αν κάθε στίχος αποτελείται από μία λέξη. Γενικά κάθε στοιχείο μορφής, που παρουσιάζει μια τάση επανάληψης, μπορεί να διαμορφώνει τη δομή του ποιήματος που υποβοηθά την αποκάλυψη του περιεχομένου.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Γεώργιος Δροσίνης (1859 – 1951)

Ἡ θάλασσα καὶ τὰ ποτάμια

Πῆγαν τὰ ποτάμια
παραπονεμένα
κι εἶπαν τῆς θαλάσσης:
Φέρνομε σ' ἐσένα
ὅλα μας τὰ πλούτη,
ὅλη τη χαρά μας,
ὅλη τη ζωή μας,
ὅλα τὰ νερά μας.
Καὶ γιὰ πληρωμὴ μας
σὺ τί μᾶς χαρίζεις;
Παίρνεις τὰ νερά μας
καὶ μᾶς τ' ἀρμυρίζεις!

Καὶ τοὺς εἶπ' ἐκείνη:
Πῶς μπορῶ ν' ἀλλάξω;
Τὰ γλυκὰ νερά σας
πῶς νὰ τὰ φυλάξω;
Εἴμ' ἀπὸ τὴ φύση
ἀρμυρὴ πλασμένη

Κι ἄρμυρὸ κοντὰ μου
κάθε τί θὰ γένει.
Τὰ παράπονά σας
πᾶνε στὰ χαμένα.
Θέτε τὸ καλὸ σάς;
φεύγετ' ἀπὸ μένα.

Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)
Ἡ Ἀγνώριστη

Ποιὰ εἶναι τούτη
Ποὺ κατεβαίνει
Ἀσπροντυμένη
Ὅχ τὸ βουνό;

Τώρα ποὺ τούτη
Ἡ κόρη φαίνεται,
Τὸ χόρτο, γένεται
Ἄνθι ἀπαλό·

Κ' εὐθὺς ἀνοίγει
Τὰ ὠραῖα του κάλλα,
Καὶ τὸ κεφάλι
Συχνοκουνεῖ·

Κ' ἐρωτεμένο,
Νὰ μὴ τὸ ἀφήση,
Νὰ τὸ πατήση,
Παρακαλεῖ.

Κόκκινα κι' ὄμορφα
Ἔχει τὰ χεῖλα,
Ὡσὰν τὰ φύλλα
Τῆς ῥοδαριᾶς,

Ὅταν χαράζη,
Καὶ ἡ ἀγιοῦλα
Λεπτὴ βροχοῦλα
Στέρνει δροσιᾶς.

Κωστής Παλαμάς (1859-1943)
ΠΑΤΡΙΔΕΣ

...

Εδώ ουρανός παντού κι ολούθε ήλιου αχτίνα,
και κάτι ολόγυρα σαν του Υμηττού το μέλι,
βγαίνουν αμάραντ' από μάρμαρο τα κρίνα,
λάμπει γεννήτρα ενός Ολύμπου η θεία Πεντέλη.

Στην ομορφιά σκοντάβει σκάφτοντας η αξίνα,
στα σπλάχνα αντί θνητούς θεούς κρατά η Κυβέλη,
μενεξεδένιο αίμα γοργοστάζ' η Αθήνα
κάθε που τη χτυπάν του Δειλινού τα βέλη.

Της ιερής ελιάς εδώ ναοί και οι κάμποι
ανάμεσα στον όχλο εδώ που αργοσαλεύει
καθώς απάνου σ' ασπρολούλουδο μια κάμψη,

ο λαός των λειψάνων ζη και βασιλεύει
χιλιόψυχος, το πνεύμα και στο χώμα λάμπει,
το νιώθω, με σκοτάδια μέσα μου παλεύει

Εκεί που ακόμα ζουν οι Φαίακες του Ομήρου
και σμίγ' η Ανατολή μ' ένα φιλί τη Δύση,
κι ανθεί παντού με την ελιά το κυπαρίσσι,
βαθύχρωμη στολή στο γαλανό του Απείρου

...

Πατρίδες! Αέρας, γη, νερό, φωτιά! Στοιχεία,
αχάλαστα και αρχή και τέλος των πλασμάτων,
σα θα περάσω στη γαλήνη των μνημάτων,
θα σας ξανάβρω, πρώτη και στερνή ευτυχία!

Μαρία Πολυδούρη (1902-1930)
Μόνο γιατί μ' αγάπησες

Δεν τραγουδώ παρά γιατί μ' αγάπησες
στα περασμένα χρόνια.

Και σε ήλιο, σε καλοκαιριού προμάντεμα
και σε βροχή, σε χιόνια,
δεν τραγουδώ παρά γιατί μ' αγάπησες.

Μόνο γιατί με κράτησες στα χέρια σου
μια νύχτα και με φίλησες στο στόμα,

μόνο γι' αυτό είμαι ωραία σαν κρίνο ολάνοιχτο
κ' έχω ένα ρίγος στην ψυχή μου ακόμα,
μόνο γιατί με κράτησες στα χέρια σου.

Μόνο γιατί τα μάτια σου με κύτταξαν
με την ψυχή στο βλέμμα,
περήφανα στολίστηκα το υπέρτατο
της ύπαρξής μου στέμμα,
μόνο γιατί τα μάτια σου με κύτταξαν.

Μόνο γιατί όπως πέρναα με καμάρωσες
και στη ματιά σου να περνάη
είδα τη λυγερή σκιά μου, ως όνειρο
να παίζει, να πονάη,
μόνο γιατί όπως πέρναα με καμάρωσες.

Γιατί, μόνο γιατί σε σέναν άρεσε
γι' αυτό έμεινεν ωραίο το πέρασμά μου.
Σα να μ' ακολουθούσες όπου πήγαινα,
σα να περνούσες κάπου εκεί σιμά μου.
Γιατί, μόνο γιατί σε σέναν άρεσε.

Μόνο γιατί μ' αγάπησες γεννήθηκα,
γι' αυτό η ζωή μου εδόθη.
Στην άχαρη ζωή την ανεκπλήρωτη
μένα η ζωή πληρώθη.
Μόνο γιατί μ' αγάπησες γεννήθηκα.

Μονάχα για τη διαλεχτήν αγάπη σου
μου χάρισε η αυγή ρόδα στα χέρια.
Για να φωτίσω μια στιγμή το δρόμο σου
μου γέμισε τα μάτια η νύχτα αστέρια,
μονάχα για τη διαλεχτήν αγάπη σου.

Μονάχα γιατί τόσο ωραία μ' αγάπησες
έζησα, να πληθαίνω
τα ονείρατά σου, ωραίες που βασίλεψες
κ' έτσι γλυκά πεθαίνω
μονάχα γιατί τόσο ωραία μ' αγάπησες.

Άρης Δικταίος (1919-1983)

ΟΜΟΡΦΙΑ

Ευγενικό ό,τι πέθανεν εδώ,
που στοίχειωσε το πέταγμα των γλάρων.
Αβρόν ό,τι κι αν πέρασε απ 'το φάρο
κι έζησε λίγο στην υγράν οδό,
κι ο ψίθυρος ωραίος των επωδών,
-μνήμης ράθυμο κίνημα βλεφάρων -
για τον αρμονικό θάνατο Ικάρων
που ζήσανε τη ζωή των ευωδών
αιθέρων. Το βήμα άρρωστων παιδιών,
που τους φλογίζει δέος υγρό τα μάτια,
ήρεμα ανησυχεί τα κρύα δωμάτια...
'Όλα είναι ωραία. Και, μόνον, των φιδιών
το σώμα, νιώθουμε, της αμαρτίας
τα τέκνα, οι ωχροί, οι ξένοι άλλης πολιτείας.

Τάκης Σινόπουλος (1917-1981)

ΜΑΡΙΑ

'Εξω από το παράθυρο έλαμπε το πέλαγος.
Θα τρελλαθώ αν χαθεί το πέλαγος, είπε η Μαρία.
'Εκρυβε με τα χέρια τη γυμνότητα,
παράφορη, γυρίζοντας
με μια τρομαχτικήν απόγνωση σ' όλα τα κέντρα,
σ' όλους τους κινηματογράφους της πρωτεύουσας.
Τον γύρευε. Ρωτούσε τους πορτιέρηδες επίμονα.
Παραξενεύονταν που δεν τον είχε ιδεί κανείς.
Πού νάναι; πού είναι; πες μου τώρα, πες μου εσύ.
Πάντα γυμνή, τόσο άμυαλη. Και ξάφνου
μέσα στο φως: Λευτέρη! φώναξε
κι όρμησε πάνω του. Μα εκείνος
είταν βουβός, πολύ βουβός, ένας χαμένος
ίσκιος. Και την έσυρε. Και πέθαναν.
Τους πήρε το τιμόνι στον κατήφορο, τους τσάκισε
τα κόκκαλα και τα νεφρά. Πολύν καιρό
κατόπι μας βασάνισε η ψυχή τους.

Μανόλης Αναγνωστάκης (1925-2005)

«Ποιητική»

- Προδίδετε πάλι την Ποίηση, θα μου πεις,
την ιερότερη εκδήλωση του Ανθρώπου
τη χρησιμοποιείτε πάλι ως μέσον, υποζύγιον
των σκοτεινών επιδιώξεών σας
Εν πλήρει γνώσει της ζημιάς που προκαλείτε
Με το παράδειγμά σας στους νεωτέρους.

- Το τι δεν πρόδωσες εσύ να μου πεις
Εσύ κι οι όμοιοί σου, χρόνια και χρόνια,
Ένα προς ένα τα υπάρχοντά σας ξεπουλώντας
Στις διεθνείς αγορές και τα λαϊκά παζάρια
Και μείνατε χωρίς μάτια για να βλέπετε, χωρίς αφτιά
Ν' ακούτε, με σφραγισμένα στόματα, και δε μιλάτε.
Για ποια ανθρώπινα ιερά μας εγκαλείτε;

Ξέρω: κηρύγματα και ρητορείες πάλι, θα πεις.
Ε ναι λοιπόν! Κηρύγματα και ρητορείες.

Σαν πρόκες πρέπει να καρφώνονται οι λέξεις

Να μην τις παίρνει ο άνεμος.

« Στον Νίκο Ε... 1949»

Φίλοι
Που φεύγουν
Που χάνονται μια μέρα
Φωνές
Τη νύχτα
Μακρινές φωνές
Μάνας τρελής στους έρημους δρόμους
Κλάμα παιδιού χωρίς απάντηση
Ερείπια
Σαν τρυπημένες σάπιες σημαίες

Εφιάλτες,
Στα σιδερένια κρεβάτια
Όταν το φως λιγοστεύει
Τα ξημερώματα.

(Μα ποιος με πόνο θα μιλήσει για όλα
αυτά;).

Κική Δημουλά (1931 -)
Ο Πληθυντικός Άριθμός

Ὁ ἔρωτας,
ὄνομα οὐσιαστικόν,
πολύ οὐσιαστικόν,
ἐνικοῦ ἀριθμοῦ,
γένους οὔτε θηλυκοῦ οὔτε ἀρσενικοῦ,
γένους **ἀνυπεράσπιστου**
Πληθυντικός ἀριθμός
οἱ ἀνυπεράσπιστοι ἔρωτες.

Ὁ φόβος,
ὄνομα οὐσιαστικόν,
στήν ἀρχή ἐνικός ἀριθμός
καί μετά πληθυντικός:
οἱ φόβοι.
Οἱ φόβοι
γιά ὅλα ἀπό δῶ καί πέρα.

Ἡ μνήμη,
κύριο ὄνομα τῶν θλίψεων,
ἐνικοῦ ἀριθμοῦ,
μόνον ἐνικοῦ ἀριθμοῦ
καί ἄκλιτη.
Ἡ μνήμη, ἡ μνήμη, ἡ μνήμη.

Ἡ νύχτα,
ὄνομα οὐσιαστικόν,
γένους θηλυκοῦ,
ἐνικός ἀριθμός.
Πληθυντικός ἀριθμός
οἱ νύχτες.
Οἱ νύχτες ἀπό δῶ καί πέρα.

(*Τό λίγο τοῦ κόσμου*, 1971)

Οδυσσέας Ελύτης (1911 – 1996)

Σῶμα τοῦ καλοκαιριοῦ

Ὡ σῶμα τοῦ καλοκαιριοῦ γυμνὸ καμένο
Φαγωμένο ἀπὸ τὸ λάδι κι ἀπὸ τὸ ἀλάτι
Σῶμα τοῦ βράχου καὶ ῥίγος τῆς καρδιάς
Μεγάλο ἀνέμισμα τῆς κόμης λυγαριᾶς
Ἄχνα βασιλικοῦ πάνω ἀπὸ τὸ σγουρὸ ἐφηβαῖο
Γεμάτο ἀστράκια καὶ πευκοβελόνες
Σῶμα βαθὺ πλεούμενο τῆς μέρας!

Γιώργος Σεφέρης (1900 – 1996)

Εὐριπίδης, Ἀθηναῖος

Γέρασε ἀνάμεσα στὴ φωτιά τῆς Τροίας
καὶ στὰ λατομεῖα τῆς Σικελίας.
Τοῦ ἄρεσαν οἱ σπηλιές στὴν ἄμμουδιὰ κι οἱ ζωγραφιές τῆς
θάλασσας.
Εἶδε τὶς φλέβες τῶν ἀνθρώπων
σὰν ἓνα δίκτυ τῶν θεῶν, ὅπου μᾶς πιάνουν σὰν τ' ἀγρίμια·
προσπάθησε νὰ τὸ τρυπήσει.
Ἦταν στρυφνός, οἱ φίλοι του ἦταν λίγοι·
ἦρθε ὁ καιρὸς καὶ τὸν σπαράζαν τὰ σκυλιά.

Ἡ λυπημένη

Στὴν πέτρα τῆς ὑπομονῆς
κάθισες πρὸς τὸ βράδυ
μὲ τοῦ ματιοῦ σου τὸ μαυράδι
δείχνοντας πὼς πονεῖς·
κι εἶχες στὰ χεῖλια τὴ γραμμὴ
ποὺ εἶναι γυμνὴ καὶ τρέμει
σὰν ἡ ψυχὴ γίνεται ἀνέμη
καὶ δέονται οἱ λυγμοί·
κι εἶχες στὸ νοῦ σου τὸ σκοπὸ
ποὺ ξεκινᾷ τὸ δάκρυ
κι ἦσουν κορμὶ ποὺ ἀπὸ τὴν ἄκρη
γυρίζει στὸν καρπὸ·
μὰ τῆς καρδιάς σου ὁ σπαραγμὸς
δὲ βόγηξε κι ἐγίνη
τὸ νόημα ποὺ στὸν κόσμον δίνει
ἕναστρος οὐρανός.